

На основу члана 38. став 1. Закона о планском систему Републике Србије („Службени гласник РС”, број 30/18), Влада усваја

РЕВИДИРАНУ
СТРАТЕГИЈУ ЗА СОЦИЈАЛНО
УКЉУЧИВАЊЕ РОМА И РОМКИЊА
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
ЗА ПЕРИОД 2022-2030. ГОДИНЕ

Децембар, 2021.

САДРЖАЈ:

1. УВОД	3
2. НАЧЕЛА	5
3. ПОДАЦИ О РЕЛЕВАНТНИМ ПЛАНСКИМ ДОКУМЕНТИМА И ПРАВНОМ ОКВИРУ РЕЛЕВАНТНОМ ЗА СТРАТЕГИЈУ	9
2.1. Међународни правни основ	9
2.1.1. Уједињене нације	9
2.1.2. Савет Европе.....	10
2.1.3. Правне тековине Европске уније	12
2.2. Национални правни основ	15
2.2.1. Устав Републике Србије	15
2.2.2. Закони	15
2.2.3. Стратегије.....	19
3. ОПИС ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА	21
3.1. ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА – ХОРИЗОНТАЛНЕ (СВЕПРОЖИМАЈУЋЕ) ТЕМЕ	23
3.1.1. АНТИЦИГАНИЗАМ И ДИСКРИМИНАЦИЈА.....	23
3.1.2. СИРОМАШТВО И СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ	26
3.1.3. ПАРТИЦИПАЦИЈА	27
3.2. ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА ПО ОБЛАСТИМА	29
3.2.1. ОБРАЗОВАЊЕ	29
3.2.2. ЗАПОШЉАВАЊЕ	35
3.2.3. ЗДРАВЉЕ.....	44
3.2.4. СТАНОВАЊЕ.....	50
3.2.5. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА	60
4. ДЕФИНИСАЊЕ ЖЕЉЕНЕ ПРОМЕНЕ	66
4.1. ВИЗИЈА	66
4.2. ОПШТИ ЦИЉ	66
5. ПОСЕБНИ ЦИЉЕВИ	67
6. УПРАВЉАЊЕ РЕВИДИРАНОМ СТРАТЕГИЈОМ	84
7. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА РЕЗУЛТАТА И ИЗВЕШТАВАЊЕ	86
8. ПРОЦЕНА ФИНАНСИЈСКИХ СРЕДСТАВА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ	86
9. АКЦИОНИ ПЛАН	86
10. ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ	86
11. ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА	87

1. УВОД

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године¹ је била усвојена 22. априла 2021. године, као наставак претходне Стратегије за унапређивање положаја Рома из 2009–2015. године.

Република Србија је донела **Закон о планском систему**² 2018. године, којим се прописују форма, садржај и друге карактеристике планских докумената Републике Србије.

Република Србија се придружила Декларацији партнера Западног Балкана о интеграцији Рома/киња у оквиру процеса проширења Европске уније³ (у даљем тексту „**Познањска декларација**“) 2019. године. Европска унија (ЕУ) је усвојила **ЕУ Стратешки оквир за једнакост, укључивање и учешће Рома до 2030. године** (у даљем тексту „ЕУ Стратешки оквир за Роме“).⁴

С обзиром измењен контекст, као и наведена нова документа, произашла је потреба да се постојећа Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године ревидира и усагласи са Законом о планском систему, као и са и Уредбом о методологији управљања јавним политикама, анализи ефеката јавних политика и садржају појединачних докумената јавних политика⁵. Затим, ревидирана Стратегија је усклађена са Познањском декларацијом и ЕУ Стратешким оквиром за Роме.

Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог Републике Србије покренуло је иницијативу за израду Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромиња у Републици Србији до 2030. године, односно усаглашавањег документа за период од 2022-2030, као надлежни предлагач, а у складу са чланом 29. став 1. Закона о планском систему Републике Србије. Закон о планском систему Републике Србије предвиђа поступак и спровођење јавних политика, надлежност за израду докумената јавних политика, што је у овом случају Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог и зато је потребно усвојити усаглашену стратегију у складу са законским овлашћењима ресорног министарства и новим европским оквиром.

У оквиру Министарства за људска и мањинска права и друштвени дијалог формиран је **Одсек за унапређење положаја Рома и Ромкиња**, који представља техничку подршку **Координационом телу** за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, а чији задатак је био да у сарадњи са Стручном групом Координационог тела, ревидира Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња и усклади је са актуелним стратешким оквиром ЕУ за Роме и новим законима Републике Србије.

Стручну групу чине представници:

- Министарства просвете науке и технолошког развоја,
- Министарства за рад запошљавање, борачка и социјална питања,
- Министарства здравља,
- Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре,
- Министарства унутрашњих послова,
- Министарства финансија,
- Министарства правде,

¹ "Службени гласник РС", бр. 26/2016 Доступна на: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2016/26/1/reg>

² "Службени гласник РС", бр. 30/2018

³ Доступна на: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/5276e54b1a08c61969fea63c0dd27f13.pdf>

⁴ Доступан на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0620&qid=1615293880380>

⁵ "Службени гласник РС", бр. 8/2019.

- Министарства државне управе и локалне самоуправе,
- Министарства за европске интеграције,
- Министарства културе и информисања,
- Националног савета ромске националне мањине,
- Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва,
- Сталне конференције градова и општина,
- Републичког секретаријата за јавне политике и
- Платформе цивилног друштва.

Стручном групом руководи Нинослав Јовановић, државни секретар у Министарству за људска и мањинска права и друштвени дијалог.

Ревидирана стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022-2030. године је припремљена на основу анализе доступних докумената и актуелног контекста. Координационо тело и Стручна група су прикупили мишљења свих релевантних институција, широког круга организација цивилног друштва и саме ромске заједнице у Републици Србији, те су на основу прикупљених мишљења припремили коначан текст Ревидиране стратегије, који је предложен за усвајање Влади Републике Србије.

У том смислу Ревидирана стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња⁶ за период од 2022. до 2030. године, представља ревидирану званичну политику Владе Републике Србије према Ромима и Ромкињама у Републици Србији.

Стратегија је заснована на постојећим стратешким, правним и институционалним ресурсима. Институционални ресурси за припрему, спровођење, праћење и процену Стратегије су Координационо тело за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије,⁷ Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог и Министарка овог ресора као Национална контакт особа за Роме/киње, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, ресорна министарства која су задужена да воде јавне политике од интереса за остваривање стратешких мера, независне националне институције за једнакост и људска права и за статистику, јединице локалне самоуправе, као и Национални савет ромске националне мањине и бројне међународне и домаће организације цивилног друштва, а нарочито удружења грађана ромске националности. Национална контакт особа за Роме и Ромкиње у име Владе координира рад државних органа, као и органа јединица локалних самоуправа и јавних предузећа у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња.

Социјална интеграција националних мањина у грађанско демократско друштво је концепт мултиетничке и мултикултуралне Републике Србије. То подразумева тежњу демократског савременог друштва да су сви грађани у друштву једнаки у својим правима и обавезама пред законима и да без обзира на национални идентитет, културу, језик, вероисповест и порекло, уживају основна људска права.

⁶ Сви термини који се у Стратегији за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији до 2030. године користе се у граматичком мушком роду и подразумевају мушки и женски род особа на које се односе. Могућа је употреба скраћене варијанте Роми/киње. Родно сензитивна терминологија није употребљена у случајевима превода, где у оригиналу није коришћена родно сензитивна терминологија. Термин Роми/киње је кровни термин који обухвата различите групе, укључујући Роме, Синте, Кале, Романишеле, Бајаше/Рударе, Ашкалије, Египћане, Јенише, Доме, Ломе, као и одређене номадске популације.

⁷Формирано Одлуком Владе о оснивању Координационог тела за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, "Службени гласник РС", бр. 17/2017, 84/2020.

2. НАЧЕЛА

Мере и активности које се Ревидираном стратегијом предлажу заснивају се на начелима која су дефинисана у Стратегији за социјално укључивање Рома и Ромкиња 2016-2025.:

Одговорност органа јавне власти за остваривање стратешких циљева и друштвену одговорност, солидарности и свест о томе да је социјална искљученост фактички губитак у социјалном капиталу државе, а да процес социјалног оснаживања припадника искључене друштвене групе значи јачање људске безбедности, доприносе економском расту и унапређењу људских права. Развијање друштвене свести о одговорном односу грађана и грађанки према социјалном укључивању Рома и Ромкиња искључиво зависи од носилаца јавних политика који јасним одлукама и спровођењем мера којима се сузбијају етничка нетрпељивост и предрасуде треба да створе повољно друштвено и правно окружење за социјалну инклузију. Принцип инклузије који је у основи стратешког приступа унапређивању положаја Рома и Ромкиња у нашем друштву подразумева прилагођавање окружења субјекту инклузивне политике. Супротно мерама интеграције, које подразумевају да се припадници „рањиве” друштвене групе инкорпорирају у постојећи социјални систем или у неки од његових подсистема и да се напредак остварује уз минималне системске корекције, инклузија захтева прилагођавање окружења људима или групама који су у стању културне или социјалне ускраћености, односно који трпе стварну штету због друштвене искључености. Инклузија захтева реструктурирање друштвеног окружења, односно промене које стварају трајне услове за унапређење друштвене позиције на којој се налазе лица којима су инклузивне мере директно посвећене. Међутим, за инклузију је битно да се инклузивне мере односе на све којима је подршка друштва потребна и да трајно решење, односно отклањање проблема који су узрок искључености, зависи од свих. У том смислу интегративна политика је рана интервенција, први корак ка инклузији. У протеклом периоду у јавним политикама су развијени различити модели интеграције, па усвајање инклузије као стратешког циља означава спремност система да обезбеди различите врсте друштвене и системске подршке укључивању Рома и Ромкиња. Инклузија захтева дубље промене које су у социјалном, образовном и културном систему почеле и које су засноване на прилагођавању јавних политика потребама „рањивих” група, прихватању различитости као стања, а не изузетка, прихватању различитих друштвених стилова и прихватању чињенице да је инклузија свеобухватан процес, а не само сегмент појединих јавних политика. Развијање капацитета јавне управе да спроводи усвојена стратешка, уставна и законска решења је услов развоја инклузивне праксе.

Примарни корисници *Стратегије* су грађани и грађанке ромске националности, али не треба занемарити чињеницу да се стратешким мерама ствара простор за постепено, али **сигурно и трајно елиминисање друштвене неједнакости и сиромаштва** као феномена који оптерећују политички, економски, социјални и финансијски систем. Поред тога, развијањем капацитета у јавном систему и у локалним самоуправама за спровођење инклузије Рома и Ромкиња доприноси се укупним људским, стручним и инфраструктурним условима за развој ширих инклузивних јавних политика. Сиромаштво је велика претња људском достојанству и слободи личности, а упориште је друштвене ускраћености појединаца и група. Оно разара све аспекте људског живота (економске, социјалне, политичке, културне) и суштински угрожава остваривање људских права: на живот, на једнакост и недискриминацију, на одговарајући стандард живота, на рад и образовање, на одржавање високог стандарда физичког и менталног здравља. Дуготрајан неповољан друштвени контекст изложио је све грађане Републике Србије ризику од сиромаштва, при чему су посебно угрожени грађани ромске националности. Неопходан предуслов за уживање свих осталих гарантованих људских права јесте право на образовање, здравствену и социјалну заштиту, адекватне услове становања и на рад, којима се ова *Стратегија* посебно бави.

Људска права су универзална, недељива, неотуђива и међусобно повезана. Она припадају свим људима самим тим што су људска бића. Државе су обавезне да преко својих органа, институција и служби обезбеђују поштовање, остваривање и пуну заштиту, укључујући и судску, људских

права. Међу људским правима не постоји хијерархија, односно не постоје мање и више важна људска права. Тако је и право на живот условљено испуњењем других људских права, међу којима су и право на адекватне услове живота укључујући и адекватне услове становања, на здравствену заштиту и друго. У том контексту **остваривање права на образовање, здравствену и социјалну заштиту, адекватне услове становања и на рад, којима се ова Стратегија посебно бави, неопходан су предуслов за уживање свих осталих гарантованих људских права.**

Уважавање достојанства личности подразумева признавање права људи да слободно и аутономно планирају и осмишљавају будућност. Због тога државе које држе до демократских вредности, слободе и људских права и који владавину права и социјалну правду доследно спроводе у својим политичким, економским, социјалним и другим системима, предузимају мере, развијају и унапређују капацитете за елиминисање социјалне ускраћености и неједнакости.

Учешће представника ромске заједнице у процесу израде и спровођења Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња предуслов је доследног поштовања људских права. Тај захтев није формалне, већ суштинске природе јер омогућава директним корисницима стратешких мера да ефективно допринесе њиховом осмишљавању и вишегодишњем спровођењу и контроли ефеката и резултата. Подела надлежности између националних служби и локалних самоуправа у вези са спровођењем инклузије Рома и Ромкиња подразумева и одређивање задужења Националног савета ромске националне мањине који би, поред тога што су Законом утврђене надлежности у вези са културном аутономијом Рома и Ромкиња (образовање, службена употреба језика, култура и информисање), требало да развије капацитете за осмишљавање и спровођење инклузивне културне политике којом се обезбеђује очување етнокултурног идентитета Рома и Ромкиња. Поред тога, Националном савету ромске националне мањине треба проширити овлашћења како би на одговарајући начин развио ресурсе на основу којих може делотворно да учествује, даје мишљења и предлаже промене у вези са спровођењем стратешких мера. Измене Закона о националним саветима националних мањина, које су Акционим планом уз Поглавље 23 предвиђене за 2017. годину, један су од основа за проширење надлежности Националног савета ромске националне мањине. Истовремено, неопходно је и оснажити Национални савет за пуно укључивање ромске заједнице на свим нивоима, кроз директне консултације и сличне активности. Овакав стратешки приступ подразумева и непосредно учешће грађана и грађанки ромске националности и организација цивилног друштва које заступају интересе и заговарају права Рома и Ромкиња у процесу доношења одлука и спровођења мера за унапређење њиховог положаја. Овакав приступ је могуће обезбедити стварањем отвореног, партиципативног модела управљања у оквиру Националног савета. Учешће организација цивилног друштва је неопходно јер Национални савет, као централизовано тело које се на основу Закона бира искључиво на државном нивоу, нема институционалне могућности да делотворно учествује у спровођењу и праћењу стратешких мера у преко деведесет локалних самоуправа у којима припадници ромске националне мањине живе у значајнијем броју. Нарочито је важно да у процесу спровођења и праћења стратешких мера учествује што више различитих организација цивилног друштва како би се обезбедила заштита права деце, жена, омладине, старијих, особа са инвалидитетом, припадника ЛГБТИ и других друштвених група које су у посебно *осетљивом* положају.

За остваривање суштинске равноправности Рома и Ромкиња потребно је да се, поред континуиране институционалне подршке њиховој инклузији и политичке воље, оствари и одређени степен друштвене солидарности. Потребно је да се **развију политике за борбу против антициганизма, унапреде антидискриминаторне политике и да се осмисли политика интегративне мултикултуралности и интеркултуралног дијалога.** Реч је о политикама које би требало да се спроводе у свим деловима друштва и којима се инклузија и грађанска равноправност третирају као кључни вредносни принципи. Како би се подстакла друштвена подршка мерама инклузије Рома и Ромкиња, потребно је да се у јавним политикама образовања, културе и информисања развију програми и активности на основу којих би се формирали позитивнији друштвени ставови у односу на заштиту људских права, различитост и интеркултуралност, као и да се ради на препознавању антициганизма као специфичне форме расизма и развијању одговорности у том смислу. У том процесу улога државе која осмишљава и

усмерава јавне политике од кључног је значаја, али није довољна; због тога подршку треба ширити кроз деловање цивилног друштва у којем нису само организације цивилног друштва, већ и верске заједнице, културна и спортска удружења и друго.

За остваривање Стратегије, али и за укупан интеграциони капацитет изузетно је важно на који начин друштво и институције реагују на афирмативне мере којим се Ромима и Ромкињама пружа подршка да превазиђу препреке у вези са приступом правима. У основи јавних политика којима се то постиже су посебне (афирмативне) мере којима држава обезбеђује праведнији положај Рома и Ромкиња у друштвеној утакмици. Таквим мерама се обезбеђује приступ образовању и равноправније запошљавање; оне су и временски одређене до момента када њихово постојање губи сврху пошто се отклоне узроци због којих су уведене. Афирмативним мерама се обезбеђује праведнији приступ правима људима који се, због дуготрајног утицаја неповољних социјално-економских чиниоца, налазе у положају који је извор њихове неједнакости и друштвене искључености. Међутим, осмишљавање и спровођење афирмативних мера у вези са инклузијом Рома и Ромкиња захтева развијање капацитета у јавној управи за управљање инклузивним политикама. Потребно је јачати капацитете јавне управе у Републици Србији за спровођење инклузивних јавних политика, јер спровођење појединих закона и стратегија указује на то да се систем државне управе и локалне самоуправе споро прилагођава стандардима, захтевима и прописима којима се социјално укључивање Рома и Ромкиња, али других осетљивих друштвених група, признаје и обезбеђује.

Мерама и активностима којима се остварују стратешки циљеви не сме се утицати на промене етничког и културног идентитета Рома и Ромкиња. Штавише, јавне политике кроз које се остварује Стратегија би требало и да су део укупне политике мултикултуралности и интеркултуралности којом се обезбеђује очување етнокултурног идентитета Рома и Ромкиња. Потенцијал културе Рома и Ромкиња, као дела европске и српске културе, требало би у постојећим правним и институционалним условима искористити као средство за превазилажење предрасуда према Ромима и Ромкињама, али и као замајац у културним индустријама у интеркултуралном окружењу. Култура је значајна за јачање друштвених веза и елиминисање дискриминације и требало би да је уткана у све инклузивне јавне политике.

Мере којима се штите и остварују права особа другачије сексуалне оријентације и родног идентитета и обезбеђује побољшање положаја Ромкиња и остваривање родне равноправности део су стратешког планирања. Ромска заједница је задржала патријархалан, традиционалан карактер који је не само препрека остваривању права и равноправности Ромкиња и ЛГБТИ популације унутар ромске заједнице, већ је и извориште дискриминације. Ромкиње су често жртве насиља у породици и партнерским односима, као и трговине људима, због непросвећености и недостатка новца занемарују здравље, тешко се запошљавају, рано напуштају школовање и заснивају сопствене породице, а и животни век им је краћи⁸. ЛГБТИ лица ромске националности, поред предрасуда и дискриминације са којима се суочавају због своје сексуалне оријентације и родног идентитета, имају и проблем заштите свог идентитета унутар ромске заједнице. Занемаривање ових проблема у јавним политикама кроз које се спроводи Стратегија значајно би умањило шансе за успешну примену њених мера.

Социјално укључивање Рома и Ромкиња се остварује у локалној заједници. Остваривање права на образовање, рад, одговарајуће становање и здравље односе се на укупно стање људских права и друштвене једнакости (недискриминације) и захтева конкретне мере којима се постиже мерљив напредак. Остваривање таквих мера са националног нивоа се спроводи уз доста тешкоћа: неекономично је и захтева додатне људске и материјалне ресурсе с којима држава не располаже. Рационалнији приступ је децентрализација послова у вези са спровођењем политике инклузије Рома и Ромкиња, односно препуштање већег дела послова и одговорности локалним самоуправама. Локалне самоуправе располажу механизмима на основу којих могу да управљају и спроводе инклузивне јавне политике, а осим тога Закон о локалној самоуправи их обавезује да се старају о остваривању људских и мањинских права⁹. Због тога су стратешке мере усмерене ка појединцу и његовом ужем и ширем окружењу. Под ужим окружењем се мисли на породичну, а

⁸ Мониторинг јавних политика: ефекти Деценије Рома на положај Ромкиња у Србији, „Бибија”, Београд, 2015.

⁹ Члан 20, тачка 32 Закона о локалној самоуправи, „Службени гласник РС” бр. 129/07 и 83/14 - др. закон).

под ширим на друштвену заједницу у којој живи. Овакво усмерење стратешких мера омогућава праћење остваривања права Рома и Ромкиња и напредак у вези са применом инклузивних политика најпре у локалној заједници, а потом и широј заједници. Локалне самоуправе располажу подацима о броју и могу да утврде потребе Рома и Ромкиња на својој територији. На основу тих података и информација, локалне самоуправе могу да унапреде инструменте и механизме помоћу којих је могуће елиминисати узроке отежаног приступа правима и структурног сиромаштва Рома и Ромкиња. С тим циљем је потребно да локалне самоуправе припремају и усвајају локалне акционе планове, усклађене са реалним општим и локалним економским и социјалним развојем. Такође, неопходно је да се обучавају стручни тимови у локалној самоуправи који би били способни да припреме, спроводе и управљају локалном стратегијом социјалног укључивања Рома и Ромкиња. Неопходно је обезбедити средства у локалним буџетима за спровођење социјалног укључивања Рома и Ромкиња и осигурати доследно утврђивање одговорности за спровођење дефинисаних мера. Најзад, неопходно је успоставити бољу координацију између националних и локалних инструмената и механизма на основу којих се спроводи политика социјалног укључивања Рома и Ромкиња. Такву координацију нужно мора да успостави државни орган задужен за спровођење и праћење *Стратегије*. Организација и спровођење послова инклузије Рома и Ромкиња у локалној заједници морају бити обавезујући.

3. ПОДАЦИ О РЕЛЕВАНТНИМ ПЛАНСКИМ ДОКУМЕНТИМА И ПРАВНОМ ОКВИРУ РЕЛЕВАНТНОМ ЗА СТРАТЕГИЈУ

Стратегија се заснива на међународним актима и националном прописима који се односе на области обухваћене овом стратегијом. То су: правда и заштита људских и мањинских права, укључивање и једнакост Рома и Ромкиња у друштву, једнакост и не-дискриминација, образовање, запошљавање, становање, здравље, социјална заштита, грађански статус.

Декларација партнера Западног Балкана о интеграцији Рома у оквиру процеса проширења ЕУ (Познањска Декларација) је усвојена од стране председника влада Западног Балкана и даје конкретне циљеве који би се требали остварити као минимум пре чланства у Европску унију, као и опште смернице за остваривање тих циљева.

2.1. Међународни правни основ

2.1.1. Уједињене нације

Систем Уједињених нација (УН) за заштиту људских права се састоји од неколико механизма. Пактови и Конвенције, који чине основни корпус међународног права, и Уговорна тела која прате спровођење ових докумената су један од механизма. Универзални периодични преглед Савета УН за људска права и рад специјалних процедура истог савета су преостала два механизма.

Спровођење доле наведених инструмената УН о људским правима прате Комитети УН који у конструктивном дијалогу са државама чланицама дају циљане препоруке везане за унапређење стања људских права у држави¹⁰. Сличне препоруке дају и други механизми УН, односно Савет УН за људска права кроз Универзални периодични преглед¹¹, као и тзв. Специјалне процедуре Савета УН за људска права међу којима су Специјални извештељи и Радне групе.

Новембра 2014. године Влада је донела одлуку о конституисању Савета за праћење примене препорука механизма УН за људска права¹², чија је конститутивна седница одржана у марту 2015. године.

Мере дефинисане овом *Ревидираном Стратегијом*, као и акционим плановима који ће уследити, треба да буду усклађене са препорукама које су Републици Србији пружили ови механизми.

Универзална декларација о људским правима (1948) обавезује државе да поштују, штите и испуњавају људска права. Члан 22. Универзалне декларације утврђује да: „Свако, као припадник друштва, има право на социјалну сигурност и право да остварује економска, социјална и културна права неопходна за своје достојанство и за слободан развој своје личности, уз помоћ државе и међународне сарадње, а у складу с организацијом и средствима сваке државе”. Члан 25. гарантује да: „Свако има право на животни стандард који обезбеђује здравље и благостање, његово и његове породице, укључујући храну, одећу, стамбени смештај, лекарску негу и потребне социјалне службе, као и право на осигурање у случају незапослености, болести, инвалидности, удовиштва, старости или других случајева губљења средстава за издржавање услед околности независних од његове воље”.

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966)¹³ гарантује свима право на адекватан животни стандард (11), као и право на рад и на основу рада (чланови 6-8), социјално осигурање (9), заштиту породици и деци (10), образовање (13), итд. Овај пакт предвиђа и обавезу држава да се старају о пуном испуњењу економских, социјалних и културних права и то тако што ће предузимати кораке, самостално или кроз међународну сарадњу, у складу са расположивим средствима, а са циљем да се постепено (прогресивно) постигне пуно уживање

¹⁰ Преглед најновијих препорука се може наћи на веб адреси:

<http://www.ohchr.org/EN/countries/ENACARRegion/Pages/RSIndex.aspx>

¹¹ <http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/yljudska-prava/konvencije/63-upr-univerzalni-periodicni-pregled/89-upr-univerzalni-periodicni-pregled>

¹² Доступно на <http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/ylvesti/1063-odluka-o-obrazovanju-saveta-za-pracenje-primene-preporuka-mehanizama-ujedinjenih-nacija-za-ljudska-prava>

¹³ Закон о ратификацији међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, „Службени лист СФРЈ”, број 7/71.

свих гарантованих права за све. У контексту ове *Стратегије* сви кораци ка пуном испуњењу права се дефинишу као посебне стратешке мере.

Међутим, обавеза прогресивне реализације не укида обавезу државе да одређени минималан садржај економских, социјалних и културних права учини доступним одмах и без одлагања. Овај минималан садржај дефинише Комитет УН за економска, социјална и културна права у својим Општим коментарима¹⁴. Од посебног значаја су и *Међународни пакт о грађанским и политичким правима* (1966), *Миленијумски циљеви развоја Уједињених нација* (2000), *Конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом* (2008) и *Ревидирана европска социјална повеља* (1999).

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965)¹⁵ је вишеструко важна за креирање афирмативних мера (члан 1, став 4; члан 2, тачка 2), развијање десегрегативне праксе (члан 3), остваривање људских права без било какве расне, националне или етничке дискриминације (члан 5), доследне борбе против свих облика дискриминације (члан 7), а једнак значај имају и *Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена*¹⁶ (1979) и *Факултативни протокол* који је 1999. године донет уз овај документ, јер се њима обезбеђује спровођење мера које гарантују суштинску равноправност жене у свим областима живота. Важно је навести и *Декларацију УН о сузбијању насиља над женама* (1993) и *Конвенцију Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици* (2011).

*Конвенција о правима детета*¹⁷ (1989) и *Факултативни протокол о продаји деце, децјој проституцији и децјој порнографији уз Конвенцију о правима детета* (2000) штите најбољи интерес детета и веома су важан основ за образовање деце и младих, али и права која им гарантују пуну социјалну заштиту и сигурност. Од посебне важности су и *Конвенција Међународне организације рада бр. 182 о најгорим облицима децјег рада* (1999), *Препорука Међународне организације рада бр. 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика децјег рада* (1999) и *Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искористићавања и сексуалног злостављања* (2007).

Декларација о правима припадника националних или етничких, верских или језичких мањина (1992) у складу са чланом 27. Међународног пакта о грађанским и политичким правима проширује заштиту и остваривање права припадника националних мањина у смислу да индивидуално или у заједници са другима, приватно и јавно, чувају свој културни, национални, етнички, верски и језички идентитет. Декларацијом су утврђене обавезе које државе предузимају како би обезбедиле остваривање поменутих права без било какве дискриминације по личној основи.

Циљеви одрживог развоја Агенде 2030. документ је који се односи на глобалну развојну агенду за период након 2015. године. У наредних 15 година се од држава потписница (Република Србија је једна од потписница) очекује да мобилишу све ресурсе како би искоренили сиромаштво, борили се против неједнакости и нашли одговоре на климатске промене. Циљеви одрживог развоја циљају на бројне друштвене потребе укључујући здравље, образовање, социјалну заштиту и здраву животну средину и заједнице отпорне на климатске промене.¹⁸

2.1.2. Савет Европе

Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1951) је документ којим су утемељени принципи савремене демократије у Европи – владавина права и јединствена заштита људских права и индивидуалних слобода. Дух овог документа је основа остваривања и заштите

¹⁴ Општи коментар 18 Е/С.12/ГC/18 право на рад; Општи коментар Е/С.12/2000/4 право на здравље; Општи коментар 13 Е/С.12/1999/10 право на образовање; Општи коментар 4, право на адекватно становање.

¹⁵ „Службени лист СФРЈ”, број 31/1967

¹⁶ „Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори”, број 11/1981.

¹⁷ „Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори”, број 15/1990 и „Службени лист СРЈ – Међународни уговори”, бр. 4/1996 и 2/1997).

¹⁸ Доступно на: https://www.undp.org/sustainable-development-goals?utm_source=EN&utm_medium=GSR&utm_content=US_UNDP_PaidSearch_Brand_English&utm_campaign=CENTRAL&c_src=CENTRAL&c_src2=GSR&gclid=Cj0KCQiAhMOMBhDhARIsAPVml-HESEZi0S9LUm4mDpKRg_M055f3tmoc7_wwbC3N3cT8yUsYixSzWqoaAsmhEALw_wcB

људских права која су неотуђива и призната свима без икаквог разликовања по личном својству. У том смислу је и одредба члана 14. Конвенције, која се односи на забрану дискриминације, али и Протокол 12, донет уз *Конвенцију* 04. новембра 2000. године, који ближе уређује забрану дискриминације у систему заштите људских права Савета Европе.

Европска социјална повеља из 1961. године се назива и „социјалним уставом” Савета Европе. Повељом је утврђено да су државе обавезне да створе услове у којима сви имају могућност да се баве занимањима за које се слободно одреде, да остварују праведну накнаду за свој рад без дискриминације, право на социјалну и медицинску заштиту, адекватне услове становања, као и право на заштиту од сиромаштва и социјалног искључења.

Савет Европе је усвојио и бројне препоруке, декларације и резолуције којима је пажњу посебно посветио уређењу права Рома и Ромкиња (образовање¹⁹, здравље²⁰, становање²¹, рад и економско оснаживање²²), генералним политикама у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња²³, социјалној инклузији²⁴ и спречавању дискриминације²⁵. Значајне су и препоруке које је у вези са елиминисањем расизма и дискриминацијом Рома и Ромкиња усвојио ЕCRI²⁶ (Европска комисија против расизма и нетолеранције – *European Commission against Racism and Intolerance*), а у вези са проблемима остваривања права Рома и Ромкиња на локалном нивоу CLRAE²⁷ (Конгрес локалних и регионалних власти – *The Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe*). Најзад, када је реч о стандардима Савета Европе у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња, треба указати на документа које је усвојила Парламентарна скупштина²⁸.

У *Стразбуричкој декларацији о Ромима*²⁹ се истиче да су антидискриминаторно законодавство и социјално укључивање главне полуге унапређења статуса Рома и Ромкиња. „Усвајање и ефикасно спровођење антидискриминаторног законодавства, укључујући области запошљавања, приступа правосуђу, пружања роба и услуга, приступа стамбеним и кључним јавним услугама, као што су здравство и образовање” и „Усвајање и ефикасно спровођење кривичног

¹⁹ Recommendation CM/Rec (2009)4 of the Committee of Ministers to member states on the education of Roma and Travellers in Europe; Recommendation No. R (2000) 4 of the Committee of Ministers on the education of Roma/Gypsy children in Europe.

²⁰ Recommendation Rec (2006)10 of the Committee of Ministers on better access to health care for Roma and Travellers in Europe.

²¹ Recommendation Rec (2005)4 of the Committee of Ministers on improving the housing conditions of Roma and Travellers in Europe.

²² Recommendation Rec (2001)17 of the Committee of Ministers on improving the economic and employment situation of Roma/Gypsies and Travellers.

²³ Recommendation CM/Rec (2008)5 of the Committee of Ministers on policies for Roma and/or Travellers in Europe; Recommendation Rec (2004)14 of the Committee of Ministers on the movement and encampment of Travellers in Europe; Recommendation No. R (83)1 of the Committee of Ministers on stateless nomads and nomads of undetermined nationality; Resolution (75) 13 of the Committee of Ministers on the social situation of nomads in Europe.

²⁴ Recommendation CM/Rec(2012)9 of the Committee of Ministers to member States on mediation as an effective tool for promoting respect for human rights and social inclusion of Roma.

²⁵ Declaration of the Committee of Ministers on the Rise of Anti-Gypsyism and Racist Violence against Roma in Europe.

²⁶ ECRI General Policy Recommendation N°13 on combating anti-Gypsyism and discrimination against Roma; ECRI General Policy Recommendation N°3 on combating racism and intolerance against Roma/Gypsies.

²⁷ Recommendation 315 (2011) of the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe on the situation of Roma in Europe: a challenge for local and regional authorities; Resolution 333 (2011) of the Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe on the situation of Roma in Europe: a challenge for local and regional authorities; Resolution 44 (1997) of the CLRAE on „Towards a Tolerant Europe: the contribution of Roma”; Resolution 16 (1995) of the CLRAE on „Towards a Tolerant Europe: the contribution of the Roma (Gypsies)”; Recommendation 11 (1995) of the CLRAE on „Towards a Tolerant Europe: the contribution of the Roma (Gypsies)”; Resolution 249(1993) of the CLRAE on Gypsies in Europe: the role and responsibility of local and regional authorities; Resolution 125(1981) of the CLRAE on the role and responsibility of local and regional authorities in regard to the cultural and social problems of populations of nomadic origin.

²⁸ Resolution 1768 (2010) of the Parliamentary Assembly on Roma asylum seekers in Europe; Recommendation 1941 (2010) of the Parliamentary Assembly on Roma asylum seekers in Europe; Resolution 1740(2010) of the Parliamentary Assembly on the situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe; Recommendation 1924(2010) of the Parliamentary Assembly on the situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe; Recommendation 1633 (2003) of the Parliamentary Assembly on Forced Returns of Roma from the former Federal Republic of Yugoslavia, including Kosovo, to Serbia and Montenegro from Council of Europe member States; Recommendation 1557 (2002) of the Parliamentary Assembly on the legal situation of Roma in Europe; Recommendation 1203 (1993) of the Parliamentary Assembly on Gypsies in Europe; Recommendation 563 (1969) of the Consultative Assembly on the situation of Gypsies and other travellers in Europe.

²⁹ *CM(2010)133* финал 20.10.2010.

законодавства против расно мотивисаних злочина” су основа активне политике према Ромима и Ромкињама. Социјално укључивање се, према стандардима овог документа обезбеђује кроз ефикасан и равноправан приступ: а) образовном систему; б) запошљавању и професионалној обуци; в) здравственом систему; г) услугама које се тичу становања и смештаја и друго.

2.1.3. Правне тековине Европске уније³⁰

Европска комисија је 2011. донела оквир ЕУ-а за националне стратегије интеграције Рома до 2020. године који је превасходно био умерен на сузбијање социоекономске искључености Рома у ЕУ-у и земљама проширења кроз промовисање једнаког приступа образовању, запошљавању, здравственој заштити. Европско веће је после две године донело Препоруку о делотворним мерама интеграције Рома у државама чланицама, у којој су се државама чланицама пружиле смернице како ојачати спровођење националних стратегија.

*Стратешки оквир ЕУ за једнакост, инклузију и учешће Рома за период 2020-2030*³¹ поставља амбициозније, мерљиве циљеве са фокусом на инклузију, антициганизам и негативне ефекте КОВИД-19. Овај оквир поставља свеобухватан приступ са три стуба и допуњава социоекономску инклузију Рома неговањем једнакости и промовисањем учења. Сви Роми треба да имају прилику да остваре свој пуни потенцијал и да се укључе у политички, друштвени, економски и културни живот. Нови Стратешки оквир ЕУ за Роме ставља фокус на различитост међу Ромима, како би се обезбедило да националне стратегије задовољавају специфичне потребе различитих угрожених група. Он такође ставља главни фокус на комбиновање укључивања Рома у главне токове у областима политика са циљаним мерама које подржавају делотворно једнак приступ Рома правима и услугама.

Европска комисија спровела је евалуацију оквира ЕУ за националне стратегије интеграције Рома до 2020. године ради предлога стратегије за интеграцију Рома након 2020. године. Евалуација Оквира је јасно показала додатну вредност деловања ЕУ и потребу за наставком ових иницијатива. Конкретно, досадашња иницијатива ЕУ је: 1) ставила укључивање Рома на политичку ЕУ и националну агенду; 2) скренула пажњу на ромска питања у земљама са мањим бројем Рома; 3) ојачала постојеће структуре за интеграцију Рома и допринела стварању нових; 4) осигурала стабилност кроз свој вишегодишњи карактер; 5) обезбедила смернице за политике, оквире за праћење и извештавање који подржавају већу одговорност и транспарентност; 6) пружила могућности за међусобну размену и сарадњу; 7) омогућила кроз свој свеобухватан приступ да се инклузијом Рома бави из различитих политичких перспектива, као и сарадњу између различитих политичких и владиних нивоа; и 8) обезбедила да европски структурни инвестициони фондови подржавају имплементацију националних стратегија. Истичући ову јасну додату вредност ЕУ, евалуација је такође идентификовала слабости, указујући на специфичне реформске приоритете који би требало да усмеравају ојачани и ревидирани стратешки оквир. Евалуација показује да би без оквира ЕУ ромска питања добила мање пажње у агенди политике ЕУ. У неким земљама, национални стратешки оквири би могли престати да постоје или би ослабили додатно смањујући политичку посвећеност инклузији Рома. Завршетак Оквира би резултирао мањим и лабавијим праћењем и извештавањем. Неке актуелне националне политике и циљане структуре би се зауставиле или постале мање функционалне и више симболичне“. Што се тиче региона проширења, евалуација је закључила да су циљеви Оквира подједнако промовисани у земљама проширења и налази се да земље у процесу проширења треба да буду вођене будућим Оквиром ЕУ. Имајући ове налазе у виду, Европска комисија је поставила седам циљева на нивоу ЕУ за период до 2030. године.

³⁰ ЕУ циљеви интеграције Рома и Препорука Савета о делотворним мерама интеграције Рома у државама чланицама јесу од изузетног значаја и за земље које приступају Европској унији, посебно што је Препорука саставни део *Acquis Communautaire*. Сходно томе, земље проширења такође треба да ускладе своје постојеће стратегије са ЕУ циљевима за интеграцију Рома и предузму циљане мере како би премостили разлике између Рома и остатка становништва у приступу образовању, запошљавању, здравственој заштити и становању, као и интерсекторске мере у вези са личним документима, јачању учешћа локалних и регионалних власти и дијалога са организацијама цивилног друштва.

³¹ Доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0620&qid=1615293880380>

Генерални циљ Оквир до 2030. је да се допринесе унапређењу једнакости и борби против искључености Рома уз њихову активну партиципацију. Да би се постигао овај циљ, иницијатива је поставила седам циљева који се међусобно подржавају и појачавају. Ово укључује три хоризонтална циља, повезана са три главна политичка приоритета (генерални циљеви) стратешког оквира ЕУ заROME за једнакост, инклузију и учешће:

1. **ЈЕДНАКОСТ:** Борити се и спречити антициганизам и дискриминацију
2. **ИНКЛУЗИЈА:** Смањити сиромаштво и искљученост и затворити социо-економски јаз између Рома и опште популације
3. **УЧЕШЋЕ (ПАРТИЦИПАЦИЈА):** Унапредити учешће путем оснаживања, сарадње и поверења

Четири секторска (специфична) циља наглашавају континуирану релевантност четири области политике Оквира. У погледу образовања, запошљавања, здравствене заштите, становања, као и основних услуга, релевантна су сва три хоризонтална циља (обезбеђивање суштинске једнакости, социо-економске инклузије и учешћа Рома):

1. Повећати делотворан приступ квалитетном инклузивном редовном образовању.
2. Повећати делотворан приступ квалитетном и одрживом запошљавању.
3. Побољшати здравље Рома и повећати делотворан приступ квалитетној здравственој заштити и социјалним услугама.
4. Повећати делотворан приступ адекватном десегрегираним становању и основним услугама³².

Хијерархија циљева је постављена на следећи начин:

Генерални	Специфични
Допринос унапређењу једнакости.	<ul style="list-style-type: none"> • Борити се и спречити антициганизам и дискриминацију. • Унапредити учешће путем оснаживања, сарадње и поверења.
Допринос борби против искључености Рома.	<ul style="list-style-type: none"> • Повећати делотворан приступ квалитетном инклузивном редовном образовању. • Повећати делотворан приступ квалитетном и одрживом запошљавању. • Побољшати здравље Рома и повећати делотворан приступ квалитетној здравственој заштити и социјалним услугама. • Повећати делотворан приступ адекватном десегрегираним становању и основним услугама. • Смањити сиромаштво и искљученост и затворити социо-економски јаз између Рома и опште популације.

Поред тога, да би се операционализовао мониторинг и извештавање о ефикасности иницијативе, идентификовани су оперативни циљеви или подобласти за неке од горе наведених специфичних циљева. На пример, промовисање свести о историји, култури, препознавању и помирењу Рома сматра се оперативним циљем у борби против и спречавања антициганизма и дискриминације, док се борба против еколошке дискриминације, промовисање еколошке правде сматра оперативним циљем у оквиру специфичног циља повећања ефективног приступа Рома адекватном десегрегираним становању и основним услугама.³³

Овај документ је добио још већу политичку тежину усвајањем Закључака Европског савета из октобра 2020. године, који истичу потребу да се обнови и појача посвећеност равноправности

³² На пример, вода из славине, адекватна канализација, сакупљање и управљање отпадом, услуге из области заштите животне средине, струја, гас, приступ транспорту, финансијске услуге и дигиталне комуникације (у складу са принципом 20 Европског стуба социјалних права). Оперативни циљ у оквиру овог секторског циља је промовисање еколошке правде и борба против еколошке депривације (види Анекс 2 ЦОМ(2020) 620 финал).

³³ Доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020SC0530>

Рома. Ова посвећеност треба да обезбеди посебан фокус на недискриминацију, што укључује борбу против антициганизма и решавање четири социоекономске области у којима инклузија треба да се унапреди: образовање, запошљавање, здравство и становање.

Такође, када су у питању националне стратегије препорука је да оне треба да одражавају потребе специфичних група и различитости унутар ромске популације; да укључе Роме у осмишљавање, имплементацију, праћење и евалуацију националних стратегија; да се унапреди постављање циљева, прикупљање података, праћење и извештавање; и учини да главне политике буду осетљивије на равноправност и инклузију Рома.

У складу са Агендом 2030, Европска комисија је представила *Документ за разматрање о одрживости Европи до 2030. године*³⁴. Овај документ истиче четири стуба у путу ка одрживости:

1. Од линеарне до кружне економије,
2. Одрживост „од фарме до виљушке“,
3. Енергија, зграде и мобилност за будућност,
4. Обезбеђивање социјално праведније транзиције.

У оквиру четвртог стуба истиче се да технолошке, структурне и демографске промене у међусобно повезанијем свету трансформишу природу рада. У складу са моделом социјалне заштите Европске уније, транзиција ка одрживој економији не би требало да остави никога и ниједно место иза себе. Друштвена улагања морају остати главни приоритет укључујући: образовање, обуку и целоживотно учење; услове рада; здравствену заштиту и дугорочну негу; социјално укључивање и права мањина; родну равноправност и рурални развој.

Оперативни закључци са семинара „Социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији” који се одржава сваке две године, као и Извештај о оперативним закључцима су важан документ. За Републику Србију актуелни су Оперативни закључци са семинара „Социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији“ за период октобар 2019 - октобар 2021. године и Извештај о реализацији Оперативних закључака са семинара „Социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији“ за период октобар 2019 - октобар 2021. године су основ за преглед и анализу постојећег стања по областима (Поглавље 3 овог документа) у оквиру ове Ревидиране стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2022-2030. године.

Познањском декларацијом, односно **Декларацијом партнера са Западног Балкана о интеграцији Рома/киња у оквиру процеса проширења Европске Уније**³⁵ усвојеном 05.06.2019. године у Познању од стране председника влада из региона Западног Балкана, Владе су се обавезале да ће наставити и појачати напоре за остварење потпуне равноправности и интеграције Рома/киња, нарочито кроз спровођење и праћење Оперативних закључака Семинара о инклузији Рома/киња, у области следећих циљева:

- **Запошљавање:** Повећати стопу запослености Рома/киња у јавном сектору до стопе пропорционалне процентуалној заступљености Рома/киња у укупном становништву; Повећати стопу запослености Рома/киња на минималних 25 процената;
- **Становање:** Где год је могуће, легализовати сва неформална насеља у којима станују Роми/киње; или обезбедити трајно, прикладно, достојанствено, приступачно и несегрегирано становање за Роме који тренутно живе у неформалним насељима која се не могу легализовати из оправданих разлога;
- **Образовање:** Повећати стопу уписивања и завршетка основног образовања Рома/киња на 90 процената и стопу уписивања и завршетка средњошколског образовања Рома/киња на 50 процената;

³⁴ Доступно на: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/rp_sustainable_europe_30-01_en_web.pdf

³⁵ Доступно на: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/254a1c8f78515efd8cf0a65c8d981160.pdf>

- **Здравље:** Обезбедити да је најмање 95 процената Рома/киња покривено здравственим осигурањем на свим нивоима здравствене заштите или да је стопа покривености једнака са стопом покривености опште популације;
- **Лична документација:** Осигурати да су сви Роми/киње уписани у евиденционе регистре грађана;
- **Недискриминација:** Оснажити владине структуре у заштити од дискриминације, те успоставити специјализована одељења за недискриминацију Рома/киња унутар формалних тела за недискриминацију, која би процесуирала жалбе Рома/киња, пружала правну подршку наводним жртвама и идентификовала обрасце дискриминације, укључујући институционалну и прикривену дискриминацију.

Такође, владе су се обавезале да ће користити расположиве податке (укључујући резултате регионалног истраживања о Ромима Западног Балкана из 2017. године) за формулисање политика за интеграцију Рома заснованих на доказима, успоставити одговарајуће механизам праћења и извештавања о спровођењу политика за интеграцију Рома, да ће осигурати подршку и оснаживање Националних контакт особа за Роме, развити, усвојити и примењивати регионалне стандарде јавног буџетирања за опште и циљане политике у вези са интеграцијом Рома/киња, користити и повећати јавни буџет на централном и локалном нивоу, тако да досегне до ромске заједнице како би се остварили горе наведени циљеви, користити расположива донарска средства, укључујући Инструмент за претприступну помоћ, како би се унапредио статус Рома/киња; и успоставити формалне канале и механизме за заједничку укљученост локалних власти и ромских заједница у формулисању политика, доношењу одлука, спровођењу и праћењу напора предузетих за достизање циљева ове Декларације.

2.2. Национални правни основ

2.2.1. Устав Републике Србије

Уставом је Република Србија дефинисана као држава чије су основне вредности социјална правда, грађанска демократија, људска и мањинска права (члан 1). Националне мањине уживају посебну пажњу ради остваривања пуне равноправности (14), јемчи се равноправност жена и мушкараца (15), забрањена је дискриминација (21) и изазивање расне, националне и верске мржње (49), деца уживају људска права (64), а Устав мањинама јемчи: а) пуно остваривање индивидуалних и колективних права путем којих непосредно или преко изабраних представника (национални савет националне мањине) одлучују или учествују у одлучивању о појединим питањима у области образовања, културе, обавештавања и службене употребе језика и писма (75); б) пуну равноправност и забрану дискриминације (76); в) равноправност у вођењу јавних послова (77); забрану насилне асимилације (78); право на очување посебности, односно право на заштиту и очување културног, етничког и језичког идентитета (79); право на сарадњу са сународницима (80) и развијање духа толеранције (81). За остваривање инклузије Рома и Ромкиња важни су и чланови Устава којима се гарантује достојанство и развој личности (23), подстиче уважавање разлика (48), признаје право грађана и грађанки на учешће у управљању јавним пословима (53), право на рад (60), право на посебну заштиту породице, мајке, самохраног родитеља и детета (66), здравствену (68) и социјалну заштиту (69), образовање (71).

Најзад, са становишта правног уређења спровођења инклузије Рома и Ромкиња важно је поменути да Устав надлежности у вези са спровођењем јавних политика дели између државних органа (97, 99, 123), органа аутономне покрајине (183) и органа јединице локалне самоуправе (190).

2.2.2. Закони

Поред Устава, низ закона је основ различитих аспеката ове Стратегије, укључујући:

*Законом о заштити права и слобода националних мањина*³⁶ је признат статус националне мањине и утврђено је да органи државне власти могу да пропишу и предузимају мере у „циљу обезбеђења пуне и ефективне равноправности између припадника националних мањина и припадника већинске нације”, а нарочито због „поправљања положаја лица која припадају ромској националној мањини” (члан 4).

*Законом о националним саветима националних мањина*³⁷ је омогућено Ромима и Ромкињама, као и осталим националним мањинама, да непосредно изаберу своју националну мањинску самоуправу (Национални савет ромске националне мањине) преко које могу да одлучују о остваривању права на образовање, културу, информисање и службену употребу језика и писма.

*Законом о забрани дискриминације*³⁸ је уређена општа забрана дискриминације, утврђени су облици и случајеви дискриминације, као и поступци заштите од дискриминације.

*Законом о социјалној заштити*³⁹ је утврђено да је социјална заштита, организована друштвена делатност од јавног интереса чији је циљ пружање помоћи и оснаживање за самосталан и продуктиван живот у друштву појединаца и породица, као и спречавање настајања и отклањање последица социјалне искључености” (члан 2), а да су њени циљеви поред осталог и достизање, односно одржавање минималне материјалне сигурности и независности појединца и породице у задовољавању животних потреба; обезбеђивање доступности услуга и остваривање права у социјалној заштити; стварање једнаких могућности за самосталан живот и подстицање на социјалну укљученост (члан 3). Право на социјалну заштиту имају „сваки појединац и породица којима је неопходна друштвена помоћ и подршка ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба” (члан 4). Услуге социјалне заштите су активности пружања подршке и помоћи појединцу и породици ради побољшања, односно очувања квалитета живота, отклањања или ублажавања ризика неповољних животних околности, као и стварање могућности да самостално живе у друштву, а право на различите врсте материјалне подршке се остварује ради обезбеђења егзистенцијалног минимума и подршке социјалној укључености корисника (члан 5). Члан 7. Закона утврђује да установе и други облици организовања који обављају делатност, односно пружају услуге социјалне заштите сарађују са установама предшколског, основног, средњег и високог образовања, здравственим установама, полицијом, правосудним и другим државним органима, органима територијалне аутономије, односно органима јединица локалне самоуправе, удружењима и другим правним и физичким лицима.

*Законом о финансијској подршци породици са децом*⁴⁰ обезбеђена је финансијска подршка породицама са децом која обухвата: побољшање услова за задовољавање основних потреба деце; посебан подстицај рађању деце и подршку материјално угроженим породицама са децом, породицама са децом са сметњама у развоју и деци без родитељског старања.

*Закон о основама система образовања и васпитања*⁴¹; *Закон о предшколском образовању и васпитању*⁴²; *Закон о основном образовању и васпитању*⁴³ *Закон о средњем образовању и*

³⁶ „Службени лист СРЈ”, бр. 11/02, „Службени гласник РС”, бр. 72/09, 97/13, 47/18.

³⁷ „Службени гласник РС”, бр. 72/09, 20/14 - УС и 55/14.

³⁸ „Службени гласник РС”, број 22/09.

³⁹ „Службени гласник РС”, број 24/11.

⁴⁰ "Службени гласник РС", бр. 113/2017, 50/2018, 46/2021, 51/2021, 53/2021, 66/2021

⁴¹ „Службени гласник РС”, бр. 88/2017, 27/2018, 10/2019, 6/2020

⁴² "Службени гласник РС", бр. 18/2010, 101/2017, 113/2017, 10/2019.

⁴³ "Службени гласник РС", бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018, 10/2019.

васпитању;⁴⁴ Закон о високом образовању;⁴⁵ Закон о ученичком и студентском стандарду;⁴⁶ Закон о уџбеницима⁴⁷ гарантују развој инклузивног образовања Рома и Ромкиња. У Закону о основама система образовања и васпитања у више чланова (3, 4, 6 и други) јасно се указује на вредности, циљеве и методе постизања укључивања Рома и Ромкиња у образовање.

*Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености*⁴⁸ утврђује категорију „теже запошљив незапослени” као незапослени који услед здравственог стања, недовољног или неодговарајућег образовања, социодемографских карактеристика, регионалне или професионалне неусклађености понуде и тражње на тржишту рада или других објективних околности теже налази запослење. Начело на коме се овај закон заснива између осталих је и начело афирмативне акције усмерене према теже запошљивим незапосленим лицима. У складу са националним акционим планом запошљавања, којим се утврђују конкретни програми и мере активне политике запошљавања које ће се реализовати у предметној години, незапослена лица из категорије теже запошљивих имају предност приликом укључивања у програме и мере активне политике запошљавања или се, за поједине категорије, осмишљавају и реализују посебни програми и мере активне политике запошљавања у циљу унапређења запошљивости, односно подстицања запошљавања.

*Закон о заштити права и слобода националних мањина*⁴⁹ и *Закон о државној управи*⁵⁰ гарантују једнаку доступност радних места на тај начин што прописује да се при запошљавању у државне органе води рачуна о томе да национални састав, заступљеност полова и број особа са инвалидитетом ослика у највећој могућој мери структуру становништва.

*Законом о просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године*⁵¹ ромска насеља издвојена су као најугроженија категорија насеља и назначени су модели за њихову социјалну и економску интеграцију и унапређивање услова живота становника. Просторно и урбанистичко планирање, уређење и коришћење грађевинског земљишта и изградња објеката регулисани су *Закон о планирању и изградњи*⁵².

*Закон о становању и одржавању стамбених зграда*⁵³ уводи неколико института који су од значаја за остваривања права ромске националне мањине на адекватно становање, а пре свега института стамбене подршке, као и дефинисања поступка иселења и пресељења у одговарајући смештај, који је посебно значајан за остваривање права на становање ромских породица које живе у подстандардним насељима.

*Законом о здравственој заштити*⁵⁴ гарантована је друштвена брига за здравље, под једнаким условима на територији Републике Србије, између осталог и остваривањем здравствене заштите лица ромске националности која због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште у Републици.

⁴⁴ „Службени гласник РС”, бр. 55/2013-15, 101/2017-19, 27/2018-3 (др. закон), 6/2020-24, 52/2021-3

⁴⁵ „Службени гласник РС”, бр. 88/2017-41, 27/2018-3 (др. закон), 73/2018-7, 67/2019-3, 6/2020-3 (др. закон), 6/2020-20 (др. закон), 11/2021-3, 67/2021-3 (др. закон), 67/2021-7

⁴⁶ „Службени гласник РС”, бр. 18/2010-54, 55/2013-38, 27/2018-22 (др. закон), 10/2019-8

⁴⁷ „Службени гласник РС”, бр. 27/2018-13

⁴⁸ „Службени гласник РС”, бр. 36/2009-195, 30/2010-145 (др. закон), 88/2010-186, 38/2015-24, 113/2017-192 (др. закон), 113/2017-274, 49/2021-3

⁴⁹ „Службени гласник РС”, бр. 11/2002-1, РС 72/2009-221 (др. закон), 97/2013-75 (УС), РС 47/2018-23

⁵⁰ „Службени гласник РС”, бр. 79/2005-3, 101/2007-4, 95/2010-7, 99/2014-11, 30/2018-3 (др. закон), 47/2018-7

⁵¹ „Службени гласник РС”, бр. 88/2010-4

⁵² „Службени гласник РС”, бр. 72/2009-105, 81/2009-76 (исправка), 64/2010-66 (УС), 24/2011-3, 121/2012-14, 42/2013-37 (УС), 50/2013-23 (УС), 98/2013-258 (УС), 132/2014-3, 145/2014-72, 83/2018-18, 31/2019-9, 37/2019-3 (др. закон), 9/2020-3, 52/2021-22

⁵³ „Службени гласник РС”, бр. 104/2016-6, 9/2020-3 (др. закон)

⁵⁴ „Службени гласник РС”, бр. 25/2019-40

*Закон о здравственом осигурању*⁵⁵ омогућава лицима ромске националности, која због традиционалног начина живота немају стално пребивалиште, односно боравиште у Републици Србији, обавезно здравствено осигурање уколико не испуњавају услове за стицање својства осигураника по другим основама (лично својство – запослење, корисник пензије или члан породице осигураника).

*Законом о правима пацијената*⁵⁶ гарантовано је да у поступку остваривања здравствене заштите пацијент има право на једнак приступ здравственој служби, без дискриминације у односу на финансијске могућности, место становања, врсту обољења, време приступа здравственој служби или у односу на неку другу различитост која може да буде узрок дискриминације.

*Закон о јавном здрављу*⁵⁷ уређује остваривање јавног интереса у здрављу кроз активности усмерене на очување физичког и психичког здравља становништва, очување животне и радне околине, а нарочито у погледу здравља осетљивих друштвених група. Заводи за јавно здравље сарађују са осталим учесницима у систему јавног здравља у доношењу и спровођењу програма који промовишу јавно здравље и у активностима васпитања за здравље.

*Законом о младима*⁵⁸ уређују се мере и активности које предузимају Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, а које имају за циљ унапређивање друштвеног положаја младих и стварање услова за остваривање потреба и интереса младих у свим областима које су од интереса за младе.

*Кривични законик*⁵⁹ уређује кривичноправну заштиту од породичног насиља, злостављања и занемаривања детета, сексуалног злостављања деце, расне и друге дискриминације, трговине људима, трговине децом ради усвојења, заснивања ропског односа и других кривичних дела учињених на штету лица у посебно осетљивом положају, нарочито деце.

*Законом о матичним књигама*⁶⁰ обезбеђене су нормативне претпоставке за упис у матичну књигу рођених, без обзира да ли се ради о детету чији су родитељи познати, детету чији су родитељи непознати, детету без родитељског старања или усвојеном детету и без обзира на чињеницу да ли се овај податак пријављује надлежном матичару у законском року или по протеклу законског рока за упис у матичну књигу рођених.

*Закон о социјалној карти*⁶¹ уређује успостављање и вођење јединственог регистра Социјална карта (у даљем тексту: Социјална карта), односно садржина, начин приступања, обрада и чување података у оквиру Социјалне карте, као и друга питања од значаја за његово успостављање и вођење.

*Законом о бесплатној правној помоћи*⁶² уређује се бесплатна правна помоћ грађанима као њеним корисницима и начинима њеног остваривања и пружања. Овај закон се примењује на кориснике бесплатне правне помоћи који право на бесплатну правну помоћ нису остварили према другим законима. Циљ овог закона је да се сваком лицу омогући делотворан и једнак приступ правди.

Поред закона, ова Стратегија се заснива и спроводи у спреси са другим стратегијама Владе Републике Србије,⁶³ у различитим областима релевантним за Роме: не-дискриминацији,

⁵⁵ „Службени гласник РС”, бр. 25/2019-3

⁵⁶ „Службени гласник РС”, бр. 45/2013-19, 25/2019-3 (др. закон)

⁵⁷ „Службени гласник РС”, бр. 15/2016-25

⁵⁸ „Службени гласник РС”, бр. 50/2011-3

⁵⁹ „Службени гласник РС”, бр. 85/2005-30, 88/2005-51 (исправка), 107/2005-171 (исправка), 72/2009-53, 111/2009-36, 121/2012-3, 104/2013-3, 108/2014-3, 94/2016-7, 35/2019-3

⁶⁰ „Службени гласник РС”, бр. 20/2009-30, 145/2014-72, 47/2018-8

⁶¹ „Службени гласник РС”, бр. 14/2021-3

⁶² „Службени гласник РС”, бр. 87/2018

⁶³ Стратегије Владе Републике Србије се могу наћи на: <http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html> или на <https://rsjp.gov.rs/cir/dokumenti-kategorija-cir/djp-cir/>

образовању, запошљавању, јавном здрављу, становању и социјалном становању, родној равноправности, итд.

2.2.3. Стратегије

*Стратегија развоја образовања у Србији до 2030.*⁶⁴ усвојена је са визијом да се обезбеди квалитетно образовање за постизање пуног потенцијала становништва, а нарочито сваког детета и младе особе у Републици Србији. Мисија образовања је да се обезбеди образовање високог квалитета које служи развоју друштва у целини. Визија развоја образовања у овој Стратегији истиче између осталог и уважавање и јачање инклузивног приступа у образовању и пружање системске подршке ученицима током њихове образовне путање са акцентом на оне који долазе из нестимулативних средина и осетљивих друштвених група. Као први од општих принципа целокупног образовања и васпитања у Републици Србији постављено је обезбеђивање једнакости у остваривању права на образовање и доступности образовања свој деци, ученицима и одраслима и то засновано на социјалној правди и једнаким шансама, без дискриминације. Да би образовни систем био доступан, праведан и отворен, од приоритетног значаја је успостављање нових и унапређивање постојећих механизма подршке са нарочитим акцентом на специфичности различитих осетљивих група (ученици из породица ниског социо-економског статуса, деца са сметњама у развоју и инвалидитетом, ромска популација и међу њима нарочито девојчице итд.). То ће подразумевати: обезбеђивање педагошких асистената где год је то потребно; увођење обавезности идентификовања ученика под ризиком од осипања и пружање подршке идентификованим ученицима, као и обучавање наставника за спровођење тих активности; успостављање процедура сарадње између школских управа и школа зарад праћења ученика чије породице учествују у интерним сезонским миграцијама и успостављање процедура за обезбеђивање школовања током привременог боравка ученика у другој средини; развијање нових критеријума доделе стипендија који пондеришу социо-економски статус већим коефицијентом у односу на критеријум постигнућа; унапређивање инклузивног предшколског васпитања и образовања у оквиру интерсекторског система раних интервенција.

*Стратегија запошљавања у Републици Србији усвојена је за период од 2021. до 2026. године*⁶⁵ и њен општи циљ је успостављање стабилног и одрживог раста запослености заснованог на знању и достојанственом раду. Мере предвиђене у Стратегији запошљавања односе се на реализацију мера активне политике запошљавања, унапређење њиховог спровођења, креирање нових, као и на унапређење праћења стања и кретања на тржишту рада и исхода и утицаја тих мера. Посебне мере предвиђене су за унапређење положаја Рома, имајући у виду њихову заступљеност и друге карактеристике које указују на неповољан положај на тржишту рада. *Акционим планом за период од 2021. до 2023. године*, дефинисане су мере за побољшање положаја незапослених Рома и Ромкиња на тржишту рада: укључивање у Програме за функционално образовање одраслих; укључивање у мотивационо-активационе обуке; досезање и информисање Рома о мерама и услугама Националне службе за запошљавање; укључивање вишеструко рањивих Рома у пакет мера; подстицање предузетништва уз додатну подршку и менторисање.

*Стратегија јавног здравља за период 2018-2026*⁶⁶ наводи да су изазови јавног здравља у Републици Србији су бројни и повезују се са последицама економске кризе, миграцијама становништва и растућим неједнакостима, као и да су водеће болести и повреде су повезане са социјалним и економским одредницама здравља, односно несразмерно присутне код сиромашног и рањивог становништва, што доприноси неједнакостима у здрављу. *Стратегија за стално унапређење квалитета здравствене заштите и безбедности пацијената*⁶⁷ као специфичан циљ дефинише обавезу унапређења сарадње Министарства здравља са

⁶⁴ „Службени гласник РС”, број 63/21.

⁶⁵ „Службени гласник РС”, бр. 18/2021 и 36/2021 – исправка

⁶⁶ „Службени гласник РС”, број 67/2018.

⁶⁷ „Службени гласник РС”, број 15/2009.

Министарством за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у циљу побољшања доступности и приступачности здравствене заштите посебно осетљивим популационим групама, између осталих и Ромима и Ромкињама, као и идентификовање посебно осетљивих група у јединицама локалне самоуправе.

*Националном стратегијом социјалног становања*⁶⁸ предвиђен је развој стамбеног сектора путем: а) јачања правних, финансијских и институционалних капацитета за социјално становање; б) повећања обима и разноврсности стамбене понуде; в) повећања финансијске доступности становања за домаћинства са ниским и средњим примањима; г) обнављања поверења становања у закуп у свим облицима својине; д) утврђивања стандарда стамбене изградње и унапређења постојећег стамбеног фонда; успостављања инструмената за спречавање и смањење бескућништва; њ) унапређења услова становања становника неформалних (подстандардних) насеља.

*Стратегија превенције и заштите од дискриминације*⁶⁹ представља први државни стратешки документ посвећен борби против дискриминације, који на свеобухватан начин третира питање дискриминације. Стратегијом је предвиђен систем мера и инструмената јавне политике усмерених на спречавање, односно смањење свих облика и посебних случајева дискриминације, посебно према одређеним лицима, односно групама лица с обзиром на њихово лично својство.

*Национална стратегија за родну равноправност за период од 2021. до 2030. године*⁷⁰ чији је циљ превазилажење родног јаза и остваривање родне равноправности као предуслова за развој друштва и побољшање свакодневног живота жена. и мушкараца, девојчица и дечака, препознаје Ромкиње као рањиву групу посебно изложену ризику вишеструке дискриминације.

Такође, као основ Ревидиране стратегије од значаја су и: Национална стратегија за младе за период 2015-2025 („Сл. Гласник РС 22/15), Стратегија превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава 2017–2022 („Сл. Гласник РС 77/17), Општи протокол и посебни протоколи за заштиту деце од насиља, Општи протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и у партнерским односима и посебни протоколи Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарства здравља, Министарства правде и Министарства унутрашњих послова о поступању у случајевима насиља према женама у породици и партнерским односима.

Важан стратешки документ који на системском нивоу може да унапреди услове живота ромске заједнице јесте стратегија становања. Нацрт Националне стамбене стратегије за период 2020–2030. година је израђен и очекује се њено усвајање.

⁶⁸ „Службени гласник РС”, број 13/2012.

⁶⁹ „Службени гласник РС”, број 60/2013.

⁷⁰ Доступно на: <https://www.minijmpdd.gov.rs/doc/konsultacije/090821/Polazne-osnove-za-Predlog-strategije-o-RR.pdf>

3. ОПИС ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА

У Републици Србији је 2011. године пописано 147.604 грађана и грађанки ромске националности, што чини 2,1% становништва на територији Републике Србије⁷¹ без Косова и Метохије; што је број који је референтан за планирање стратешких мера⁷². Према методолошки верификованим извештајима и показатељима, већина Рома и Ромкиња се суочава са друштвеном искљученошћу и сиромаштвом и изложена је отвореној, а још чешће прикривеној дискриминацији⁷³.

Регионално истраживање о положају Рома на Западном Балкану спроведено 2017. године⁷⁴ показало је да се маргинализовани Роми и даље суочавају са ограниченим приступом могућностима у свим аспектима људског развоја, од основних права, преко здравља, образовања, становања, запошљавања до животног стандарда. Како се наводи у овом истраживању, у Србији постоји велики јаз између маргинализованих Рома и њихових неромских суседа, посебно код младих. Маргинализовани Роми 18-24 година старости имају скоро упола мање шансе да буду укључени у запослење, образовање или обуку (27%), у поређењу са 58% неромске омладине. То има доживотне импликације, јер блокира даље могућности за пристојно запослење. Маргинализовани Роми 15-64 година старости имају скоро упола мање шансе да буду запослени у односу на њихове неромске суседе. Током 2017. године, говорећи о **образовању**, само је 17% маргинализоване ромске деце 3-6 година старости било уписано у предшколске односно школске установе; велика већина мале маргинализоване ромске деце није похађала школу.

Треба напоменути да је јаз између ромске и неромске популације у Србији други по висини на Западном Балкану. Што се тиче основношколског образовања ситуација је нешто боља и, иако је повећање уписа знак напретка, а стопа уписа највиша на Западном Балкану, 1 од 6 маргинализоване ромске деце узраста за обавезно школовање и даље је изван образовног система. Упркос знатним унапређењима, више од једне трећине маргинализованих Рома 18-21 године старости нема основну школу. Насупрот томе, скоро сви вршњаци из суседне неромске популације има достигнут овај ниво образовања. Када је у питању више и високо образовање, јаз у односу на неромску популацију у Србији највећи је у поређењу са свим осталим земљама Западног Балкана. Стопа завршеног високог нивоа образовања је само запањујућих 1%, у односу на 23% код њихових неромских суседа. Маргинализовани Роми у Србији имају ниже стопе **запослености** од неромских суседа. Тек нешто више од петине маргинализованих Рома 15-64 године старости било је запослено 2017. године, у односу на 40% њихових неромских суседа из исте старосне групе. Само трећина маргинализованих Рома овог узраста учествовала је на тржишту рада 2017. године, што је пад у односу на 52% из 2011. Јаз између две групације се у претходних пет година удвостручио.

У области **здравствене заштите**, позитивно је што највећи број Рома има здравствено осигурање, али је проценат маргинализованих Рома 16 и више година старости који помињу да нису имали приступ здравственим услугама када су им биле потребне и даље је много виши него

⁷¹ Попис становништва, домаћинстава и станова 2011, Књига 1: *Национална припадност*, Републички завод за статистику, Београд, 2012.

⁷² О броју и просторној распрострањености Рома и Ромкиња требало би говорити са опрезом. У односу на претходне пописе Роми бележе позитиван раст становништва (на Попису становништва 1991. године било је 140.237 Рома и Ромкиња, док је на Попису становништва из 2002. године било пописано 108.193). Међутим, тај раст није одређен искључиво природним прираштајем, већ и различитом пописном методологијом, али и повећањем интерно расељених лица ромске националности са Косова и Метохије. Због тога би требало имати у виду и то да се процене броја Рома у Републици Србији крећу од 247.591 (Горан Башић, Божидар Јакшић, „Уметност преживљавања – где и како живе Роми у Србији”, ИФДТ, Београд, 2005) до 600.000 (Ана Поповић, Јелена Станковић, Економски факултет Универзитета у Нишу, 2013. (<http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/FINALLY/Nacionalni-izvestaj-Srbija.pdf>), као и проблеме етничке мимикрије и статистичког занемаривања стварног броја Рома и Ромкиња (Estimates and official numbers of Roma in Europe, Council of Europe www.coe.int/en/web/portal/roma).

⁷³ United Nations, Economic and Social Council, *Concluding observations on the second periodic report of Serbia* (E/C.12/SRB/CO/2), 2014.

⁷⁴ Доступно на: <http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets.html>

код неромских суседа и износи нешто више од четвртине. Ипак, дошло је до извесног унапређења у односу на 2011. годину.

У области **становања**, приступ електричној енергији и текућој води повећао се 2017. године за Роме, а јаз у односу на неромске суседе се смањује. У исто време, неодношење отпада и даље је проблем који погађа већи проценат ромске популације која живи у маргинализованим заједницама.

Скоро сви Роми у Србији сада имају **документе** који се односе на регистрацију грађана. Током 2017. године, око 99 % маргинализованих Рома било је уписано у матичну књигу рођених, а 94% маргинализованих Рома 16 и више година старости имало је личну карту.

Допунско истраживање UNDP-а показује да је **посебно тежак положај Ромкиња** на Западном Балкану. У просеку 9 од 10 младих Ромкиња није у систему запошљавања, образовања или тренинга, 2 од 3 Ромкиње немају свој новац, док 1 од 2 запослене Ромкиње нема здравствено или пензионо осигурање.

Присутна је појава раних бракова међу маргинализованим Ромкињама, која је на другом месту у региону Западног Балкана, након Албаније. Четрдесет % маргинализованих Ромкиња 20-49 година старости у Србији помиње удају пре 18. године у поређењу са 9 % неромских жена из суседства, што значи да се у просеку 1 од 3 Ромкиње удала пре навршене 18. године.

Прикупљање података о остваривању економских, социјалних и културних права, међу којима су право на рад, на становање, на социјалну заштиту, на образовање и запошљавање, од суштинске је важности за процес унапређења приступа овим правима за све, па и за Роме и Ромкиње.

3.1. ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА – ХОРИЗОНТАЛНЕ (СВЕПРОЖИМАЈУЋЕ) ТЕМЕ

3.1.1. АНТИЦИГАНИЗАМ И ДИСКРИМИНАЦИЈА

Антициганизам је специфична форма расизма, идеологија заснована на расној супериорности, облик дехуманизације и институционалног расизма храњеног историјском дискриминацијом, која је изражена, између осталог, насиљем, говором мржње, експлоатацијом, стигматизацијом и најочигледнијим врстама дискриминације.

У циљу промовисања равноправности Рома кроз борбу против антициганизма, у Ревидираној стратегији за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2022. до 2030. године ће се истицати активности које промовишу позитивне наративе и ромске узоре, сузбијају негативне стереотипе, подижу свест о ромској историји и култури, и промовишу истину и помирење. Борба против антициганизма и дискриминације подразумева да се супротставимо дезинформацијама, говору мржње и теоријама завере, укључујући и оне које утичу на Роме.

Свест о последицама вишеструке дискриминације Ромкиња биће усклађена са комуникационом кампањом широм Европске уније о борби против родних стереотипа, која примењује интерсекционални приступ у свим сферама живота, као део стратегије родне равноправности.

Антициганизам тек треба да се призна као постојећа појава на националном нивоу у многим државама и да се потом осуди. Акционим планом ЕУ-а за борбу против расизма за период 2020. – 2025. године утврђује се низ мера за ту борбу путем законодавства ЕУ, али и другим средствима: сарадњом са државама чланицама, пре свега са националним телима за извршавање законодавства, медијима и цивилним друштвом и коришћењем доступних и будућих инструмената ЕУ. Акционим планом је планирано следеће: боља примена законодавства ЕУ, ближа координација, праведна полицијска заштита, појачано деловање на националном нивоу, повећање разноликости особља ЕУ, информисање јавности и уклањање расних и етничких стереотипа пута међу медијима, образовање, култура и спорт, као и побољшано прикупљање података према етничком или расном пореклу.

Дехуманизација и свођење Рома на њихово „циганство“ кључни су елементи антициганизма. Роми се сматрају људима ниже класе и да стога немају морално право на људска права. Ова дехуманизација није базирана на заблудама или незнању већ изгледа да легитимише мит који оправдава увредљиво понашање већине према Ромима који се не посматрају као појединци већ само као „Цигани“. Врло често, уместо да се говори о проблемима са којима се суочавају Роми, говори се о „проблемима са Циганима“ због њиховог „циганства“. Сам израз „циганство“ дефинише се искључиво у негативном смислу.

У Републици Србији је 2011. године пописано 147.604 грађана и грађанки ромске националности, што чини 2,1% становништва на територији Републике Србије⁷⁵ без Косова и Метохије; до резултата новог пописа који следи, то је број који је референтан за планирање стратешких мера⁷⁶.

Према методолошки верификованим извештајима и показатељима, већина Рома и Ромкиња се суочава са друштвеном искљученошћу и сиромаштвом и изложена је отвореној, а још чешће

⁷⁵ Попис становништва, домаћинства и станова 2011, Књига 1: *Национална припадност*, Републички завод за статистику, Београд, 2012.

⁷⁶ О броју и просторној распрострањености Рома и Ромкиња требало би говорити са опрезом. У односу на претходне пописе Роми бележе позитиван раст становништва (на Попису становништва 1991. године било је 140.237 Рома и Ромкиња, док је на Попису становништва из 2002. године било пописано 108.193). Међутим, тај раст није одређен искључиво природним прираштајем, већ и различитом пописном методологијом, али и повећањем интерно расељених лица ромске националности са Косова и Метохије. Због тога би требало имати у виду и то да се процене броја Рома у Републици Србији крећу од 247.591 (Горан Башић, Божидар Јакшић, „Уметност преживљавања – где и како живе Роми у Србији”, ИФДТ, Београд, 2005) до 600.000 (Ана Поповић, Јелена Станковић, Економски факултет Универзитета у Нишу, 2013. (<http://www.eknfak.ni.ac.rs/dl/FINALLY/Nacionalni-izvestaj-Srbija.pdf>), као и проблеме етничке мимикрије и статистичког занемаривања стварног броја Рома и Ромкиња (Estimates and official numbers of Roma in Europe, Council of Europe (www.coe.int/en/web/portal/roma)).

прикривеној дискриминацији⁷⁷. У области недискриминације Република Србија има успостављен законски и институционални оквир. Међутим, због ограничених података тешко је проценити да ли је дискриминација према Ромима/кињама смањена у последњих 5 година.

Према попису становништва из 2011. године, у Србији је живело 147.604 припадника ромске националне мањине, од којих је 75.042 мушкараца, а 72.562 жена. С обзиром на чињеницу да према Уставу Републике Србије грађани и грађанке нису дужни да се изјасне о својој националној припадности, процене различитих организација указују на то да је број Рома и Ромкиња који живе у Србији далеко већи.

Подаци показују да су припадници ромске националне мањине у периоду од 2002 до 2011. године имали пораст за преко једне трећине (индекс раста 136.4) захваљујући високим стопама наталитета, ниским стопама морталитета због младе старосне структуре, сталне промене етничке припадности приликом изјашњавања, али и мимикријске реакције. **Један од основних разлога прикривања националне припадности Рома може се пронаћи у дискриминацији, која води губљењу или скривању свога етничког идентитета, односно асимилацији, најчешће у већинску или неку другу националност.** Из ових разлога статистичка евиденција о Ромима се сматра непотпуном и непоузданом, па се планирање политика, како на локалном, тако и националном нивоу, базира углавном на проценама, или на процењеном проценту заступљености у односу на укупну популацију.

У периоду од 6 месеци (до априла 2021. године) Заштитник грађана је запримио **14 притужби** од стране Рома и учествовао као медијатор у **присилном пресељењу** 65 породица из неформалног насеља „Виадукт“ у Реснику, од којих су већина ромске, и из приградског насеља Раковица село. У истом периоду Повереник за равноправност је запримио **33 притужбе** за дискриминацију по основу етничког порекла, од којих **24 су биле од Рома/киња**, од којих су неке притужбе колективне.⁷⁸

Подаци указују да око 24% Рома сматра су интегрисани у друштво, око **20%** сматра да постоји **скривена сегрегација и дискриминација**, око **31%** сматра да постоји **отворена сегрегација и дискриминација**.⁷⁹

Повереник за равноправност је спровео истраживање и објавио публикацију „Перцепција ромске заједнице о дискриминацији“⁸⁰ из које су преузете информације у наставку. У 2019. години дискриминација на основу националне припадности и етничког порекла није у врху по учесталости појављивања у **притужбама** које су поднете **Поверенику** (6,8% од укупног броја притужби по различитим основима дискриминације), али је највећи број притужби, **64%**, по основу националне припадности и етничког порекла, као и претходних година, поднет **због дискриминације припадника ромске националне мањине**.

Велики број Рома и Ромкиња се суочава са проблемима прикривене и отворене дискриминације у свим сферама живота. У периоду мај-октобар 2020. године, Повереник за заштиту равноправности је примио укупно 72 притужбе због дискриминације у разним областима по основу националне припадности, од којих је чак 63 притужбе поднето од стране припадника ромске националне мањине. Око 40% Рома и Ромкиња каже да се суочава са дискриминацијом,

⁷⁷ United Nations, Economic and Social Council, *Concluding observations on the second periodic report of Serbia* (E/C.12/SRB/CO/2), 2014.

⁷⁸ Извештај о спровођењу Оперативних закључака са Семинара „Социјално укључивање Рома/киња у Републици Србији“ за период октобар 2019. – октобар 2021. година. (Извештај о оперативним закључцима – окт. 2021), доступан на:

http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/Izvestaj_o_sprovodjenju_operativnih_zakljucaka_sa_seminara_Socijalno_ukljucivanje_Roma_i_Romkinja_oktobar_2019-oktobar_2021.pdf

⁷⁹ Посебан извештај заштитника грађана о спровођењу стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња са препорукама, Заштитник грађана, 2019., доступно на:

<https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6359/ZAstitnik%20socialno%20ukljucivanje%20roma%2020191129c.pdf>

⁸⁰ „Перцепција ромске заједнице о дискриминацији“, фебруар 2021. година, Повереник за заштиту равноправности, доступан на:

http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/PERCEPCIJA-ROMSKE-ZAJEDNICE-O-DISKRIMINACIJI_final_compressed.pdf

говором мржње и претњама које нису истражене и санкционисане, а унутар ромске популације раширена је перцепција институционалне дискриминације, првенствено у погледу теже доступности права на социјалну заштиту и дискриминаторни говор службених лица. Истраживање које је спровео Заштитник грађана, показује да чак 41% грађана сматра да јавне институције нису једнако доступне за Роме као за остале грађане; у последњих пет година побољшање положаја породице осетило је само 26% ромских породица, док њих 74% није осетило побољшање услова живота.

Према резултатима истраживања **сиромаштво**, односно имовински статус се сматра једним од главних разлога дискриминације ромске заједнице. Из перспективе ромске заједнице осигурање материјалне егзистениције путем равноправног укључивања на тржишту рада је предуслов за образовање које се сматра кључем опште равноправности. Готово сви анкетирани Роми и Ромкиње (94%) су чули за реч дискриминација, коју најчешће изједначавају са неправдом и везују за свој свеукупан положај у друштву, као и специфично за омаловажавања, непоштовања и понижавања, малтретирања, насиље и сиромаштво. Ово ипак не подразумева висок степен обавештености, имајући у виду да велики број анкетираних није упознат са Законом о забрани дискриминације и са институцијом Повереника за заштиту равноправности.

Око половина учесника анкете (55%) сматра да је однос према Ромима у Србији исти као према другим грађанима - став нарочито изражен међу образованима, лицима са редовним приходима и мушкарцима. **Сваки трећи анкетирани (35%) сматра да однос према Ромима није исти као према другим грађанима**, односно сматра да су Роми у неравноправнијем положају у односу на друге грађане. Ово преовладава код мање образоване, средовечне и Ромкиње. Из ова два резултата се види да постоји корелација између доживљаја дискриминације и образовања, запослења и редовних прихода.

Сваки четврти учесник истраживања (26%) сматра да има лично искуство дискриминације, док сваки други (54%) изјављује да ни он ни неко од његових чланова породице није био дискриминисан. Највећи број анкетираних који сматрају да имају лично искуство дискриминације, има осећај да им се ускраћују права и услуге само због тога што су Роми у: општини и другим јавним установама (64%), центру за социјални рад (61%) и у поступку запошљавања (60%). Најмање личног искуства дискриминације анкетирани су имали у школи или вртићу (9%), на послу (9%) и у ресторану (15%).

Налази истраживања показују да се други идентитети у корелацији са националним идентитетом сматрају кључним за осећање друштвене искључености. Три лична својства доминирају у перцепцији о дискриминацији, и то: **сиромаштво, страначка припадност и национална и верска припадност**.

Резултати овог истраживања упућују на закључак да је за достизање пуне равноправности и једнаких могућности за Роме од изузетног значаја да се **проблеми сиромаштва и социјалне искључености приступа интегрално**, односно да само заједничким деловањем свих институција које су непосредно задужене за инклузију и остваривање равноправности ромске заједнице, могу бити остварени трајни резултати.

Док је у последњих 12 месеци око 7% жена старости 15-49 година осећало дискриминацију или малтретирање у општој популацији, код Ромкиња је то чак око 13%. Најчешће је то било по основу етничког или имиграционог порекла (око 13%), религије или веровања и пола (по 2%). Најчешће су дискриминацију или малтретирање осећале Ромкиње из градских насеља, незапослене или жене од 35-39 година.⁸¹

Разлог дискриминације је антициганизам – феномен који је присутан код генералног становништва. Антициганизам није препознат и санкционисан законодавством. Предрасуде и

⁸¹ Истраживања вишеструких показатеља жена и деце у Србији 2019. и Истраживања вишеструких показатеља положаја жена и деце у ромским насељима у Србији 2019, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ, 2019. (у даљем тексту МИКС 2019), доступан на: <https://www.unicef.org/serbia/media/16056/file/MICS%206%20Istra%C5%BEivanje%20vi%C5%A1estrukih%20pokazatelj%20za%202019.%20godinu.pdf>

стереотипи, негативни наративи и дезинформације у вези Рома/киња су широко распрострањени у друштву и посебно су наглашени у време криза. Антициганизам се односи и на то што се ради и на оно што се не ради, а има као последицу дискриминацију.

3.1.2. СИРОМАШТВО И СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ

Сиромаштво и социјална искљученост су важна хоризонтална питања, у складу са препорукама из ЕУ Стратешког оквира за једнакост, укључивање и учешће Рома до 2030. године. Како би се појачала социјална укљученост (инклузија) у свим областима и на свим нивоима у Републици Србији, неопходна је посвећеност борби против упорне дискриминације, укључујући антициганизам, и побољшање укључивања Рома у образовање, запошљавање, здравство и социјалну заштиту, као и становање. **Роми треба да буду укључени од осмишљавања до спровођења мера. Истовремено, неопходно је приликом креирања мера и активности узети у обзир разноликост и потребе специфичних група унутар ромске популације.**

Према Извештају о урађеној Анализи дуготрајног сиромаштва, коју је реализовао Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва⁸² у Републици Србији значајан део популације је у дуготрајном сиромаштву и он расте из године у годину. Подаци о стопи дуготрајног сиромаштва за Републику Србију постоји од 2013. године, због каснијег укључивања Србије у анкету. У периоду од три године у којима су вршена истраживања, стопа дуготрајног сиромаштва је порасла – нпр. са 16,7% у 2016. години на 19,6% у 2018. години.

Србија заједно са Румунијом и Северном Македонијом има највеће стопе дуготрајног сиромаштва у државама Европе. Према подацима о броју становника за Србију за 2018. годину процењени број дуготрајно сиромашних у Србији износи 1.368.590 становника. Процент дуготрајно сиромашних у Србији дупло је већи од просека за Европску унију, и то представља изазов, будући да се број повећава, а при томе не постоји анализе које су настојале да објасне узроке дуготрајног сиромаштва. Подаци о високом броју дуготрајно сиромашних, као и о томе да тај број из године у годину расте, говоре у прилог томе да мере које држава Србија предузима за смањење сиромаштва – нису довољно ефикасне. Увид у то које су карактеристике домаћинства и лица највише су повезани са различитим обрасцима дуготрајног сиромаштва, као и разумевање тих карактера истика – могу помоћи у формулисању ефективних и успешнијих мера за смањење дуготрајног сиромаштва у наредном периоду. Мере за смањење сиромаштва могу обухватити неколико важних праваца деловања чији је циљ да повећају социјално укључивање људи који су у дуготрајном сиромаштву. Први правац деловање би требало да се односи на повећање и олакшани приступ тржишту рада. Ове мере треба да обухвате:

- бесплатне обуке за дефицитарна занимања,
- механизам надокнада који подразумева обавезно усавршавање и преквалификације у оквиру Националне службе за запошљавање,
- стратегије идентификације (нпр. преко новоуведених социјалних карти) и прилагођеног информисања (подразумева очување аутономије у одлучивању зарад очувања мотивације самопоштовања дуготрајно сиромашног), као и
- прилагођено каријерно вођење које ће довести до трајног одлучивања и адекватних избора дуготрајно сиромашних.

⁸² [Analiza dugotrajnog siromastva u Republici Srbiji.pdf \(socijalnoukljucivanje.gov.rs\)](#)

Други правац развоја може обухватити мере које се односе на образовни систем: примена развијених модела за спречавање осипања у Републици Србији, јачање транзиције ка средњој школи и развој каријерног вођења и прилагођене професионалне оријентације за ученике под ризиком. Ове мере би подразумевале увођење обавезне средње школе са развијеним механизмима подршке за остварење потпуног обухвата средњошколским образовањем, који би морао да обезбеди додатно финансирање (нпр. превоз до средње школе, а у неким случајевима и стипендије за најугроженије, како би имали најосновније услове за похађање средње школе).

Трећи правац мера би требало да се тиче бољег таргетирања социјалних трансфера, што подразумева интеграцију података кроз социјалне карте, израду предиктивних модела на великим подацима који диференцирају различите групе корисника и највећа одступања и који су осетљиви на различите типове домаћинства (нпр. са вишим приходима – у природи, са нижим квалитетом послова, домаћинства која се баве пољопривредом, домаћинства са више деце и, што је најважније, домаћинства без икаквог прихода).

3.1.3. ПАРТИЦИПАЦИЈА

Национални стратешки оквири за Роме треба да има јак фокус ка инклузији у кључним областима политике за Роме: образовање, запошљавање, здравствена и социјална заштита и становање. Борба против дискриминације и антициганизма треба да буде кључна као међусекторски приоритет у свакој области, допуњујући инклузивни приступ, заједно са партиципацијом Рома. Овај заједнички фокус треба да обезбеди да Роми имају ефикасан приступ економији и социјалној правди, као и једнаке могућности у свим областима.

Партиципација тј. учешће Рома је веома важна хоризонтална тема која мора бити заступљена у свакој области друштвеног живота Рома и Ромкиња. У обликовању јавних послова, партиципација је предуслов који омогућава једнакост и инклузију, промовише демократско и ефикасно управљање.

Учешће Рома и њихово оснаживање за активну партиципацију омогућава да се укључе и да делују на нове начине у циљу социјалне инклузије. Учешће и оснаживање су принципи и процеси за побољшање услова живота људи и животних исхода.

Подршка значајним Ромима за њихово учешће у креирању политика на локалном, националном и нивоу ЕУ је предуслов за борбу против друштвене искључености. Организације цивилног друштва које предводе Роми и проромске организације су посебно важни актери.

У имплементацији ове Ревидиране стратегије, подстицаће се партиципативни модели који ће обезбедити учешће свих локалних, покрајинских и националних актера, али и обавезно учешћа Рома. Ови модели и структуре би се касније могли користити за праћење и евалуацију имплементације овог документа. Кроз ЕУ Стратешки оквир за једнакост, укључивање и учешће Рома до 2030. године дају се следеће препоруке:

- Ојачати капацитете и ангажовати организације цивилног друштва широм ЕУ, како би се обезбедило координирано праћење политика за интеграцију Рома од стране ромског цивилног друштва
- Осигурати учешће ромских ОЦД као пуноправних чланова у националном мониторингу
- комисије за све програме којима се баве потребама ромских заједница
- Удвостручити проценат Рома који подносе пријаву када доживе дискриминацију
- Подстицати учешће Рома у политичком животу на локалном, регионалном, националном и нивоу ЕУ (у државама чланицама са значајном ромском популацијом) и осигурати да се региструју као гласачи, гласају, кандидују се као кандидати

Национални стратешки оквир за Роме треба да утврди минималне обавезне аспекте и канале учешћа Рома у развоју политике, имплементацију и праћење, и програмирање фондова ЕУ, укључујући и писане протоколе учешћа у којем се утврђују мандат (обим и природа ангажовања), састав (принципи за избор чланова), методе рада и очекивани резултати консултација и учешћа тела, у циљу обезбеђивања делотворне сарадње, поверења и одговорности.

Такође, потребно је створити могућности за оснаживање ромских заједница на локалном нивоу како би се омогућило да заједница експлицитно и усмерено делује на доношење друштвених и политичких промена. Мобилизацију заједнице треба посматрати као намерни инклузивни и партиципативни процес који укључује Роме, локалне власти и организације.

Затим у складу са препорукама, потребно је осигурати да Роми буду заступљени у свој својој разноликости (укључујући држављане и недржављане, маргинализовани и интегрисани, жене, децу и младе) у политици и консултативним процесима. Свакако је за боље учешће Рома у друштвеним процесима неопходно побољшати иницијативе за ангажовање већег броја ромских професионалаца који ће деловати као посредници и помоћи у превазилажењу сталног недостатка поверења између Рома и већинске заједнице – овде се мисли на даљи подстицај за јачање механизма за инклузију Рома, како на националном, тако и локалном нивоу.

Како би се обезбедила партиципација, потребно је да се утиче на унапређење сарадње цивилног друштва између ромских и мејнстрим организација, посебно оних који су усмерени на права деце, младих и жена. За покретање различитих пројеката, не ослањати се само на домаће фондове, већ активно користити фондове ЕУ и друге фондове за пружање редовне подршке за изградњу капацитета.

Као проблем се препознаје и недовољно кровних ромских организација за сталне консултације и учешће у политичким дискусијама, те је неопходно јачати капацитете постојећих и оснаживати Роме да се удружују секторски на националном нивоу. Они би требало да добију основне институционалне грантове од националне владе или кроз фондове за подршку цивилном друштву.

Потребно је да Република Србија ради на даљем оснаживању, јачању поверења значајних Рома, како би њихово учешће било осигурано у свим фазама креирања политика: ромске политике, економске и културне. Ангажман треба промовисати тако да су ту са осећајем припадности као пуноправни чланови друштва. Оснаживање и изградња капацитета Рома, цивилног друштва и јавних власти мора бити осигурана, изграђујући сарадњу и поверење између заинтересованих страна и између Рома и неромске заједнице.

3.2. ПРЕГЛЕД И АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА ПО ОБЛАСТИМА

3.2.1. ОБРАЗОВАЊЕ

Образовање је основно људско право и неопходан предуслов за остваривање многих других људских права. Неопходно је за излазак из сиромаштва које је препознато као преовлађујући проблем ромске националне мањине. Образовање је нужно за пуно друштвено укључивање ромске заједнице.

Према истраживању Повереника за равноправност о перцепцији Рома о дискриминацији⁸³, 88% анкетираних је уверења да је образовање најважније за равноправан положај у друштву. Међутим, 47% анкетираних сматра да Роми не користе у довољној мери могућности образовања, а 48% је неодлучно по питању коришћења права на образовање. Посебне олакшице за упис у средње школе и на факултете подржава 92% учесника анкете.

Предшколско васпитање и образовање (ПВО), или јаслице и вртић, за децу узраста од 6 месеци до 5,5 година није обавезно, међутим много доприноси успеху у образовању за децу која га похађају. У Републици Србији активно се примењује **афирмативни упис у предшколске установе**. Према подацима Министарства просвете, науке и технолошког развоја (МПНТР), ПВО у радној 2019/20. години укупно је похађало 63,9% деце из осетљивих друштвених група (10,5% деце из сиромашних породица, 7,4% из ромске заједнице и 46% из руралних подручја). У обавезни припремни предшколски програм (5,5-6,5 год.) укључено је 80% ромске деце. У оквиру пројекта „Инклузивно предшколско васпитање и образовање“ који се реализује из кредита Светске банке у периоду од 2019– 2022. године креирана је обука за директоре предшколских установа (ПУ) за полагање испита за лиценцу (компонента 2 пројекта), у оквиру које је 128 директора ПУ завршило комплетну обуку за полагање испита за лиценцу, организовано је 17 обука за васпитаче из 23 предшколских установа, на којима је учествовало 446 васпитача, усвојен је предлог Упутства за израду предшколског програма, као и Правилник о ближим условима за реализацију различитих облика и програма васпитно-образовног рада, других облика рада и услуга предшколске установе⁸⁴. Правилником су утврђени ближи услови за остваривање различитих облика и програма васпитно-образовног рада и других облика рада и услуга које остварује предшколска установа. Реализована је подршка ЈЛС за повећање обухвата деце ПВО кроз изградњу нових вртића, реконструкцију и пренамену постојећих, као и кроз доделу грантова ЈЛС (компоненте 1 и 3 пројекта). Спроводи се континуирана медијска кампања за подстицање родитеља за упис деце у ПУ (компонента 3. пројекта). У циљу подршке унапређивању квалитета предшколског васпитања и образовања, 56 предшколских установа у најсиромашнијим општинама опремљене су намештајем, дидактичким средствима и ИКТ опремом.

Пројекат „Подршка реформи система предшколског васпитања и образовања у Србији“ (SUPER – IPA 14) подржава јачање професионалних капацитета јединица локалне самоуправе за планирање и управљање предшколским васпитањем и образовањем; јачање професионалних компетенција практичара у предшколским установама за квалитетно инклузивно предшколско васпитање и образовање, као и унапређивање легислативног оквира за предшколско васпитање, у складу са Законом о основама система образовања и васпитања, Законом о предшколском васпитању и образовању и Основама програма предшколског васпитања и образовања. Планирање активности као и модалитети рада прилагођени су насталој ситуацији проузрокованој пандемијом COVID - 19.

⁸³ Доступно на: <http://ravnopravnost.gov.rs/istrazivanje-percepcija-romske-zajednice-o-diskriminaciji/>, посечено: 20.11.2021.

⁸⁴ "Службени гласник РС", бр. 26 /2013.

До априла 2021. године реализоване су следеће активности према информацијама добијеним из МПНТР:

- Развијене су Смернице за развој локалне стратегије и Акционог плана за њену примену, Смернице за хармонизацију Акта о мрежи јавних предшколских установа са Стратегијом за унапређивање предшколског васпитања и образовања у локалној заједници, као и Смернице за комуникацију и видљивост значаја предшколског васпитања и образовања за локалне самоуправе;
- 42 ЈЛС израдиле су прве нацрте локалних стратегија за унапређивање предшколског васпитања и образовања у локалној заједници; 2 ЈЛС (Бајина Башта и Сврљиг) усвојиле су локалне стратегије; ЈЛС Сврљиг је усвојила ревидирани Акт о мрежи јавних предшколских установа; у локалним самоуправама Осечина, Ражањ и Бач локалне стратегије су у процесу јавног слушања; 8 ЈЛС није доставило нацрте локалних стратегија (Србобран, Чока, Жабал, Димитровград, Бабушница, Кнић, Рековац, Коцељева).
- Израђена је једнодневна онлајн обука за васпитаче (<http://super.europa.rs/>).

Основно образовање је обавезно и доступно је свима, без дискриминације. Према доступним подацима, 90% деце узраста за полазак у основну школу се уписује, док је код ромске заједнице тај проценат још увек око 85%. Процент похађања образовања деце основношколског узраста је већи и код опште популације (99%) и код ромске (93%). Највећи проблем је **стопа завршавања основне школе, која је у општој популацији 99%, док у ромској само 64%** (тренд повећања је стао последњих година), што је чак и мање код вишеструко рањиве деце ромске националности. Код уписа деце ромске националности, поред недовољног обухвата и недовољне припремљености за полазак у школу, укључујући и недовољно познавање језика на којем се изводи образовање, изазов је упис са закашњењем (од најчешће једне године) сваког трећег детета. Деца ромске националности често изостају или трајно прекидају образовање, нарочито при преласку из првог у други циклус, када 10% деце ромске националности не наставља образовање. Такође, деца ромске националности имају нижа образовна постигнућа од осталих ученика. Разлози за овакво стање су бројни, од сиромаштва, слабог познавања језика наставе, дискриминације, до недовољно обучених наставника за специфичности рада са децом из осетљивих друштвених група и без потребне подршке у породици. Један број деце ромске националности има и одређене економске или породичне обавезе које их ограничавају у учењу.

Према Посебном извештају Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња⁸⁵, дошло је до унапређења у погледу спречавања уписа деце ромске националности у такозване „специјалне школе“ и укључивања у редовно школовање, чему су свакако допринеле и мере које се спроводе ради укључивања ромске деце у предшколски програм. Међутим и даље постоје случајеви где се деца неоправдано уписују у „специјалне школе“, и процена је да би се уз додатну подршку овим ученицима могао остварити упис у редовно школовање. Такође, сегрегација деце ромске националности у образовању је проблем који опстаје. Заштитник грађана наводи да прикупљени подаци од школских управа показују забрињавајући тренд, односно да се појава сегрегације не смањује, већ повећава. Наиме, након измена Закона о систему образовања и васпитања којима је омогућено да се родитељи приликом уписа у основну школу опредељују за жељену школу, а не за школу на територији месне или локалне самоуправе где им је пребивалиште, поспешено је у појединим срединама да родитељи неромског порекла не уписују децу у школе у којима наставу похађа већи број ромских ученика. Од сегрегације ромске деце у посебна одељења, дошло се, у условима инклузивног образовања, до нежељене појаве „етнички чистих школа“, успостављених, не вољом родитеља ромских ученика да се они образују у посебним школама на ромском, већ на основу етничке

⁸⁵ Посебан извештај Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња, 2019, доступан на <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6359/ZAstitnik%20socialno%20ukljucivanje%20roma%2020191129c.pdf> посећено 19.11.2021.

дистанце и предрасуда према Ромима. Сегрегација је дакле у тим случајевим, појачана тенденцијом других родитеља да избегавају да им се деца школују у „ромским школама”. Проблеми са којим се суочавају сегрегисане школе са великим бројем деце ромске националности су лоши услови рада, низак квалитет образовно-васпитног рада, напуштање школе од стране других ученика, низак статус наставног кадра међу колегама и члановима локалне заједнице, недовољна подршка других институција и локалне управе, што значајно умањује квалитет образовања деце ромске националности.

Средње образовање није обавезно, али према међународним стандардима људских права, треба да буде доступно и приступачно свима, уз коришћење одговарајућих средстава. Обухват опште популације средњим образовањем је око 95%, док је у ромској заједници овај обухват тек око 30%, иако се бележи тренд раста код обе популације. Према извештају Европске комисије о напретку Србије за 2021. годину⁸⁶, постигнут је напредак у погледу уписа деце ромске националности у средње образовање (са 22 % у 2014. години на 28 % у 2019. години). Међутим, само 56% Рома/киња прелази из основног у средње образовање, што указује на потребу даљег рада у овој области.

До сада је у основну школу применом афирмативних мера уписано укупно **12427 ученика** (од тога 55% девојчица). У школској 2018/19. години уписано 2220 ученика ромске националности, (56% девојчице), у школској 2019/20. години уписано 2209, у школској 2020/21. години 1894 ученика. Индекс једнакости полова (0,89) показује да и даље постоји изазов за средње образовање Ромкиња. Стопа завршавања средњег образовања код опште популације је скоро 98%, док код Рома/киња само 61%, што је резултат сличних изазова као и у основном образовању: недостатак друге врсте финансијске (смештај, стипендије) и нефинансијске подршке (помоћ у савладавању материјала), дискриминације, недовољног капацитета наставника. Посебно се уочава пораст ученика који уписују и завршавају средњу школу. Прелиминарни подаци новог МICS 6, 2019 показују да 27% девојчица и 50% дечака ромске националности похађа средње образовање, што је повећање у односу на 2015. годину када је само 15% ромских девојчица похађало средњу школу. Потребно је појачати спровођење мера за смањење стопе напуштања образовања и сегрегације, посебно на локалном нивоу.⁸⁷

Пратећи образовну реформу МПНТР је, уз учешће Националног савета ромске националне мањине, израдило нове програме наставе и учења за *Ромски језик са елементима националне културе* за све разреде основне школе. Ови програми усвојени су од стране Националног просветног савета. За изборни програм *Ромски језик са елементима националне културе* штампана су четири уџбеника за прва четири разреда и налазе су у Каталогу уџбеника на језицима националних мањина за предшколско, основно и средње образовање и васпитање – школска 2020/2021. година, <http://www.mpn.gov.rs/udzbenici/>: Ромски језик са елементима националне културе, читанка за четврти разред основне школе на ромском језику; Ромски језик са елементима националне културе, читанка за трећи разред основне школе на ромском језику; Ромски језик са елементима националне културе – Буквар за 2. разред основне школе за наставу на ромском језику; Сливница за 1. разред основне школе – ромски језик са елементима националне културе Рома. У школској 2020/21. години **2.467 ученика** (1163 девојчица, 1304 дечака) у 68 школа похађа изборни програм *Ромски језик са елементима националне културе*. Укупно је ангажовано 55 наставника/ица који предају овај изборни програм, а у октобру 2021. године настављено је са јачањем компетенција наставника кроз „Обуку за наставнике Ромског језика са елементима националне културе“ која је реализована од стране Завода за унапређивање образовања и васпитања у сарадњи са Центром за образовање Рома и етничких заједница, за 30 учесника, будућих наставника ромског језика.

⁸⁶ Доступно на

https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_oktobar_21.PDF, посећено 16.11.2021.

⁸⁷ Доступно на:

https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_ek_oktobar_21.PDF, посећено: 20.11.2021.

Од изузетног је значаја стипендирање као мера подршке образовању Рома. За последњих 5 школских година укупно је додељено 5419 стипендија ромским ученицима, од чега је 65% девојчица. У школској 2020/21. години стипендирано је 1213 ученика. У оквиру ИПА 2014 пројекта „ЕУ подршка ромским ученицима за наставак средњошколског образовања" сачињено је Упутство за спречавање раног напуштања образовања са препорукама и предлозима мера за превенцију осипања од стране Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања, које је достављено средњим школама и регионалним школским управама. Упутству је претходила квалитативна анализа ефеката до сада предузетих мера подршке ученицима ромске националности у области спречавања напуштања образовања и већег процента завршавања основне и средње школе.

Табела бр.: Приказ броја стипендираних ученика и процента напуштања средње школе по школским годинама

Школска година	2014/15.	2015/16.	2016/17.	2017/18.	2018/19.	2019/20.
% напуштања средње школе	7%	3%	1%	2,4%	3,5	2,3%
Број стипендираних ученика	525	516	498	500	312	503

Подаци прикупљени истраживањем указују да је проценат напуштања средње школе у опадању, као и да су системске мере подршке у образовању дале резултате кроз већу мотивацију стипендираних ученика за рад, учење и одлазак у школу, као и жељу за наставком образовања.

Менторска подршка је значајан подстицај остајању у систему, стога је МПНТР наставило са ангажовањем **200 ментора**.

Педагошки асистенти (ПА) као мера подршке образовању Рома

Усвајањем Правилника о педагошком и андрагошком асистенту⁸⁸ дефинисано је ангажовање педагошких асистената у области пружања помоћи и додатне подршке групи деце и ученика ромске националности у предшколској установи и школи. ПА пружају подршку и наставницима, васпитачима и стручним сарадницима, родитељима. Нормиран је рад ПА: школа може да ангажује ПА када има **најмање 20 ученика** којима је потребна додатна подршка у образовању а пуну норму у раду остварује са 35 ученика ромске националне мањине. У школској 2020/21. години укупно је ангажовано 260 педагошких асистената, 219 у основним школама и предшколским установама, док се 41 асистент финансира од стране локалне самоуправе. Сви су опремљени интернет картицама, лаптоповима. Министарство активно ради на ширењу мреже педагошких асистената. За школску 2021/22. години отворена су и нова радна места за укупно 21 педагошког асистента, њих 20 улази у основне школе, док ће по први пут бити ангажован педагошки асистент у средњој школи. Међутим, према наводима Заштитника грађана број педагошких асистената у предшколским установама се не повећава и потребно је обезбедити већа финансијска средства за повећања броја педагошких асистената у предшколских установама, како би се додатно оснажило већ унапређено укључивање ромске деце и предшколски програм.

Подршка ромским ученицима током учења на даљину

У одговору на Covid 19 кризу, током учења на даљину подршка је пружена кроз мере индивидуализације и набавку опреме у сарадњи са различитим донаторима. уз подршку Ромског образовног фонда и Фондације за отворено друштво набављено је и **подељено 550 ИТ уређаја** школама у којима се образују ученици ромске националности, а који нису имали потребну ИТ опрему за праћење наставе на даљину. Кроз пројекат "Премошћавање дигиталног јаза за најугроженију децу" који реализују МПНТР и УНИЦЕФ уз финансијску подршку ЕУ, обезбеђено је преко **2000 уређаја** за 30 најугроженијих школа у којима се образују ромски

⁸⁸ „Сл. гласник РС“, бр. 87/2019

ученици, од чега укупно 1890 таблет рачунара, односно 63 по школи за коришћење од стране ученика, као и најмање 1 до 3 лаптопа за сваку од изабраних 30 школа. Обезбеђено је и додељено 250 рачунара за педагошке асистенте са циљем унапређивања приступа учењу на даљину за ромске ученике. Пројектом су обезбеђена средства за школе (5000 евра) за формирање Клуба за учење у којима ученици имају услове за онлајн учење. Током јуна и августа 2021. године 12 школа у пројекту реализовало је активности летње школе. Активностима летње школе обухваћено је 360 ученика, претежно ученика од 5. до 8. разреда, који су имали недовољне оцене или су одељенске старешине и наставници сматрали да су разред завршили са доста пропуштеног градива (услед непохађања онлајн или редовне наставе).

МПНТР је са циљем мапирања стања у области учења на даљину реализовало истраживање у сарадњи са УНИЦЕФ-ом „Праћење начина учења и процеса учења ученика из осетљивих група током остваривања образовно-васпитног рада учењем на даљину“ (јун 2020).⁸⁹ Према извештавању школа (95%), осетљивим друштвеним групама припада 7,8% укупног броја ученика. Подаци овог истраживања дају увид у стање, али и потребе ученика ромске националне мањине, а користе се за даље планирање подршке. Од укупног броја ученика, 1,20% њих нема адекватан приступ интернету, док 0,80% не поседује одговарајући уређај за приступ интернету. Са друге стране, од укупног броја ученика у Србији, 30,72% ромских ученика нема приступ интернету, а њих 19,94% нема одговарајући уређај (телевизор, паметни телефон, таблет, рачунар). За оне ученике који током ванредног стања у школској 2019/20. години, као и током школске 2020/21. године немају ни једну од могућности онлајн праћења наставе и пробног односно завршног испита у школској 2019/20. години, припремљени су и дистрибуирани штампани наставни материјали и материјали како за пробни тако и за завршни испит. Подаци добијени поменутиим истраживањем, указују да ученици ромске националне мањине чине 1,87% удела у овом начину образовног рада, у односу на укупан број ученика за које се припремају штампани материјали. Током ванредног стања, као и у школској 2020/21. години, педагошки асистенти (ПА), који пружају подршку ученицима ромске националности којима је та подршка потребна у основним школама, обезбедили су адекватну подршку учењу на даљину кроз низ активности:

- подршка у изради домаћих задатака у 63,81% случајева;
- у 55,71% случајева реализована је сарадња са наставницима који израђују наставне материјале, а ПА су учествовали у дистрибуцији ових материјала;
- подршку ученицима у овладавању и коришћењу информационо-комуникационих технологија у 50% случајева.

Већина ПА су са ученицима којима пружају подршку у контакту најмање три пута недељно, а током школске 2020/21. године и свакодневно. Комуникација се одвија путем телефона (81,43%), Viber-а и WhatsApp-а (69,52%), преко друштвених мрежа (42,38%) и e-mail-а 15,42%. ПА су током ванредног стања (март-јун 2020) најмање два пута недељно комуницирали са родитељима својих ученика и обезбеђивали потребне информације у вези са наставом на даљину. Педагошки асистенти настављају са редовним активностима и прилагођавају их епидемиолошким условима.

У неким **уџбеницима** одобреним по старим програмима наставе и учења постоје негативни стереотипи о Ромима/кињама, у којима има елемената **дискриминације**. Прописи који штите од дискриминације у области образовања су: Закон о основама система образовања и васпитања, Закон о уџбеницима, Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације и Правилник о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности. Министарство просвете, науке и технолошког развоја препознаје значај рада на препознавању и спречавању дискриминације у образовању и делује проактивно на информисању родитеља и шире јавности, али и на јачању компетенција запослених у образовању у овој области. У сарадњи са Центром за

⁸⁹ Доступан на <http://www.mpn.gov.rs/izvestaj-o-ukljucenosti-ucenika-iz-osetljivih-grupa-u-obrazovno-vaspitni-rad-tokom-nastave-na-daljину/>

интерактивну педагогију и ГИЗ-ом креиране су две брошуре и водич за родитеље и за запослене у образовању:

- Брошура за родитеље: Превенција, заштита и поступање у случајевима дискриминације у образовању⁹⁰ и
- Водич за запослене: Од препознавања до поступања - водич кроз превенцију и одговор на дискриминацију за запослене у установама образовања и васпитања⁹¹

У току је израда Водича за операционализацију Правилника о поступању установе у случају сумње или утврђеног дискриминаторног понашања и вређања угледа, части и достојанства личности, у области рада на превенцији сегрегације, као и у примени мера за десегрегацију.

Мали број младих из ромске заједнице успева да се укључи у **високо образовање** (мање од 2%) иако су уведене мере афирмативног уписа у високо образовање за Роме/киње. Један од разлога малог броја студената ромске националности је и недостатак адекватних мера додатне подршке у средњем образовању, као и приликом припреме и уписа на факултете. До сада афирмативно уписано укупно 1743 студента (51 % су девојке).

Академске 2018/19. године стипендије је добило 115 ромских студената а додељено је 17 кредита, а академске 2019-20. године уписано је 120 студената (58 м, 62ж).

Мањак високо образованих стручњака у ромској заједници се појављује као ограничење приликом спровођења многих подстицајних мера за побољшање образовања за децу и младе из ромске заједнице. Наиме, многе мере које су уведене захтевају образоване стручњаке из ромске заједнице. Поред тога, стварање услова за једнакоправно образовање ће захтевати да у предуниверзитетском образовању постоји већи број васпитача, наставника и стручних сарадника који су припадници ромске заједнице како би деца и млади из ромске заједнице могли да се увере да у образовном систему има места за Роме/киње.

Најзначајнији ефекти предузетих мера подршке у области образовања огледају се у повећаном обухвату ромске деце системом образовања и васпитања, смањеном одустајању од образовања и смањеном раном напуштању образовања. Истраживање вишеструких показатеља о положају жена и деце у Републици Србији (MICS 6, 2019⁹²) донело је следеће податке:

- 7,4% ромске деце до 5 година похађају ПВО (51м, 49ж);
- 80% похађа Припремни предшколски програм (ППП) (52м,48ж);
- 85,4% ромске деце уписује ОШ (49%м,51ж%), од којих је 80,8% похађало ППП;
- Бруто стопа уписа у 8. разред ОШ је 62%, док је стопа завршавања ОШ 64%;
- Смањен је дроп-оут за 7%
- Стопа преласка у средњу школу за ромске ученике износи 52,6%, док стопа завршавања СШ износи 61%.

Проблеми у области образовања: И даље је присутна пракса уписа деце ромске националности у „специјалне школе“: 30% деце од укупне популације деце у „специјалним школама” су деца ромске националности. Деца ромске националности су такође сегрегисана у одређене редовне школе и одељења и постоји тренд повећања ове појаве. Негативни стереотипи према Ромима/кињама су раширени у друштву и међу запосленима у образовном систему, а појављују се и у образовним материјалима, што резултира различитим облицима посредне и непосредне дискриминације. Обухват деце ромске националности у предшколском васпитањем и образовањем је само 7,4 %, за разлику од опште популације, где је 60%. Обухват деце ромске

⁹⁰ Доступно на https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/Brosura_CIPv05-final-za-roditeljeB.pdf, посећено 20.11.2021.

⁹¹ Доступно на https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/Brosura_CIP_-05-final-za-zaposleneB-1.pdf, посећено 20.11.2021.

⁹² Републички завод за статистику и УНИЦЕФ

националности припремним предшколским програма, који је обавезан се повећава али је и даље нижи него код деце из опште популације: 80%, за разлику од опште популације, где је 93%. Стопа завршавања основне школе од укупно уписаних, код деце ромске националности је само 64% (за разлику од 99% код опште популације), а највише, 10% деце ромске националности прекида школовање на преласку у други циклус. Стопа завршавања средњег образовања од укупно уписаних, код Рома/киња је само 61% (за разлику од 98% код опште популације). Мање од 2% Рома/киња је укључено у високо образовање. 53% одраслих Рома/киња је без или са непотпуним основним образовањем, а 33% је само са основним образовањем. Роми/киње се суочавају са већим изазовима код учења на даљину и код образовања у кризним ситуацијама. МПНТР закључује да је у области образовања доста тога реализовано кад је у питању досадашња имплементација Стратегије.

3.2.2. ЗАПОШЉАВАЊЕ

Области рада и запошљавања су за ромску популацију од посебне важности, имајући у виду да се путем рада (којим се остварује зарада) с једне стране утиче на повећање економске самосталности и личног и породичног стандарда, а с друге, путем запошљавања се утиче на смањење сиромаштва и социјалну искљученост Рома и Ромкиња, као и њихову већу партиципацију.

Такође, кроз унапређење оквира за политике запошљавања Рома и Ромкиња, смањује се дискриминација на тржишту рада. У претходном периоду, област рада и запошљавања, усклађена је са међународним стандардима, стандардима на нивоу Европске уније и стањем, трендовима и карактеристикама индикатора националног тржишта рада.

У условима када се значајан број незапослених лица, услед модернизације процеса рада и непоседовања знања и вештина чија је тражња условљена развојем и преносом нових технологија (који су битно утицали на промене структуре тражње за радном снагом), суочава са отежаним приступом тржишту рада, али и нестабилношћу одржања запослења, спречавање искључености, односно подстицање укључивања и останка на тржишту рада (и кроз унапређење запошљивости, инвестирање у знања, вештине, компетенције, мотивацију и мобилност на тржишту рада), од суштинског су значаја као начин борбе против сиромаштва и смањења социјалне депривације у Републици Србији.

Улазак припадника ромске националне мањине у процес рада и саму радну средину мења ставове те средине уверавајући је у економску оправданост укључивања, односно кроз промоцију примера добре праксе, превенира даљи настанак предрасуда и стереотипа, а самим тим се утиче и на смањење дискриминације у овој области.

Наведено добија на посебном значају уколико се ради о вишеструко угроженим подгрупама у оквиру ромске популације (Ромкиње, становници неформалних насеља, интерно расељена лица, породице са великим бројем чланова и деце...), имајући у виду да дубина рањивости за појединца расте са бројем рањивих група којима истовремено може да припада.

Влада РС је у месецу фебруару 2021. године усвојила **Стратегију запошљавања у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године**⁹³. **Акциони план за период од 2021. до 2023.**

⁹³ Доступно на:

http://www.nsz.gov.rs/live/dokumenti/strategija_zapo_ljavanja_u_rs_za_period_2021_do_2026_godine.cid74576, посећено 19.11.2021.

године⁹⁴ за спровођење Стратегије запошљавања у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године, усвојен је у марту 2021. године. Акционом планом дефинисане су категорије теже запошљивих лица које ће, у пројектованом трогодишњем периоду имати приоритет приликом укључивања у мере активне политике запошљавања; међу њима су и незапослени Роми и Ромкиње.

Показатељи националног тржишта рада према Стратегији запошљавања у Републици Србији, показују последњих година позитивне помаке, што је конзистентно и са позитивним трендом макроекономских показатеља. Стање на тржишту рада, мерено основним показатељима из Анкете о радној снази (АРС), указује на значајан опоравак тржишта рада у периоду 2015-2019. године – смањена је стопа незапослености и повећана стопа запослености, број запослених лица је порастао што је утицало и на повећање броја лица која се ангажују на тржишту рада (активних лица) и дошло је до смањења броја незапослених и неактивних лица. Укупан број становништва радног узраста (15-64) смањен је за 249 хиљада у 2019. у односу на 2015. годину. При томе, повећан је број лица која су активна на тржишту рада за 46 хиљада, док је број неактивних смањен за око 295 хиљада. Број запослених бележи повећање од 262 хиљаде, док је број незапослених смањен за 216 хиљада.

Иако је у претходном периоду постигнут одређен напредак када је реч о положају Рома на тржишту рада, неопходно је и надаље, кроз координисано деловање у оквиру неколико система, утицати на узроке њиховог отежаног запошљавања, како би се у крајњем исходу унапредио њихов изузетно неповољан социо-економски положај.

Регистрована незапосленост Рома имала је тренд умереног раста током година, чиме је са око 22.000 у 2013. порасла на око 26.000 лица на крају 2019. године. У протеклом периоду Национална служба за запошљавање (НСЗ) је као један од циљева Стратегије запошљавања и Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња спроводила активности усмерене ка активацији и пријављивању Рома на евиденцију НСЗ.

Иако је положај Рома и Ромкиња на тржишту рада и даље неповољан, позитивно је то што је заједно са растом броја регистрованих незапослених Рома расла и њихова укљученост у активне мере запошљавања. Већини радно способних Рома и Ромкиња недостаје адекватан степен образовања како би се успешно укључили на тржиште рада. Иако званични подаци о просечним примањима Рома не постоје, процењује се да се број Рома који живе у апсолутном сиромаштву повећава. Значајно је поменути да је обухват Рома евиденцијом Националне службе за запошљавање и даље недовољан, те да су Роми традиционално ангажовани на пословима који припадају „сивој зони“, као и да је број Рома који су запослени у јавном сектору, а посебно јавној управи изузетно мали.

Прецизни подаци о размерама незапослености међу припадницима ромске националне мањине у Републици Србији не постоје. Имајући у виду законске одредбе које се односе на забрану дискриминације приликом тражења посла и запошљавања, изјашњавање према националности или етничкој припадности није обавезно, односно само је један од личних података који се евидентира на основу изјаве лица.

Припадници ромске националне мањине се суочавају са отежаном запошљивошћу и приступу тржишту рада из више разлога од којих се као кључни препознају: неповољна образовна структура, недостатак радног искуства, знања и вештина, често ниска мотивисаност за укључивање у формално тржиште рада, али и изражена дискриминација и стереотипи када је у питању њихово запошљавање.

⁹⁴ Доступно на:

http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/15/15766_akcioni_plan_za_period_od_2021._do_2023._godine.pdf, посећено 19.11.2021.

Подаци о регистрованој незапослености за период 2015-2019. године указују на чињеницу да се просечан број незапослених Рома пријављених на евиденцију Националне службе за запошљавање (НСЗ) повећао за око 3800 лица, као и њихове учешће у укупној незапослености. Међутим, треба нагласити да повећање незапослености Рома не мора имати негативну конотацију, јер је у протеклом периоду НСЗ спроводила активности усмерене ка активацији и пријављивању Рома на евиденцију незапослених на који начин им се повећавају могућности за укључивање у мере активне политике запошљавања и запошљавање:

Табела бр. XX Роми на евиденцији НСЗ 2015-2019

	2015	2016	2017	2018	2019
	Број лица, годишњи просек				
Незапослена лица	743.158	713.153	650.573	583.099	529.508
Роми	22.437	25.126	26.537	26.099	26.266
Учешће у укупном броју незапослених, %	3,0	3,5	4,1	4,5	5,0

Извор: НСЗ

Подаци за 2020. годину показују да се на евиденцији НСЗ⁹⁵ налази **27595 незапослених лица, која су се изјаснила као припадници ромске националне мањине**. Од тог броја, 50,2% жене.

Високо учешће лица без квалификација и нискоквалификованих од 89,5% главно је обележје образовне структуре ове категорије незапослених. Средњи ниво образовања има 10%, а високо образовање свега 0,6% Рома. Према годинама старости, 28,3% су млади до 30 година, 48,6% су лица старости 30-49 година, док 23,1% незапослених Рома има 50 или више година старости. Дугорочно незапослени Роми чине 68,4%

Преко 11000 Рома на евиденцији НСЗ су радно способни корисници новчане социјалне помоћи односно око 42% од укупног броја Рома на евиденцији Националне службе за запошљавање су корисници овог права што додатно указује на њихов неповољан социо-економски положај.

Ниско учешће радно способних припадника ромске националне мањине на формалном тржишту рада

Свега **33% Рома/киња учествује на формалном тржишту рада**, што је још ниже за Ромкиње – само 18%, а доста је и оних који се уопште не пријављује у регистру незапослених. Укупно **37% Рома/киња је незапослено**, док је то код Ромкиња чак 50%.

Просечна национална стопа незапослености је 16%. Код незапослених Рома/киња карактеристични су низак степен образовања и дугорочна незапосленост од више година, што их чини неконкурентнима на тржишту рада. Дугорочна незапосленост такође придноси зависности од социјалних давања, пасивности и укључености у недеklarисаном раду. Велики проблем је активација младих од 18-24 година. Код **Рома/киња 73% младих** на овом узрасту **нису у образовању, обуци или запослени**, док је код осталих овај проценат 42%.

Официјални подаци о стању Рома/киња на тржишту рада су углавном **недоступни** – једини подаци су о апсолутном броју регистрованих незапослених, који води Национална служба за запошљавање. На евиденцији незапослених лица Националне службе за запошљавање налази се:⁹⁶

Табела бр. XX Роми на евиденцији НСЗ

	Укупно Роми		Ромкиње		Укупно свих	
Незапослени	14.451		14.932		29.383	
- без образовања	12.263		13.533		25.796	
- основно образовање	12.263		13.533		25.796	
- средње образовање	1.835		1.145		2.980	
- високо образовање	96		116		212	
- до 30. год. старости	3.960		4.158		8.118	

⁹⁵ На дан 31. октобар 2020. године

⁹⁶ Подаци добијени од НСЗ, закључно са 12.новембар, 2021.

Као разлози ниског учешћа ромске мањине на формалном тржишту рада наводе се лоша или недовољна информисаност, непознавање прописа, права и подстицаја који су доступни (изузимајући систем социјалне заштите и бриге о породици), нарочито уколико се ради о становницима неформалних насеља који су једна од најугроженијих подкатегија ромске популације. Ромска популација се суочава и са проблемом непоседовања потребних личних докумената, који су услов како за пријаву на евиденцију незапослених лица, тако и за остваривање права из других система.

Пасивизација и генерацијска зависност од давања из система социјалне заштите, у комбинацији са радом у сивој економији, умањују мотивисаност Рома и Ромкиња за активно укључивање на тржиште рада. Изражена покретљивост и вишедеценијска искљученост из живота „редовне“ заједнице условиле су непознавање специфичности културног идентитета и наслеђа ромске популације и утицале на стварање предрасуда, стереотипа и стигматизације. Међутим, без поузданих података о броју радно способних припадника ромске националне мањине који су изван формалног тржишта рада, није могуће са сигурношћу и на емпиријски заснованим подацима приступити анализи разлога и карактеристика њихове ниске стопе економске активности.

Функционална неписменост, рано напуштање система формалног образовања и низак ниво стечених квалификација

Неписменост код Рома/киња се смањује, али са 10% је још увек далеко изнад националног просека од 2%. Трећина Рома/киња (31%) нема завршено основно образовање, трећина је завршила основно, 12% има средње образовање, док са вишим и високим образовањем је свега око 1%. Међу женама из ромских насеља писмено је 80 процената. Међу писменим женама има 19 процената оних које су изјавиле да имају средње образовање. Међу женама у ромским насељима, 59% је навело основно образовање као највиши ниво образовања и показалесу писменост (тј. могле су да прочитају изјаву која им је показана), док 10% жена са истим нивоом образовања није могло да прочита изјаву. Десет процената жена навело је да су без образовања и нису показале писменост (тј. нису могле да прочитају изјаву која им је показана), док је 2 процента жена са истим нивоом образовања могло да се прочита.⁹⁷

Кад је реч о обухвату незапослених Рома и Ромкиња програмима додатног образовања и обуке који за циљ имају стицање радног искуства и оспособљавање за самосталан рад у струци, у периоду 01. јануар - 31. август 2020. године укључено је у:

- програм стручне праксе - 9 Рома (8 Ромкиња);
- програм приправника за младе са високим образовањем - 34 Рома (16 Ромкиња);
- програм приправника за незапослене са средњим образовањем - 28 Рома (18 Ромкиња).

Реализација програма је условљена неповољном епидемиолошком ситуацијом, али и чињеницом да, према образовним карактеристикама регистроване незапослености Рома и Ромкиња 89,4% су лица без квалификација или са ниским нивоом квалификација, док је удео лица са вишим и високим нивоом квалификација свега 0,6%.

Највећи изазов у запошљавању Рома/киња је њихово учешће са **71% у недеklarисаном раду**, за разлику од осталих где је овај проценат 17%. Најчешће су Роми/киње укључени у пословима везаним за сакупљање и управљање отпадом, сезонским радовима у пољопривреди и грађевинарству, трговини на отвореним пијацама или улицама, као музичари или у одржавању стамених и деловних простора (посебно карактеристично за жене). Доста је Рома/киња који због економске активности често мењају место боравишта, што утиче на њихов приступ осталим правима, као што су образовање и здравство. Нарочито је важно да се овај феномен третира као потенцијал у оквиру зелене агенде Републике Србије.

⁹⁷ Истраживање вишеструких показатеља положаја шена и деце за 2019 годину, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ

Код дела ромске популације постоји и проблем непознавања или недовољног познавања српског језика. Најчешће је реч о интерно расељеним лицима, повратницима по Споразуму о реадмисији, али и о припадницима ромске заједнице који нису били обухваћени системом основног образовања или су га рано напустили. Језичка баријера отежава приступ остваривању права на рад, доступности информација и правовременој обавештености.

Један од разлога високе заступљености феномена раног напуштања образовања међу ромском популацијом садржан је и у чињеници да ромска деца, најчешће дечаци из породица које су у стању изражене социјалне потребе, често прекидају школовање ради остваривања прихода кроз рад у неформалној економији (сакупљање секундарних сировина, продаја на бувљим пијацама, улична продаја, прање аутомобила) или проше као вида економске експлоатације. С друге стране, девојчице најчешће прекидају школовање како би помагале у одржавању домаћинства и старале се о млађој деци. Ови разлози директно утичу и на присутност ромске популације у различитим облицима малолетничке делинквенције и социјално-патолошког понашања.

Функционална неписменост и низак ниво стечених квалификација кроз систем формалног образовања условљавају висок удео незапослених Рома и Ромкиња у програмима и мерама из система додатног образовања одраслих (ради стицања основне функционалне писмености), као и њихову примарну усмереност ка програмима радног оспособљавања, тј. програмима стицања знања потребних за обављање конкретних послова и радних задатака (нпр. програм стицања практичних знања), али и ниску партиципацију у програмима стицања радног искуства за лица са најмање средњим нивоом образовања (нпр. програм стручне праксе).

Непоседовање квалификација стечених у систему формалног образовања директно утиче и на немогућност њихове надоградње, односно стицања додатних знања, вештина и компетенција за којима постоји потражња на тржишту рада (нпр. обуке за потребе тржишта рада) и детерминира масовнију укљученост у програме краткорочне акције и радног ангажовања (јавни радови) и на ограничен приступ квалитетнијим радним местима.

Низак образовни ниво утиче и на успешност, одрживост и раст добрих индивидуалних пословних идеја. У области подстицања предузетничког духа и самозапошљавања потребно је пружити интензивнију подршку потенцијалним или новооснованим ромским предузетницима како би се умањио број неуспелих предузетничких подухвата. Такође, значајан број добрих идеја се никада не реализује, услед немогућности испуњавања услова који се односе на обавезна средства обезбеђења.

Имајући у виду наведено, мере и активности усмерене ка унапређењу квалитета људског капитала ромске популације и њихове активније и квалитетније партиципације на формалном тржишту рада, односно стварање подстицајног окружења и недостајућих услуга из система подршке, од кључног су значаја за конкурентније иступање на тржишту рада, економско оснаживање и осамостаљивање, које као своју последицу има и остваривање вишег степена социјално-економске партиципације, али и стварање квалитетног социјалног и радног капитала.

Због изразито лоше образовне структуре ромске популације неопходно је јачати свест о важности образовања као и напоре да се превенира рано напуштање основног и средњег образовања, посебно Ромских девојчица, како би се свеукупно унапредиле њихове прилике за равноправно и активно укључивање на тржиште рада.

Током протеклог периода Роми су чинили више од половине свих учесника у програмима описмењавања одраслих који су били познатији под називом „Друга шанса”. Функционално основно образовање одраслих (ФООО) које се остварује кроз сарадњу Националне службе за запошљавање и образовних институција има за циљ да се кроз основно функционално образовање одраслих у оквиру трогодишњег циклуса побољша образовна структура ромске популације. Даља реализација ФООО и укључивање већег броја лица остају приоритет и у наредном периоду.

Активне мере запошљавања

Према информацијама добијеним од Министарства рада, запошљавања, борачких и социјалних питања складу са Националним акционим планом запошљавања (НАПЗ)⁹⁸ за 2020. годину и потписаним Споразумом о учинку НСЗ за 2020. годину, НСЗ је расписала јавне позиве и конкурсе за реализацију мера активне политике запошљавања. У 2020. години у те активне мере укључено је 2105 Рома (907 Ромкиња), и то у:

- мере активног тражења посла 1289 Рома (588 Ромкиња);
- програме додатног образовања и обуке 87 Рома (51 Ромкиња);
- субвенције за запошљавање 435 Рома (172 Ромкиње);
- програм јавних радова 294 Рома (96 Ромкиња).

Обухват свих незапослених лица (укључујући и Роме и Ромкиње) мерама активне политике запошљавања био је условљен епидемиолошком ситуацијом у 2020-2021. години.

Према подацима добијеним од Националне службе за запошљавање (НСЗ) приликом израде ове Ревидиране стратегије, током 2020. године мерама активне политике запошљавања обухваћено је 3264 незапослених Рома (1.534 жена), што представља учешће од 5,02% у укупном броју незапослених укључених у мере. У мере активног тражења посла укључено је 1583 незапослених Рома (739 жена), у програме додатног образовања и обука 759 незапослених Рома (465 жена), у програме субвенција за запошљавање 597 незапослених Рома (230 жена), док је програмом јавних радова обухваћено 325 незапослених Рома, од којих је 100 жена.

У складу са Законом о запошљавању и осигурању за случај незапослености, НСЗ и незапослени утврђују **индивидуални план запошљавања** најкасније у року од 90 дана након увођења у евиденцију незапосленог, а исти се прилагођава потребама тржишта рада и карактеристикама незапосленог најмање једном у шест месеци. Индивидуални план запошљавања представља основни инструмент у раду са незапосленим лицима и основ за укључивање лица у мере активне политике запошљавања. Индивидуалним планом запошљавања се дефинишу занимања у којима ће се лицу посредовати, активности које ће лице предузети и мере у које ће се укључити ради запошљавања или повећања запошљивости. Истовремено, током разговора са саветником за запошљавање незапослена лица информишу се о правима и обавезама, у складу са Законом.

Додатну интервенцијску подршку усмерену ка активацији младих на тржишту рада и пружања могућности за стицање додатних знања, вештина и компетенција за самосталан рад представља програм подстицања запошљавања младих „**Моја прва плата**“ који је утврђен Уредбом Владе РС од 13. августа 2020. године. Програм се спроводи с циљем оспособљавања за самосталан рад 10.000 лица са средњим и високим образовањем, до навршених 30 година живота, који се налазе на евиденцији незапослених Националне службе за запошљавање, а који нису раније стекли радно искуство, односно стекли су радно искуство краће од трајања овог програма (9 месеци). Програм се спроводи код послодавца који припада приватном или јавном сектору, а право учешћа у програму остварују и удружења која имају статус правног лица, односно која су уписана у регистар Агенције за привредне регистре.

НСЗ је дана 2020. године расписала посебан **Јавни позив незапосленим лицима ромске националности за доделу субвенције за самозапошљавање**. У периоду 01. јануар - 31. август 2020. године субвенција за самозапошљавање је додељена за 154 Рома (60 Ромкиња).

Постојеће активне мере запошљавања не дају задовољавајуће резултате код Рома/киња. Незапослени Роми/киње су углавном корисници функционалног описмењавања и образовања за одрасле и јавних радова, а у мањој мери и обуке за познатог послодавца. Роми/киње углавном не испуњавају услове за атрактивније активне мере запошљавања, као што су стручна пракса, обуке за потребе на тржишту рада, обуке за дигиталне вештине, итд. Слаба укљученост Рома/киња у субвенционираном запошљавању је резултат ниског образовања и квалификације незапослених

⁹⁸ Доступно на: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/predlozi-i-nacrti/sekto-za-rad-i-zaposljavanje/nacionalni-akcioni-planovi-zaposljavanja-0> посећено 16.11.2021.

Рома/киња, исте висине подстицаја за било које незапослене особе, и предрасуда код послодаваца. Роми/киње су специфична циљна група у активним мерама за samozapoшљавање, односно сет услуга за предузетништво, али се ова мера слабо користи због високих и неприлагођених критеријума за учешће. **Акциони план за запошљавање** за 2021.-2023. године препознаје Роме/киње као посебну циљну групу и предвиђа следеће мере: формално образовање одраслих; мотивационо-активационе обуке; информисање Рома/киња о услугама и мерама у службама за запошљавање; пакет мера за вишеструко рањивих незапослених; и предузетништво уз додатну подршку и менторинг. Нема посебно одређених средстава за спровођење ових мера за Роме/киње.

Роми/киње су углавном **искључени из развоја, спровођења и праћења политика** у запошљавању, с обзиром на то да Роми/киње нису ангажовани у централне и локалне институције које се баве овим питањем, укључујући у службама за запошљавање и ретко су смишљено консултовани о овим политикама.

Кроз различите пројекте, спроводе се активне мере запошљавања на локалном нивоу. Стална конференција градова и општина, заједно са ГИЗ-ом реализује „Иницијативу за инклузију фаза 2 и 3“, у оквиру пројекта “Инклузија Рома и других маргинализованих група у Србији” (пројекат Немачке међународне сарадње). У 9 одабраних ЈЛС (Ваљево, Пожаревац, Сомбор, Вршац, Бач, Краљево, Рашка, Апатин и Нови Пазар) реализује се подршка Ромима и другим маргинализованим групама, кроз повећање запошљивости према конкурсима за доделу бесповратних средстава (грантова). Пројекат Немачке развојне сарадње-ГИЗ, "Инклузија Рома и других маргинализованих група" (вредност пројекта је 10 милиона евра) има за циљ побољшање оквира за спровођење „Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године“, Пројекат „Прилике за запошљавање за Роме и Ромкиње“ који се спроводи у партнерству са GFA и у сарадњи са удружењем „Центар за производњу знања и вештина“: У току септембра се наставило са активностима информисања, мобилизације, селекције, менторске подршке и запошљавања (обука код познатог послодавца) или samozapoшљавања (старт ап за набавку опреме, алата и материјала). Пројекат „Подршка запошљавању повратника, Рома и других маргинализованих група“ који се спроводи у партнерству са GFA, а у сарадњи са удружењем „Иницијатива за развојну сарадњу“: У току септембра се наставило са активностима информисања, мобилизације, селекције, менторске подршке и samozapoшљавања (старт-ап за набавку опреме, алата и материјала). Ромски Едукативни Фонд – ради на смањењу јаза између Рома и нерома у партиципацији и завршетку квалитетног образовања, побољшању преласка ромских ученика са једног нивоа образовања на следећи, као и запослења, те промовисања постојане системске промене и десегрегације у системима образовања у државама Западног Балкана и Турској.

Министарство за европске интеграције, завршило је процес потписивања Финансијског споразума за други део ИПА 2020 Акционог програма. Усвајањем програма омогућено је финансирање програма помоћи опоравку Републике Србије од последица COVID-19, као подршка запошљавању и запошљивости Рома и Ромкиња и даљи развој социјалне и економске инфраструктуре. Настављен је и процес консултација у оквиру нове вишегодишње финансијске перспективе ИПА инструмента за период од 2021. до 2027. године, о могућностима за подршку запошљавању, социјалној заштити и изналажењу стамбених решења за Роме и Ромкиње у Републици Србији.

Додатно, неопходно је наставити са укључивањем Рома и Ромкиња у мотивационо-активационе обуке како би се повећала њихова мотивисаност и компетенције за активно тражење посла, али и укључивање у друге мере активне политике запошљавања, посебно мере додатног образовања и обука. **Иако се проценат укључених Рома у „финансијске мере“ активне политике запошљавања у периоду 2015-2019. године повећао са 5,5% на 8,2%, потребно је и даље инсистирати на њиховом већем укључивању с обзиром на отежану запошљивост услед различитих фактора.**

Како би се ово осигурало, припадници ромске популације су препознати као категорија која ће

се приоритетно укључивати у мере активне политике запошљавања. Као и до сада, посебан акценат ће бити стављен на промовисање предузетништва кроз објављивање посебног јавног позива за незапослена лица ромске националности односно за покретање сопственог посла, као и додатна менторска подршка, како би се повећале шансе за одрживост покренутог посла. У сарадњи са организацијама цивилног друштва, посебно онима које су препознате од стране ромске популације, биће уложени напори да се досегне до Рома и Ромкиња који су ван институција система, који нису на евиденцији Националне службе за запошљавање или који припадају NEET категорији⁹⁹, како би се они идентификовали, регистровани, активирали и подржали кроз доступне мере активне политике запошљавања. За оне који су вишеструко рањиви биће омогућено укључивање у пакет мера како би на свеобухватан начин могло да се одговори на вишеструке препреке са којима се сусрећу.

Недовољна спремност послодаваца да запосле или радно ангажују Роме и Ромкиње

Према истраживању Повереника за равноправност¹⁰⁰ у области дискриминације у запошљавању, 34% Рома/киња сматрају да их послодавци не запошљавају само због тога што су Роми/киње.

Роми/киње се сусрећу са највећим баријерама у фази запошљавања (60%) - четири пута чешће него на самом послу (15%). Ипак, релативно мали број Рома/киња у радном односу има утицаја на мањи проценат опажања дискриминације на радном месту. Три четвртине Рома/киња сматрају да не напредују на послу због нижег образовања. Мере за лакше запошљавање Рома/киња подржава 96% анкетираних.

Директна или индиректна дискриминација постоји и код заснивања радног односа, и на раду, и код напредовања, и код одржавања радног односа. Систем решавања случајева дискриминације је терет за наводне жртве дискриминације.

Према регионалном истраживању о Ромима из 2017. године¹⁰¹, само **21% Рома/киња** је **запослено**, док је национални просек 55%. У приватном сектору кључне баријере запошљавању Рома/киња су низак степен образовања и квалификације, дискриминација, генерална социјална искљученост Рома/киња (удаљеност економских активности од насеља, недостатак контаката и информација, итд.).

У јавном сектору, и поред уставне обавезе, процењује се да су Роми/киње заступљени са мање од 0,1% (далеко испод 2,1% заступљености Рома/киња у популацији), међутим не постоји систем праћења и мере равноправног запошљавања у јавном сектору.

У циљу отклањања предрасуда о стварним могућностима и радним потенцијалима Рома и Ромкиња, повећања запослености и економске независности која доприноси побољшању услова и стандарда живота, у оквиру система политике запошљавања креирају се и спроводе и финансијске мере које су у функцији подстицања запошљавања припадника ромске националне мањине.

Имајући у виду претходно разматране карактеристике/факторе који утичу на положај Рома и Ромкиња на тржишту рада (који је знатно неповољнији у односу на општу популацију), односно неопходност обезбеђивања додатне системске помоћи и подршке, припадници ромске националне мањине, као категорија теже запошљивих лица, имају приоритет приликом укључивања у мере активне политике запошљавања или су једна од утврђених категорија

⁹⁹ NEET (енг. "Not in Education, Employment or Training", ср. „незапослен, не школује се нити се усавршава кроз систем обуке“) односи се на особу која је незапослена и не стиче образовање или стручно образовање.

¹⁰⁰ Доступно на: <http://ravnopravnost.gov.rs/istrazivanje-percepcija-romske-zajednice-o-diskriminaciji/>, посећено: 20.11.2021.

¹⁰¹ Доступно на:

<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%99%D0%B5%D0%BD%D0%BE-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5/>, посећено 19.11.2021.

незапослених лица за чије запошљавање послодавци могу да остваре одређене подстицаје (субвенција за запошљавање незапослених лица из категорије теже запошљивих).

Међутим, подаци указују на то да постојеће мере не доводе до жељених ефеката, односно да се расположиви системски подстицаји недовољно користе од стране послодаваца. Узроци недовољне заинтересованости послодаваца за запошљавање Рома и Ромкиња (са или без финансијске подршке државе) предмет су разматрања, анализе и дебате различитих интересних група и морају се сагледавати кроз контекст претходно разматраних проблема и препрека, али и изазова на страни тражње за радом (ниво инвестиционе и привредне активности као основних покретача слободних радних места, завршетак процеса реструктурирања привредних субјеката у друштвеној својини, тј. почетак процеса рационализације јавног сектора), односно на страни понуде рада (неконкурентност ромске популације у погледу стечених квалификација, додатних знања, вештина и компетенција за којима постоји потражња на тржишту рада).

Важеће законодавство Републике Србије гарантује сваком лицу право на рад, слободан избор занимања и доступност запошљавања под једнаким могућностима и условима. Колико се ови принципи позитивног законодавства примењују када је у питању ромска популација, односно да ли су и у којој мери присутне посредна или непосредна дискриминација у поступку заснивања радног односа, напретка или одржања запослења, јесу питања од посебног значаја за процес изградње Републике Србије као инклузивног и на једнаким могућностима за све заснованог друштва.

Становници Републике Србије ретко користе судске начине решавања спорова дискриминације при запошљавању (укључујући и ромску популацију). Искуство из праксе невладиних организација и клиника за пружање бесплатне правне помоћи указују на то да су узроци необраћања Рома и Ромкиња судским органима последица недостатка материјалних средстава, неповерења у институције система, дуготрајност спорова, као и неизвесност њиховог исхода. Када је реч о вансудским начинима решавања спорова, не постоје подаци Републичке агенције за мирно решавање радних спорова о уделу ромске популације у поднетим захтевима за покретање поступака поводом дискриминације. Овакву ситуацију додатно отежава и чињеница да Република Србија још увек нема закон којим би се регулисало пружање бесплатне правне помоћи.

Недовољна заступљеност Рома и Ромкиња у политикама запошљавања и економског развоја на локалном нивоу

Уочавајући потребу „осавремењивања” политике запошљавања и њеног усклађивања са потребама локалног тржишта рада, доношењем Закона о запошљавању и осигурању за случај незапослености започет је процес децентрализације политике запошљавања; створене су могућности за значајније укључивање локалних самоуправа у процесе креирања и спровођења мера локалне политике запошљавања (као система организованих активности) са циљем унапређења ефеката пружених услуга и примењених мера уважавањем специфичности, потреба и могућности локалног тржишта рада. Имајући у виду да су незапосленост и социјална искљученост последице ширих социјалних и економских проблема који захтевају интегрисана и/или комбинована решења и укључивање ширег спектра интересних група, посебну улогу и значај имају локални савети за запошљавање – они представљају „партнерства заснована на потребама заједнице” и форуме на којима се проблеми и могућности локалних тржишта рада идентификују и анализирају, односно дефинишу начини јачања ефикасности политике запошљавања и достизања социјалне кохезије кроз комбиновање приступа који одликује веће заједничко учешће.

Међутим, укљученост ромске популације у мере локалне политике запошљавања које се реализују на основу локалних акционих планова запошљавања (чије спровођење може бити подржано и средствима из републичког буџета) изузетно је ниска. Најчешћи разлози због којих планирање и спровођење локалне политике запошљавања Рома и Ромкиња није на потребном нивоу јесу недостатак системског приступа проблематици ромске популације на локалном

нивоу, недовољна сарадња са организацијама цивилног друштва које заговарају унапређење положаја Рома, недостатак формалног мониторинга и методологије за праћење спровођења мера на локалном нивоу, као и недостајућа финансијска средства.

Сви проблеми који ограничавају потпунију заступљеност и активацију ромске популације на формалном тржишту рада део су ширег, мултидимензионалног и неповољног друштвеног статуса ромске заједнице у Републици Србији. У том смислу, сегменте запошљавања и економског оснаживања треба посматрати као контрибуенте свеукупном унапређењу положаја Рома и Ромкиња у Републици Србији, које је од пресудног значаја за остваривање пуне инклузивности, партиципативности и демократичности савременог друштва.

Имајући у виду да је тежиште спровођења циљева и мера за унапређење положаја Рома и Ромкиња на локалном нивоу, неопходно је решити радно – правни статус координатора за ромска питања и других локалних механизма односно института попут здравствених медијатора и педагошких асистената кроз систематизацију радних места.

Проблеми у области запошљавања

Према добијеним информацијама у току израде Ревидиране стратегије, указују да је и даље је неопходно да Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, у сарадњи са Националном службом за запошљавање и другим релевантним институцијама, активно прати, примењује, побољшава и промовише политике и мере усмерене на повећање запошљивости и запошљавања Рома и Ромкиња: субвенције за запошљавање лица из категорије теже запошљивих лица, јавне радове, стручну праксу, програм приправника, самозапошљавање, функционално основно образовање одраслих и обуке на захтев послодавца. Потребно је да конкретне акције обухвате спровођење наменских отворених позива за доделу субвенција за самозапошљавање Рома, уз обезбеђено дугорочно праћење и менторство, као и прилагођавање критеријума за добијање субвенције могућностима ромске заједнице, а у складу са расположивим буџетом за активне мере за тржиште рада и циљаним програмима који повезују образовање (стручно и академско) са конкретним могућностима запошљавања.

Такође, постоји и даље потреба да се организују програме плаћених радних пракси, стажирања и других облика стицања радног искуства за младе Роме и Ромкиње у институцијама на националном и локалном нивоу. Ово је посебно важно за младе високо образоване Роме и Ромкиње. Постоји потреба да се подстакне интензивна сарадња локалне самоуправе и надлежних министарстава и институција, како би се иницирале мере и активности које ће допринети запошљавању Рома и Ромкиња, на свим професионалним нивоима, у институцијама на локалном и националном нивоу, путем афирмативних акција које су предвиђене Законом о запосленима у АП и ЈЛС и Законом о запосленима у јавним службама.

Постоји проблем непостојања локалних механизма у запошљавању, као што су на пример: медијатори у запошљавању, који би у сарадњи са НСЗ остваривали контакт са потенцијалним корисницима, прикупљати податке, информисали, мотивисали и пратили запошљавање Рома/киња. Такође, неопходно је да се и даље спроводе активности (кроз информисање о правима и обезбеђивање подршке за приступ свим расположивим услугама) усмерене на повећање мотивације за укључивање незапослених Рома и Ромкиња на тржиште рада, нарочито прималаца финансијске социјалне помоћи који су радно способни. И даље је потребно информисати на терену, и у овим активностима постоји потреба за још већим ангажовањем организација цивилног друштва.

3.2.3. ЗДРАВЉЕ

Према Попису становништва 2011. године, Роми и Ромкиње чине око 2,1% становништва у Србији (49% жене) и препознати су као једна од најугроженијих група по степену друштвене искључености и стопе сиромаштва. Општи демографски подаци указују на то да су Роми младо становништво (више од 50% Рома и Ромкиња је млађе од 25 година), али и на то да је смртност код ове популације виша него код осталих етничких група – **просечно трајање живота је 12 година краће у поређењу са просеком у Републици Србији**¹⁰².

Стопа смртности код ромске популације је виша него код других националних мањина. Смртност ромске одојчади и деце до 5 година је приближно два пута виша од просечне у Републици Србији. Процењена стопа смртности одојчади у ромским насељима износи 13 на хиљаду живорођене деце, што је дупло већа стопа смртности од националног просека, док је вероватноћа да дете умре пре навршене пете године око 14 на хиљаду живорођене деце. Потпун обухват имунизацијом деце у ромским насељима (узраста 24–35 месеци) износи 63% у 2019. години, док је у општој популацији износи 80%. У општој популацији, 69% деце (узраста 24–35 месеци) примило је све вакцине на време, док у ромским насељима тај проценат износи само 35%. Према доступним подацима 16.9% девојака из ромских насеља ступи у брак пре 15-те године, 57% пре 18-те године. Фертилитет код Ромкиња износи 3.1%, али да га прати велика стопа рађања у популацији адолесценткиња која износи 157 (у општој популацији за узраст девојака од 15-19 године та стопа износи 22). Искуство абортуса у репродуктивном периоду од 15-49 година имало је 30.6% жена ромске националности.

Процене здравственог стања Рома и Ромкиња у Републици Србији су недовољне и не раде се на основу систематизованих и плански прикупљених података. Истраживањима је потврђена узрочно-последична веза између квалитета живота и здравља Рома и Ромкиња јер они, у односу на остале становнике Републике Србије, живе у знатно лошијим условима становања. Здравље Рома/киња се генерално побољшава, од онога што може да се закључи према нередовним и оскудним подацима, с обзиром на то што се подаци у здравству не прикупљају са могућношћу расчлањивања по етничкој припадности. Ово је резултат рада здравствених медијаторки, којима радни статус још увек није решен на задовољавајућем нивоу.

Право на здравље, према међународним стандардима људских права, није ограничено само на право на здравствену заштиту. Ово право обухвата и све оне социоекономске факторе који су неопходни да би се могао водити здрав живот. У међународном праву ови фактори се сматрају социоекономским детерминантима здравља и чине их исхрана, становање, пијаћа вода, адекватни санитарни услови, безбедни и здрави услови рада, као и здрава животна средина. Стога се, да би се радило на унапређењу здравља Рома и Ромкиња, мора радити и на унапређењу социоекономских детерминанти, што је један од задатака и ове ревидиране *Стратегије*.

Појавом епидемије изазване Корона вирусом може се претпоставити да је дошло до вишеструког увећања ризика од дискриминације, широко заступљене друштвено-економске маргинализације и социјалне искључености, а дошло је и до појаве нових ризика који су нарочито утицали на најсиромашније слојеве ромске заједнице, без одрживих прихода и приступа основним животним условима (чиста вода, струја, канализација и др). Током јуна 2020. године, организације цивилног друштва које се баве промовисањем и заштитом права Рома и Ромкиња у Србији учествовале су у истраживању о социо-економском утицају епидемије COVID-19 у Србији на права Рома и Ромкиња. Као основне ризике са којима су се суочавали Роми и Ромкиње у свакодневном животу пре избијања епидемије изазване коронавирусом 84,21% анкетираних организација цивилног друштва наводи ризике у области приступа раду и изворима зараде, у истом проценту наводе и ризик у области приступа адекватном становању укључујући приступ чистој води и струји, као и ризик од дискриминације, док 78,95% организација указује на ризик од сиромаштва, као и ризике у области приступа информацијама и комуникације. Чак 73,68% организација препознаје да се Роми и Ромкиње сусрећу са ризиком у области приступа

¹⁰² Миросинка Динкић, Косовка Огњеновић, Siobhan McClelland, Анализа утицаја мера здравствене политике на доступност здравствене заштите ромској популацији, Тим Владе Републике Србије за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва., Београд, 2009.

здравственој заштити, 68,42% организација наводи ризике у областима социјалне заштите, приступа личним документима и приступа правди, док 63,16% организација указује на ризике у области инклузивног образовања¹⁰³.

Највећи број организација (94,74%) слаже се да су поједине групе грађана и грађанки ромске националности биле у додатном ризику од веће рањивости због уведених мера током ванредног стања. Као посебно осетљиве групе наводе се становници/це неформалних насеља без приступа чистој води и струји; лица која се баве сакупљањем секундарних сировина, сезонским пословима, трговином, пијачном продајом и музиком, а која су услед ограничења кретања и мера усмерених на заштиту јавног здравља остали без основних прихода; правно невидљива лица која нису добијала хуманитарну помоћ од државе јер нису на евиденцијама центара за социјални рад; деца због отежаног или онемогућеног приступа инклузивном и квалитетном образовању; Ромкиње због повећаног ризика од насиља, рађања деце у кућним условима током трајања ванредног стања и изван здравственог система, повећаног обима посла око домаћинства и губитка посла током трајања ванредног стања; Роми и Ромкиње са инвалидитетом, посебно они који живе у руралним срединама због непостојања подршке система и припадници/це ромске националности старији од 65 година који не примају пензију, социјалну помоћ и немају приступ народној кухињи.

Већина, односно **93%** припадника ромске националности је **здравствено осигурано**, што је за 4 процентна поена мање него код популације друге националности.¹⁰⁴ Међутим, извештај Заштитника грађана указује да чак **18% Рома/киња нема здравствене књижице**.¹⁰⁵ Старији извештај наводи податак да Роми/киње указују на **неповољан третман и дискриминацију** у здравству, међутим овакве појаве најчешће не пријављују надлежним институцијама. Заштитник грађана указује да 8% Рома/киња сматра да је било **дискриминисано** приликом прегледа код лекара, 5% приликом болничког и 4% приликом бањског лечења.¹⁰⁶

Такође, 28% Рома/киња сматра да њихове **здравствене потребе нису задовољене**, укључујући лечење и обезбеђивање неопходних медицинских средстава, док је у општој популацији 16%. Само око 60% Рома/киња, а 73% у општој популацији, **користи услуге превентивне здравствене заштите**. 52% Рома/киња **процењује своје здравље** као добро или јако добро, за разлику од 56% код опште популације.¹⁰⁷ По многим показатељима здравствено стање Рома/киња је објективно на нешто нижем нивоу него код опште популације.

Просечено **трајање живота** код Рома је 12 година краће у поређењу са националним просеком.¹⁰⁸ **Смртност одојчади** је процењена на 8 на хиљаду живорођене деце, док је вероватноћа да дете умре пре навршене пете године око 9 на хиљаду живорођене деце,¹⁰⁹ што указује на значајно побољшање стања. Најчешћа обољења која се јављају у популацији одраслих Рома и Ромкиња су: кардиоваскуларне болести 10,47%, хроничне опструктивне болести плућа 6,4%, дијабетес 3,03%, астма 1,92%, малигне болести 0,72%, болести зависности 1,20%. **Водећи узроци смрти** код Рома/киња су слични као и код опште популације¹¹⁰.

¹⁰³ Доступно на: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/12/Posledice_Kovid-19_na_polozaj_osetljivih_grupa_i_grupa_u_riziku.pdf, посећено 20.11.2021.

¹⁰⁴ Регионално истраживање о Ромима, УНДП/Светска банка/Европска комисија, 2017., доступно на: https://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Factsheet_SERBIA_Roma.pdf

¹⁰⁵ Посебан извештај заштитника грађана о спровођењу стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња са препорукама, Заштитник грађана, 2019., доступно на: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6359/Zastitnik%20socialno%20ukljucivanje%20roma%2020191129c.pdf>

¹⁰⁶ Извештај заштитника грађана о спровођењу стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња са препорукама, Заштитник грађана, 2014., доступно на:

<https://www.pravamanjina.rs/attachments/IZVESTAJ%20ZG%20O%20SPROVODJENJU%20STRATEGIJE.pdf>

¹⁰⁷ Регионално истраживање о Ромима, 2017.

¹⁰⁸ Миросинка Динкић, Косовка Огњеновић, Siobhan McClelland, Анализа утицаја мера здравствене политике на доступност здравствене заштите ромској популацији, Тим Владе Републике Србије за имплементацију Стратегије за смањење сиромаштва, Београд, 2009., доступно на:

<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/Analiza-uticaja-mera-zdravstvene-politike1.pdf>

¹⁰⁹ MICS 6, P3C и УНИЦЕФ 2019

¹¹⁰ (Подаци су из претходне стратегије Министарства здравља, 2011. година).

Што се тиче **репродуктивног здравља**, фертилитет код Ромкиња износи 3,5%, док код опште популације је 1,6%. **Стопа рађања у популацији адолесценткиња** узраста од 15 до 19 је 163 на 1000 код Ромкиња, где се бележи пораст, а 12 у општој популацији, где се бележи пад. Око 62% жена у општој популацији користи контрацепцију, што је код Ромкиња слично са 60%. Међутим, проценат жена узраста од 15 до 49 година које су имале **индуковани абортус** у општој популацији је 11%, док је код Ромкиња 28%. Скоро све жене, како из опште тако и из ромске популације се порађају у здравственим институцијама. Процент жена узраста од 15 до 49 година које су **ступиле у брак пре навршених 15 година** код опште популације је око 1%, док код Ромкиња чак 16%.¹¹¹

Пуни **обухват вакцинацијом** деце из опште популације до навршених 12 месеци је 87%, узраста од 12-23 месеци је 89%, а узраста од 24-35 месеци је 81%. Код деце ромске националности ови проценти су 58%, 70% и 66%, што указује на још увек мањи обухват деце ромске националности вакцинацијом, иако се обухват деце до годину дана старости побољшао.¹¹²

Најзначајнији резултати у области здравства су постигнути захваљујући **програму здравствених медијаторки**. Према Извештају о оперативним закључцима из 2021. године у 70 општина делују здравствене медијаторке у директном контакту са ромском заједницом, пружајући помоћ у приступу здравственим, али и другим јавним услугама и информације о здравственој превенцији. Статус здравствених медијаторки у систему здравства још увек није трајно решен.

Неповољни животни услови у ромским заједницама су фактор погоршавања здравственог стања. Социоекономски фактори здравља чине исхрана, становање, пијаћа вода, адекватни санитарни услови, безбедни и здрави услови рада, као и здрава животна средина. У овом смислу област здравства је тесно повезана са другим областима, нарочито становање и запошљавање.

Прикупљање, обрада и доступност **података** о Ромима/кињама у области здравства је потребно систематизирати и ограничирати.

Министарство здравља, у сарадњи са УНИЦЕФ-ом и Удружењем грађана Асоцијација здравствених медијаторки, спроводи пројекат "Здравље за све - Унапређење и подршка рада здравствених медијаторки са осетљивим и угроженим групама у ромским насељима у ванредној ситуацији - пандемија вируса COVID-19". Пројекат има за циљ пружање помоћи породицама у време епидемије, рад са породиљама и новорођеним бебама суспектним на COVID -19, рад са трудницама и малом децом кроз рад на даљину; У сарадњи са Црвеним крстом, здравствене медијаторке су поделиле су пакете игара за децу и штампани материјал са начином превенције и поступањем у време пандемије COVID-19. Остварен је контакт са 1108 трудница, вакцинисано је 1577 -деце, преко 800 лица је упућено у COVID-19 амбуланте.

Здравствене медијаторке су учествовале у програму Министарства здравља, Секретаријата за социјалну заштиту града Београда и Асоцијације здравствених медијаторки чији циљ је упис и организовање вакцинације 1650 Рома у 17 општина у Београду.

Здравствене медијаторке су у 70 локалних самоуправа активно учествовале у формираним тимовима са циљем уписа и вакцинације становништва са посебним акцентом на ромску популацију.

Обухват ромске деце имунизацијом је приближан имунизацији деце у општој популацији само у вези са примањем VCG вакцине пре навршене прве године: 94,3% код Рома и Ромкиња и 98% код опште популације. Међутим, обухват посебним вакцинама у каснијим узрастима новорођене деце се смањује, тако да је број вакцинисане деце узраста од 12 до 23 месеци која су примила трећу дозу OPV вакцине само 61 %, DTP вакцине 64,5 %, а проценат деце узраста од 24 до 35 месеци која су примила MMR1 вакцину до другог рођендана 63,3 %, што је знатно заостајање – код опште популације имунизација малих богиња, заушки и рубеола износи 93,4%. Подаци

¹¹¹ Доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mics6-istrazivanje-visestrukih-pokazatelja-za-2019-godinu>

¹¹² Доступно на: <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/mics6-istrazivanje-visestrukih-pokazatelja-za-2019-godinu>

указују на велику неједнакост у вези са пуним обухватом деце имунизацијом, јер је код деце ромске националности само 12,7% деце примило све препоручене вакцине током прве године живота (MMR до краја друге године), а код деце општег дела популације 70,5%.

У истраживању области репродуктивног здравља жена дошло се до података да фертилитет код Ромкиња износи 3,1%, али да га такође прати велика стопа рађања у популацији адолесценткиња која је 157, док је код већине девојака узраста од 15 до 19 година та стопа 22. Искуство абортуса у репродуктивном периоду од 15 до 49 година имало је 30,6% жена, док је код већинске популације жена тај проценат 14,6%. У контрацепцији се више користе традиционалне него модерне методе заштите од нежељене трудноће, а пилуле користи само 1,2% Ромкиња. Порођај у здравственој установи према скоријим подацима обави 99% породиља из ромске популације. Негативан показатељ још увек чини висок проценат раног ступања у брак, што се такође одражава на репродуктивно здравље. 16,9% девојака из ромских насеља ступи у брак пре 15. године, а 57% пре 18. године у односу на проценат код младих жена већинске популације који је 0,8% за млађу, односно 7% за старију узрасту групу девојака¹¹³.

Ако се посматра целокупно одрасло становништво Републике Србије, у националној патологији већ дуго година доминирају болести срца и крвних судова, малигни тумори, дијабетес, опструктивна болест плућа и друге болести. Током 2011. године структура водећих узрока смрти у популацији Рома и Ромкиња била је готово идентична просечној структури у Републици Србији. Знатнији проценат обољења код Рома и Ромкиња у односу на већинску популацију постоји само када су у питању хроничне опструктивне болести плућа (6,4%). Ипак, као најчешћа обољења која се јављају у популацији одраслих Рома и Ромкиња су: кардиоваскуларне болести 10,47%, дијабетес 3,03%, астма 1,92%, малигне болести 0,72%, болести зависности 1,20%¹¹⁴.

Једно од скоријих истраживања је показало да су Роми и Ромкиње (31%) лошије процењивали своје здравство стање у односу на друге (12%). Коришћење услуга примарне здравствене заштите такође је било у већем проценту код Рома и Ромкиња (18%) у односу на друге (11%). Испитивани Роми и Ромкиње су ређе (30%) користили превентивне услуге у домовима здравља у односу на друге (39%). Ромкиње (38%) су ређе користиле услуге гинеколога у дому здравља у односу на друге испитанице (33%). Патронажна служба дома здравља је у контроли трудноће ређе посећивала Ромкиње (32%) него друге труднице (56%), а након порођаја служба дома здравља је такође ређе посећивала Ромкиње (81%), него друге труднице (96%). У делу испитивања информисаности истраживање је показало да Роми и Ромкиње најчешће не знају за могућности заштите права пацијената. Укупно 52% Рома и Ромкиња и 73% других испитаника се изјаснило да је упознато са постојањем кутије за жалбе у дому здравља.

Током 2012. године спроведено је и истраживање заштите права пацијената и у оквиру тога степена дискриминације према ромским пацијентима у здравственом систему. Истраживање је показало да се дешава да лекари упућују Роми и Ромкиње на приватне здравствене центре, као и да их дискриминишу на основу презимена у здравственој књижици. Указано је и на проблеме у комуникацији здравственог особља и ромских пацијената¹¹⁵.

Већина припадника ромске националности су здравствено осигурани (93,4%), као и чланови њихових породица (94,1%). Узимајући у обзир да је овај податак више истраживан у насељима у којима активно раде здравствене медијаторке, претпоставља се да је проценат обухвата Рома и Ромкиња здравственим осигурањем ипак нижи него што претходни подаци указују.

¹¹³ <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/MICS/MICS%20GLAVNI%20NALAZI.srp.pdf> ; <http://www.care.rs/wp-content/uploads/2010/05/Socijalna-analiza.pdf>

¹¹⁴ Министарство здравља, http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9785_file4_dragan-djordjevic--romske-zdravstvene-medijatorke-%255Bcompatibility-mode%255D.pdf

¹¹⁵ Заштита права пацијената – једнако према свим пацијентима, Правни скенер, Београд, 2012.

За већину Рома и Ромкиња основ за осигурање је незапосленост, односно неповољан социјални положај, а најмање их је осигурано по основу права из радног односа или као корисника пензија. Само незнатан број Рома и Ромкиња остваривао је право на основу изјаве да су ромске националности, односно на основу прописане афирмативне мере (члан 22, став 1. Закона о здравственом осигурању). Најприступачнија здравствена заштита Ромима и Ромкињама је у дому здравља. Скоро 80% испитаника се лечи у дому здравља, а према њиховим исказима у случају потребе у насеље долази служба кућног лечења, као и патронажне сестре. Знатно мање испитаника, њих 38,9%, је користило болничко лечење, а услуге терцијарне здравствене заштите, бањско лечење или коришћење медицинских помагала доступно је за свега 6,7% испитаника. Већина испитаника није могла да приушти преписане лекове уколико се нису налазили на листи лекова за које се не плаћа партиципација. Ипак, и поред неповољне ситуације по више основа од стране Рома и Ромкиња нису поднети приговори ни у једној од филијала Републичког фонда за здравствено осигурање, као ни у Дирекцији Фонда. Идентична је ситуација и у домовима здравља¹¹⁶.

Постигнути резултати у вези са делимичним унапређењем здравља Рома и Ромкиња и доступности здравствене заштите и здравственог осигурања се поклапају са увођењем у рад здравствених медијаторки које су од 01. јануара 2009. до 31. маја 2014. године оствариле 37502 првих посета ромским породицама током којих је евидентирано 140408 грађана и грађанки ромске националности – жена 46453, мушкараца 43201 и деце 50754; обављено је преко двеста хиљада посета породицама којима је била неопходна помоћ у прибављању личних докумената, остваривању здравственог осигурања, укључивању у здравствени систем (преглед жена код гинеколога, избор лекара, вакцинација деце и избор лекара педијатра), код уписа деце у школу, при остваривању разних видова помоћи (материјална једнократна помоћ, помоћ Црвеног крста, деџи додатак, стипендија и др.) и још 170278 посета породици или члановима породице ради спровођења здравственог васпитања кроз планирани разговор. Према подацима Министарства здравља медијаторке су обезбедиле лична документа и здравствене легитимације за 16330 грађана; помогле су да 28003 грађана и грађанки ромске националности изабере лекара; утицале су на повећање броја вакцинисане деце (30.018) и одраслих (2.719), као и на побољшање контроле здравља за 4500 трудница и породиља и на то да 11177 жена изабере свог гинеколога, а њих 12617 буде обухваћено систематским прегледима¹¹⁷.

Проблеми у вези са остваривањем права Рома и Ромкиња на заштиту здравља последица су деловања више узрока. Роми и Ромкиње не користе расположиве механизме којима би тражили заштиту својих права – не подносе притужбе заштитницима права пацијената, Поверенику за заштиту равноправности, Заштитнику грађана, не покрећу поступке пред судовима. Разлози за ово су недовољна знања Рома и Ромкиња о надлежностима ових органа, њиховом недовољном присутношћу у ромским насељима, док је највећа препрека неповерење Рома и Ромкиња да ће их систем заштитити од дискриминације и других препрека у приступу правима. У том контексту неопходно је деловати симултано на узроке, кроз оснаживање Рома и Ромкиња и јачање њихових капацитета и кроз конзистентну примену принципа одговорности за институције које су обавезне да приступ правима учине могућим.

¹¹⁶ Видети: *Извештај заштитника грађана о спровођењу...*, 2013; *Анализа главних препрека и проблема у приступу Рома и Ромкиња правима на здравље и здравствену заштиту*, PRAXIS, Београд, 2011.

¹¹⁷ Програм „Спровођење Акционог плана о здравственој заштити Рома” 1802 пројекат 0006, Резултати рада здравствених медијаторки у насељима од 01.01.2009 до 31.05.2014, сајт Министарства здравља са подацима од 25.06.2014, <http://www.zdravlje.gov.rs/showpage.php?id=73>

3.2.4. СТАНОВАЊЕ

Постоји значајна разлика између услова становања Рома и Ромкиња и опште популације. Ромска насеља су просторне градске и ванградске (сеоске и приградске) целине претежно настањене припадницима ромске националне мањине, често виђена и као места просторне и друштвене сегрегације Рома и Ромкиња. Истраживања¹¹⁸ су показала да готово све становништво које живи у ромским насељима користи основне, побољшане изворе воде за пиће (98%), а 86% користи основне санитарне услуге. Удео становништва из ромских насеља које користи воду за пиће из водовода која је доведена до стана или куће износи 78%.¹¹⁹ Ипак, велики број ромских домаћинстава у подстандардним ромским насељима нема приступ електричној енергији; 32% подстандардних ромских насеља није прикључено на мрежу електричне енергије, а на водоводну мрежу није прикључено 38% подстандардних ромских насеља.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва у сарадњи са УН Тимом за људска права, у периоду март-септембар 2020. године, спровео је "Мапирање подстандардних ромских насеља према ризицима и приступу правима у доба КОВИД-19 пандемије". Мапирањем је обухваћено укупно 702 подстандардна ромска насеља која се налазе на територији 94 ЈЛС у којима живи 167,975 људи. Прикупљени подаци обухватају приступ чистој води и канализацији, здравствене ризике у датом епидемиолошком контексту, обављање делатности са повећаним здравственим ризицима, као и приступ струји и одрживим изворима прихода. Подаци су добијени од успостављених институционалних механизма за инклузију Рома и Ромкиња на нивоу јединица локалне самоуправе и од представника организација цивилног друштва.

Табела бр. *Мапирање подстандардних ромских насеља према ризицима и приступу правима у доба КОВИД-19 пандемије*

Број ЈЛС на чијој територији се налазе подстандардна ромска насеља која немају приступ чистој води или је тај приступ нерегуларан	51ЈЛС/159 насеља
Број ЈЛС на чијој територији се налазе подстандардна ромска насеља која немају приступ електричној енергији или је тај приступ нерегуларан	35ЈЛС /64 насеља
Број ЈЛС на чијој територији се налазе подстандардна ромска насеља која немају приступ канализационој мрежи или је тај приступ нерегуларан	82 ЈЛС /457 насеља
Број ЈЛС на чијој територији се налазе подстандардна ромска насеља која немају приступ чистој води, електричној енергији нити канализационој мрежи или је тај приступ нерегуларан	13 ЈЛС/44 насеља

Према резултатима мапирања, на територији 51 ЈЛС се налази 159 подстандардних насеља (22,65% укупног броја мапираних) која немају приступ чистој води или је тај приступ нерегуларан; на територији 35 локалних самоуправа се налазе 64 подстандардна насеља (9,12% укупног броја мапираних) која немају приступ електричној енергији или је тај приступ нерегуларан; на територији 82 локалне самоуправе се налази 457 подстандардних насеља (65,1% укупног броја мапираних) која немају приступ канализацији или је тај приступ нерегуларан и на територији 13 локалних самоуправа се налази 44 подстандардних насеља (6,26% укупног броја мапираних) која немају приступ ни чистој пијаћој води, електричној енергији и канализацији, или је тај приступ нерегуларан¹²⁰

¹¹⁸ Извештај „Положај осетљивих група у процесу приступања Републике Србије Европској унији Преглед стања: Положај Рома и Ромкиња“, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе републике Србије, 2021. године

¹¹⁹ MICS 6 - Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији за 2019. годину, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ

¹²⁰ Доступно на http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/12/Mapiranje_podstandardnih_romskih_naselja_prema_rizicima_i_pristupu_pravima_sa_narocitim_osvrtom_na_COV_ID-19.pdf, посећено 16.11.2021. године

У ромским насељима, чиста горива за кување користе се у 42% домаћинстава (највише се користи електрични шпорет – 39 %), док 58 % домаћинстава за кување користе горива која загађују животну средину, претежно фабрички произведене шпорете на чврста горива. Свега 13 % домаћинстава у ромским насељима за грејање простора користе чиста горива, од чега 9 % централно грејање. Чак 86 % користи горива која загађују животну средину (од тога највише дрва – 85 %). Електричну енергију за осветљавање простора користе 98 % домаћинстава која живе у ромским насељима. Укупно посматрано, свега 12 % домаћинстава у ромским насељима употребљава чиста горива за кување, грејање и осветљавање, за разлику од националног узорка где је тај проценат 52%.¹²¹

Разлика се читава и у просторним одликама стамбених јединица и стамбеном комфору. Просечан број лица по соби која се користи за спавање у ромским домаћинствима је 2,6, док је то у општој популацији 1,5. Поред тога, ромска домаћинстава живе у много лошијим условима него домаћинства из опште популације. Компарација стамбених услова показује да око 73% Рома и Ромкиња има мање од 10 m² по члану домаћинства у односу на око 26% неромског становништва, док 28,2 % ромских домаћинстава не поседује туш у кући према 3,1% неромских домаћинстава. Око 86 процената становништва у ромским насељима живи у домаћинствима која користе побољшане санитарне просторије које се не деле са другима. У осталим насељима становништва углавном користи покривени пољски WC (37%), док се у градским насељима најчешће користе нужници на испирање са прикључком на канализациони систем (65%). У најсиромашнијим домаћинствима близу 60% становништва користи покривени пољски WC, док 7% нема санитарне просторије.

Табела бр. Карактеристике домаћинства

Карактеристика:	Општа популација (% домаћинстава из узорка)	Ромска насеља (% домаћинстава из узорка)
Имају туш	96,9	71,8
Прокишњава кров	14,6	50,1
Постоји влага по зидовима, подовима или темељу	19,6	68
Трула прозорска окна или под	13,7	41,8

Извор: Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у 2019. години, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ

Са лошим условима становања суочавају се и Роми и Ромкиње настањени дисперзовано међу општом популацијом, изван ромских насеља. Вишегенерацијско сиромаштво, веома ниски приходи и слаба запосленост додатна су препрека Ромима и Ромкињама да самостално раде на унапређењу услова у којима станују, док су трошкови становања (укључујући и трошкове у становима за социјално становање) често толико високи да угрожавају задовољење осталих животних потреба или доводе до високих дуговања за струју, комуналије, грејање и сл. Лоши услови становања и непостојање основних инфраструктура негативно утичу на здравље свих чланова домаћинства, посебно деце. Још једном треба нагласити да су услови становања, као и економска приуштивост стамбеног решења међу основним постулатима права на адекватно становање.

То за последицу има, између осталог, сегрегацију ромских насеља, њихову неуређеност и слабу опремљеност инфраструктуром, непостојање одговарајућих урбанистичких планова, нерегулисан имовинско-правни статус објеката и земљишта, неквалитетан стамбени фонд, присутну претњу присилног исељавања, неадекватно поступање уз кршење људских права приликом расељавања неформалних ромских насеља и друго.

Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре прати имплементацију ИПА програма (ИПА 13, ИПА 14, ИПА 16) путем којих је обезбеђена подршка за израду техничке и

¹²¹ MICS 6 - Истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији за 2019. годину, Републички завод за статистику и УНИЦЕФ

планске документације за подстандардна насеља и пружати стручну подршку јединицама локалних самоуправа у процесу легализације стамбених објеката . Такође, оквиру реализације ових пројеката, Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре подржава ЈЛС у процесу израде планске документације, пројектно техничке документације за уређење комуналне инфраструктуре, као и у обезбеђивању приступа основним услугама (вода, струја, канализација, итд.) становницима подстандардних ромских насеља.

Када је реч о евиденцијама станова, веома је битно напоменути да не постоји свеобухватна евиденција свих станова, без обзира на то да ли су у приватној или јавној својини. Потпуно јединствену евиденцију, која би обухватала, поред основних података о стану, податак ко је власник и фактичко коришћење (без улажења у то да ли се издаје у закуп „на црно“), да ли је стан прикључен на водовод/канализацију, даљинско грејање, снабдевање електричном енергијом, да ли се ради о тзв. „заштићеном стану“, да ли је у питању нелегална градња, неформално или подстандардно насеље, нема ниједан орган управе ни јавно предузеће.

Подаци о програмима/пројектима у области становања

Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре континуирано прати поступке исељења и пресељења у складу са Законом о становању и одржавању зграда ("Сл.гл. РС" бр.104/2016). Влада је донела закључак 27. августа 2020. године да је сагласна да „Коридори Србије” д.о.о. Београд, ради изградње дела аутопута Е75 и Е-70, Обилазница Београда, деоница: Добановци-Бубањ Поток, Сектор Б6, тунел „Стражевица” — Чвор „Бубањ Поток“ од км 588+916.30 до км 598+489.89, могу покренути поступке експропријације, односно административног преноса стамбених и помоћних објеката у привременом ромском насељу у КО Раковица село, градска општина Вождовац, који су видљиви на сателитском снимку територије Републике Србије из 2015. године, у складу са условима прописаним Законом о озакоњењу објеката („Службени гласник РС”, бр. 96/15, 83/18 и 81/20-УС). Влада је сагласна да се за решавање имовинскоправних односа, ради изградње дела аутопута Е-75 и Е-70, Обилазница Београда, деоница: Добановци-Бубањ Поток, Сектор Б-6, тунел „Стражевица” — Чвор „Бубањ Поток“ од км 588+916.30 до км 598+489.89, у привременом ромском насељу у КО Раковица село, Градска општина Вождовац, које је настало расељавањем ради изградње „плавог моста”, лицима која живе у том насељу призна фактичко стање поседа на типским објектима површине 28 м² који су им додељени на привремено коришћење од стране надлежне општине и да им за исте припада право на накнаду за додељену површину у висини грађевинске вредности процењене од стране вештака грађевинске струке увећану по критеријумима прописаним чланом 51. Закона о експропријацији („Службени гласник РС”, бр. 53/95, 23/01 - СУС, 20/09, 55/13-УС и 106/16 аутентично тумачење), на шта је град Београд дао претходну сагласност. Влада је дала сагласност да лица која су доградила објекте додељене на привремено коришћење описане у тачки 2. овог закључка, имају право на накнаду и за дограђене делове објекта у висини грађевинске вредности дограђеног дела према процени вештака грађевинске струке. Заштитник грађана у улози посредника прати и исељавање становника приградског насеља Раковица, које се налази на локацији на којој је планирана изградња трасе међународног аутопута Е-75. Заштитник грађана учествовао је као посредник приликом расељавања 65 породица које су живеле у неформалном насељу „Вијадукт“ у Реснику које се налазило на локацији на којој је планирана изградња трасе саобраћајнице. Поступак је окончан почетком јануара ове године.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, у сарадњи са Министарством за људска и мањинска права и друштвени дијалог, у периоду од 15.04. до 15.05.2021. године, реализовао је процес извештавања градова и општина у Базу за праћење мера за инклузију Рома и Ромкиња за 2020. годину. Податке о мерама социјалне инклузије Рома и Ромкиња у 2020. години на нивоу градова и општина, у периоду од 15.04. до 15.05.2021. године, унело је 116 ЈЛС. Преглед података дат је такође на основу релевантних извештаја и механизма за праћење примене Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016 до

2025. године: Оперативних закључака дефинисаних на Семинару о социјалној укључености Рома и Ромкиња у Републици Србији, Препорука у вези са спровођењем Акционог плана за поглавље 23-Правосуђе и основна права и Извештаја Регионалног савета за сарадњу о спровођењу Акционог плана за примену Стратегије. База података за праћење мера за инклузију Рома и Ромкиња је важно средство за ефикасно спровођење политика на националном и локалном нивоу и њоме се обезбеђује складиштење, чување и читање података на једном месту. Садржи статистичке и текстуалне податке о мерама за инклузију Рома и Ромкиња Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре, Министарства здравља, Националне службе за запошљавање, Републичког завода за статистику Србије и податке локалних самоуправа. Унети подаци су видљиви на веб страници www.inkluzijaroma.stat.gov.rs

ИПА 2013 - У оквиру пројекта „Спровођење трајних решења за становање и побољшање физичке инфраструктуре у ромским насељима“ (имплементиран у 13 ЈЛС¹²²) укупно је изграђено и реконструисано 200 стамбених јединица у којима живи око 1000 људи. Изградњом комуналне инфраструктуре унапређени су услови живота за око 4000 припадника ромске националне мањине. Вредност пројекта је 7,5 милиона евра.

ИПА 2014 - Пројекат "Побољшање социо-економских услова живота ромске популације" (Вредност уговора је 2.705.170 евра. и обухвата израду пројектно техничке документације и урбанистичких планова за више од 100 подстандардних ромских насеља. Имплементира се 115 насеља у 35 јединица локалних самоуправа¹²³. Кроз овај пројекат ради се и ажурирање ГИС базе која се налази у Министарству грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре.

ИПА 2016 - Пројекат „Подршка ЕУ инклузији Рома - оснаживање локалних заједница за инклузију Рома и Ромкиња“, финансиран је из ИПА 2016 програма, средствима управља ДЕУ у Србији, корисник је Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, а имплементациони партнер је Стална конференција градова и општина. У оквиру Партије 1 додељена су средства у износу од око 1,32 милиона евра за три групе активности: 1) Развој капацитета и компетенција ромског становништва за улазак на тржиште рада, 2) Јачање капацитета локалних самоуправа и локалних партнера из јавног, цивилног и приватног сектора за креирање и увођење мера и програма запошљавања на локалном нивоу у складу са потребама локалног тржишта рада и 3) Подршка инклузији Рома путем међу- секторског партнерства на локалном нивоу укључујући и сарадњу са субјектима из јавног, цивилног и приватног сектора. У оквиру Партије 2 додељена су средства у износу од око 660,000 евра за предлоге пројеката који се баве подстицањем позитивне акције локалне заједнице према ромском становништву ради спречавања дискриминације, са посебним фокусом на децу и младе у ризику од социјалне искључености жене, особе са инвалидитетом и особе старије животне доби. У оквиру компоненте 3 креиран је методолошки приступ за унапређење процеса озакоњења ромских

¹²² Озаци, Стара Пазова, Опово, Лебане, Уб, Свилајнац, Лозница, Бољевац, Нови Пазар, Ниш, Чачак, Прокупље, Смедерево

¹²³ **Партија 1:** Земун, Стари град, Озаци, Бач, Врање, Нови Сад, Смедерево, Владичин Хан, Пожаревац, Ниш, Нови Пазар, Велико Градиште, Вршац, Опово, Нови Београд, Ваљево, Врњачка Бања, Апатин, Бела Паланка, Пожега, Црвени Крст Ниш, Краљево, Звездара, Жабал; **Партија 2:** Пирот, Крагујевац, Коцељева, Прокупље, Шабац, Бор, Дољевац, Бачка Паланка, Нови Сад, Лебане, Смедеревска Паланка, Суботица; **Подршка Мобилним тимовима и Локалним мултисекторским координационим телима за управљање политиком инклузије Рома на локалу:** Аранђеловац, Бечеј, Вршац, Дољевац, Лебане, Лозница, Младеновац, Пирот, Смедеревска Паланка и Сурдулица; **Подршка у изради ЈАП-аза социјално укључивање Рома и Ромкиња:** Власотинце, Пожаревац, Коцељева, Ниш, Алексинач, Бор, Крушевац, Сомбор, Бачка Паланка, Озаци; **Подршка озакоњењу ромских насеља:** Сомбор, Вршац, Параћин, Пожаревац, Лесковац, Младеновац, Сурдулица, Лебане, Пирот, Алексинач; **Суфинансирање израде пројектно техничке документације:** Сомбор, Пећинци, Младеновац, Велико Градиште, Кучево, Алексинач, Лесковац, Сурдулица, Врањска Бања, Лебане, Бела Паланка и Бојник

подстандардних насеља у Републици Србији и активно се пилотира у 10 јединица локалне самоуправе. Такође, потписани су уговори о суфинансирању израде пројектно техничке документације са 12 ЈЛС. Кроз реализацију треће компоненте испуњавају се предуслови за реализацију будућих пројеката/програма стамбене подршке, и то посебно кроз доношење урбанистичких планова за подстандардна ромска насеља. Усвојено је укупно 11 урбанистичких планова, при чему је важно истаћи да се сви плански и технички документи доносе уз максимално учешће становника неформалних насеља, чиме се обезбеђује одрживост планских решења у смислу смањења конфликта у простору и ефикаснијег решавања имовинско-правних односа, као неопходног услова за реализацију будућих појединачних пројеката стамбене подршке. Стална конференција градова и општина реализовала анализе и сачинила више публикација и водича који се односе на решавање стамбених питања. Неки од њих су:

- „Озакоњење стамбених објеката у ромским подстандардним насељима у Србији – анализа стања и изазови“, 2019. године ¹²⁴
- „Водич за озакоњење породичних кућа у ромским насељима у Србији“¹²⁵ 2020. године, на српском и ромском језику
- „Приручник за пружање стамбене подршке у јединицама локалне самоуправе“¹²⁶, 2020. године
- „Упутство за припрему програма стамбене подршке за озакоњење стамбених објеката“¹²⁷, 2020. године

Поред ових пројеката из јавног сектора, стамбену подршку за Роме је спроводила и невладина организација Екуменска хуманитарна заједница (ЕХО)¹⁹, делом уз помоћ донација других земаља, а делом и уз ангажовање самих корисника стамбене подршке. Модел рада са ромском националном заједницом, који је развила Екуменска хуманитарна организација ЕХО, подразумева стручну и финансијску подршку сиромашним ромским породицама (1) у поступку озакоњења стамбених објеката у подстандардним насељима, (2) у унапређењу услова становања (адаптацијом, санацијом, реконструкцијом и изградњом стамбених објеката), применом „контролисане градње“ у којој активно учествује ромска заједница у насељима за које је локална самоуправа потврдила да се, према важећој планској документацији, могу задржати на постојећој локацији, (3) у изградњи основне комуналне инфраструктуре мањег обима (претежно водоснабдевање) и (4) изради планске документације за микролокацију/насеље, уколико је то неопходно за опремање и урбани развој насеља. Неки од најзначајнијих резултата у периоду 2007–2017. године јесу следећи:

- Озакоњено је 65 стамбених објеката у 6 насеља, док је за 54 насеља предата техничка документација и покренут је поступак решавања имовинско-правних односа, а такође су израђена два плана парцелације за две локације.
- По моделу „одржива обнова ромских насеља“, у партнерству са 17 општина у Србији, изграђено је 1068 купатила, реконструисано 60 кућа, изграђено 37 малих „кућа језгра“. Укупно је подржано 1165 породица (5260 особа). Модел је економичан и у том смислу приступачан за рањиве групе, а такође је и одржив јер ове породице и после подршке кроз пројекат, настављају да унапређују услове становања уз сопствена улагања.¹²⁸

ИПА 2018 – Пројекат "Подршка ЕУ социјалном становању и активној инклузији" има за циљ да се уради 500 стамбених решења за око 1500 људи. Осим припадника ромске националне мањине у овом програму могу да аплицирају и жене жртве насиља, особе са инвалидитетом и деца без родитељског старања. Програм ће се спроводити у 20 ЈЛС. Вредност пројекта је 27 милиона евра. Услед пандемије изазване вирусом КОВИД 19, уз подршку ДЕУ и УНОПС-а, из средстава пројекта је реализована је донација у виду медицинске опреме, ангажовања здравственог особља

¹²⁴ Доступно на: [1561976390_Ozakonjenje_stambenih_objekata_u_romskim_podstandardnim_naseljima_-_analiza_stanja_i_izazovi_-_I.Miscevic.pdf \(skgo.org\)](https://www.skgo.org/izazovi-1/Miscevic.pdf)

¹²⁵ Доступно на: [1601538888_Legalizacija_29092020_final_v2_bleed_3mm_PRESS_ISBN.pdf \(skgo.org\)](https://www.skgo.org/legalizacija-29092020-final-v2-bleed-3mm-PRESS-ISBN.pdf)

¹²⁶ Доступно на: [516 \(skgo.org\)](https://www.skgo.org/516)

¹²⁷ Доступно на: [1629713310_Uputstvo_za_ozakonjenje_A4_-_final_web.pdf \(skgo.org\)](https://www.skgo.org/uputstvo-za-ozakonjenje-A4-final-web.pdf)

¹²⁸ „Приручник за пружање стамбене подршке у јединицама локалне самоуправе“, СКГО, 2020. године

али и хуманитарне помоћи најугроженијим грађанима. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва у сарадњи са УН Тимом за људска права, у периоду март-септембар 2020. године, спровео је "Мапирање подстандардних ромских насеља према ризицима и приступу правима у доба КОВИД-19 пандемије". Мапирањем је обухваћено укупно 702 подстандардна ромска насеља која се налазе на територији 94 ЈЛС у којима живи 167,975 људи. Прикупљени подаци обухватају приступ чистој води и канализацији, здравствене ризике у датом епидемиолошком контексту, обављање делатности са повећаним здравственим ризицима, као и приступ струји и одрживим изворима прихода. Подаци су добијени од успостављених институционалних механизма за инклузију Рома и Ромкиња на нивоу јединица локалне самоуправе и од представника организација цивилног друштва.

У 2020. години утрошено је 122 милиона динара (од чега је 12.2 милиона динара за стамбено збрињавање Рома ИРЛ) за побољшање услова живота и стамбено збрињавање **интерно расељених лица** (обезбеђено је 150 пакета грађевинског материјала и куповина 32 сеоске куће). У неформалним колективним центрима тренутно борави око 650 ИРЛ. Када су у питању повратници по основу Споразума о реадмисији, 2020. године утрошено је 2 милиона динара и подржане су 4 повратничке породице доделом пакета грађевинског материјала. Од укупног броја повратника корисника помоћи у стамбеном збрињавању, око 75% чине припадници/е ромске заједнице.

Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва подржао је шест ЈЛС (Нови Сад, Рума, Сурчин, Неготин, Рашка и Житиште), изабране путем јавног позива, у изради Локалних акционих планова. Половином 2021. године завршени су нацрти локалних акционих планова у свих шест ЈЛС. Процес јавне расправе се тренутно спроводи у општини Сурчин, а у наредном периоду се очекује јавна расправа и усвајање докумената од стране градских/општинских већа и у осталих 5 ЈЛС.

Комесаријат за избеглице и миграције приликом планирања и реализације буџетских и донаторских средстава води рачуна да овим програмима обухвати јединице локалне самоуправе на чијој територији живи велики број **интерно расељених лица**. Роми који су интерно расељена лица могу да конкуришу у свим програмима за унапређење животних услова интерно расељених лица. У 2019. години, из буџета Републике Србије, предвиђено и утрошено је око 27 милиона РСД за побољшање услова живота Рома интерно расељених лица док су у расељеништву (за доделу помоћи за побољшање услова становања намењене за завршетак и адаптацију стамбеног објекта, за поправку или адаптацију сеоске куће са окућницом, за куповину сеоске куће са окућницом). Иако припадници ромске националности чине 10% популације интерно расељених лица, у решавању стамбених потреба заступљени су са око 30% укупних корисника. Комесаријат прати имплементацију додељених средстава и на основу тога води рачуна о даљим потребама корисника. У 2020. години предвиђена средства из буџета РС за побољшање животних услова и стамбено збрињавање интерно расељених лица, износила су 270 милиона РСД. Услед новонастале епидемиолошке ситуације, буџет је на тој ставци умањен за 148 милиона РСД, што значи да ће око 220 породица остати ове године без помоћи у обезбеђивању стамбеног решења. У односу на смањени буџет, у 2020. години је утрошено око 122 милиона РСД за побољшање животних услова и стамбено збрињавање интерно расељених лица чиме је обезбеђено 150 пакета грађевинског материјала и 32 сеоске куће.

На основу процена и потреба, Комесаријат за избеглице и миграције сваке године опредељује средства из буџета РС за реализацију програма подстицаја и мера за **повратнике по основу Споразума о реадмисији** у виду доделе пакета грађевинског материјала, куповину сеоске куће, монтажне куће и доделом пакета за економско оснаживање. У 2019. години, средствима из буџета, Комесаријат је спровео 3 Јавна позива намењена ЈЛС које на својој територији имају повратнике по споразуму о реадмисији, а који су у потреби. На овај начин је подржано укупно 12 јединица локалне самоуправе са 15 одобрених пројеката. Помоћ је добило 28 породица и то кроз куповину 11 сеоских кућа, доделом 8 пакета грађевинског материјала и 9 пакета доходовних активности. Од укупног броја повратника око 75% је ромске националности. У 2020. години, до краја извештајног периода није било јавних позива за ЈЛС које на својој територији имају

повратнике по споразуму о реадмисији а који су у потреби. Буџет је за ову активност смањен на 2.000.000 динара, услед новонастале ситуације са корона вирусом.

Подршка је обезбеђена и кроз пројекат ИПА 2014 „Обезбеђивање побољшања животних услова интерно расељених лица и повратника по основу Споразума о реадмисији у Србији и подршка одрживом повратку на Косово“. Пројекат спроводи НВО и 21 јединица локалне самоуправе у сарадњи са Комесаријатом. Вредност дела пројекта који спроводи Комесаријат за избеглице и миграције је 175.000 ЕУР и односи се на стамбено збрињавање и економско оснаживање интерно расељених лица и повратника по основу Споразума о реадмисији. Планирано је да се 273 ИРЛ и повратничке породице стамбено збрину и то кроз куповину монтажних кућа, куповину сеоских кућа и доделом пакета грађевинског материјала. Такође, планирана је и додела 182 пакета за економско оснаживање. У извештајном периоду додељена је 31 сеоска кућа са окућницом (25 ИРЛ и 6 повратника по реадмисији), 32 монтажне куће (22 ИРЛ и 10 повратника), 189 пакета грађевинског материјала (175 ИРЛ и 14 повратника), 164 пакета за доходовне активности (140 ИРЛ и 24 повратника).

У неформалним колективним центрима, којих на територији Републике Србије има 27 у којима тренутно борави око 650 ИРЛ. Како су у питању самоиницијативно уселени објекти са нерешеним имовинско-правним односима, Комесаријат није имао могућности да склопи потребне уговоре са власницима поменутих објеката и уврсти их у систем званичних колективних центара, али Комесаријат свакако наставља да проналази механизме за стварање услова за њихово даље затварање. Када је у питању затварање неформалних колективних центара, из буџетских и донаторских средстава, у извештајном периоду обезбеђена су средства за пресељење Рома из неформалног КЦ у Сјеници. За решавање стамбеног питања избеглица и интерно расељених лица у Републици Србији се, уз велику финансијску подршку међународне заједнице и Комесаријата за избеглице и миграције, спроводи вишегодишњи стамбени програми, али је обухваћеност Рома и Ромкиња интерно расељених лица овим решењима слаба, као што је и занемарљив број таквих програма који је усмерен на унапређење услова становања Рома и Ромкиња.

Проблеми у области становања Рома и Ромкиња упућују нас на то да у јединицама локалне самоуправе не постоји урбанистичко-планска документација за ромска насеља као основа за унапређење услова становања ромске националне мањине. Такође, недовољан је квалитет постојећих урбанистичких планова. Половина евидентираних ромских насеља у Републици Србији, **обухваћена је једино просторним планом општине, 19 % генералним планом, 21% плановима генералне регулације, а 10% насеља је обухваћено плановима детаљне регулације.** За насеља обухваћена просторним плановима општине или генералним планом постоји могућност директног спровођења уз примену Правилника о општим правилима регулације, парцелације и изградње¹²⁹, али само за насеља која нису густо изграђена (приградска и сеоска) и уколико је као намена предвиђено становање. Недостатак одговарајуће урбанистичко-планске документације представља значајну препреку у процесу легализације објеката, што додатно продубљује проблем јер и у случајевима када је стамбено решење адекватно по осталим питањима, чињеница да објекат не може бити легализован доводи у питање правну сигурност поседа као битан елемент права на адекватно становање. Такође, један део усвојених урбанистичких планова предвиђа уклањање ромских насеља са садашњих локација, а не њихово унапређење. Ово је у директној супротности са међународним правом које прописује да је уклањање насеља мера која се примењује само изузетно и онда када је апсолутно неопходно. Учесће Рома и Ромкиња у процесу израде урбанистичких планова је веома слабо, што је последица неразвијене праксе партиципативног планирања у Републици Србији, чак и у случају када је резултат планирања одлука да се ромско насеље уклони, што представља још један вид кршења међународног права о људским правима.

¹²⁹ „Службени гласник РС”, број 22/15.

Нерегулисан имовинско-правни статус парцела и објеката види се као најчешћи узрочник других проблема са којима се Роми и Ромкиње сусрећу приликом остваривања права на адекватне услове становања. То је последица ситуације у којој они који су подигли кућу нису истовремено и укњижени власници парцеле или су куће подигнуте на парцелама које се налазе у јавном власништву или у власништву различитих правних субјеката (приватизована или јавна предузећа и сл.). Поред тога, власници који поседују доказ о власништву над објектом или земљиштем углавном нису тражили грађевинске дозволе за касније доградње или замену старог објекта новим, па се фактичко стање значајно разликује од стања евидентираног у катастру. Не постоје подаци колико је Рома и Ромкиња поднело захтеве за легализацију, јер локалне самоуправе не воде евиденцију према националној припадности. Извесни подаци постоје у истраживању из 2015. према ком се у 80% ромских насеља у Републици Србији мање од 30% стамбених објеката налази у процесу легализације. Ситуација је додатно отежана чињеницом да су рокови за пријаву објеката за легализацију истекли. Поред тога, проблем представља сложена процедура легализације објеката, постављене грађевинско-техничке карактеристике за објекте који премашују прописану висину објеката које настајују најсиромашнији, као и високи трошкови легализације (за израду техничке документације, геодетске услуге, плаћања накнада и сл.) које многе ромске породице не могу самостално да плате.

Такође, **одељењима локалних самоуправа надлежних за становање, недостају јасно утврђене законске обавезе** за утврђивање и спровођење мера стамбене политике, а у складу с тим и обавеза издвајања средстава у локалним буџетима за решавање стамбених питања сиромашних.

Представници локалних самоуправа и даље су веома слабо су упознати са мерама за унапређивање становања Рома и Ромкиња које су дате у националним документима. На нивоу локалних самоуправа питањима становања Рома и Ромкиња баве се различита одељења, углавном за социјална питања, а у знатно мањој мери одељења за урбанизам и стамбене послове, дирекције за изградњу, стамбене агенције и сл. И даље су присутни **недовољни капацитети појединих јединица локалне самоуправе** за израду планова, недостатак одговарајуће методологије планова санације и консолидације, бројне законске измене које су утицале на промену планске процедуре и надлежности, као и губитак мотивације, јер наставак активности представља спровођење планова кроз програме изградње инфраструктуре, за шта недостају средства у локалним буџетима. Према истраживању Заштитника грађана¹³⁰, представници локалне самоуправе сматрају да не располажу довољним стручним капацитетима за доношење планских докумената који се тичу расељавања неформалних насеља у којима живи ромска популација а према новијим истраживањима присутна је слаба мотивација да покрећу поступке решавања имовинско-правних питања због пратећих трошкова који падају на њихов терет, као и на терет припадника ромске заједнице који не могу да их покрију¹³¹.

Поред тога, у Републици Србији и даље не постоје подаци о стамбеним потребама Рома и Ромкиња, појединаца и домаћинстава, нити у којој су мери Роми и Ромкиње корисници различитих видова субвенција за трошкове становања, што такође важи и за целокупно сиромашно становништво у Републици Србији.

Не постоје таргетирана истраживања о дискриминацији Рома и Ромкиња у остваривању права на стан. Главни разлог томе је недовољна развијеност, а неретко и слабење институција на локалном нивоу које се специфично баве стамбеном проблематиком и праћењем стамбених потреба најсиромашнијег становништва коме је потребна највећа стамбена подршка. У периоду од 2009. до данас формирано је 17 локалних стамбених агенција које би требало да се баве овим питањем, али које су често недовољних капацитета.

¹³⁰ Заштитник грађана „Посебан извештај Заштитника грађана о спровођењу Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период 2016-2025. године“, 2019

¹³¹ „Системске препреке за укључивање Рома и Ромкиња-Ситуациона анализа, Програм РОМАКТЕД, 2020

Неопремљеност подстандардних ромских насеља адекватном комуналном инфраструктуром и другим сервисима има за последицу и да значајан проценат објеката није прикључен на комуналну инфраструктуру. Целовитије истраживање о подстандардним ромским насељима у Републици Србији спроведено је почетком 2015. године, чиме је успостављена основа за формирање базе података Географског информационог система за подстандардна ромска насеља. На тај начин је први пут успостављена евиденција о броју и месту неформалних насеља у Републици Србији, што даје могућност да се средства плански усмеравају на решавање ових проблема (израда овог прописа чекала се више година). База података се налази у Министарству за грађевинарство, саобраћај и инфраструктуру – Одсек за стамбено право, које би надаље требало редовно да ажурира податке, обезбеди повезивање са другим јавним базама (попут катастра непокретности базе података Републичког геодетског завода и Републичког завода за статистику и сл.), континуирано прати стање ромских насеља и припрема периодичне извештаје. Треба имати у виду да неки подаци који су релевантни за планирање стратешких мера у области становања нису обухваћени спроведеним истраживањем, попут података о ромским насељима која се налазе у сеоским подручјима, као ни подаци о условима становања сиромашних Рома и Ромкиња који живе дисперзовано међу општом популацијом у појединачним становима или малим стамбеним групацијама.

Слаба инфраструктурна опремљеност насеља, нередовно одношење чврстог комуналног отпада из насеља, али и специфични проблеми са високим подземним водама, ризицима изливања нерегулисаних токова и сл., могу да доведу до озбиљних здравствених проблема становника. Питање прикључења објеката на инфраструктуру тиче се њене изградње, као и легалности изграђене мреже и објеката, што је основ за каснију укњижбу изведених радова на име одговарајућих комуналних предузећа, па је предуслов за реализацију ових мера израђена урбанистичко-планска документација и регулисан имовинско-правни статус земљишта на коме се изводе инфраструктурни радови. Такође, приликом прикључивања објеката на инфраструктуру проблем представљају високе цене дажбина за прикључке, недостатак средстава сиромашних домаћинстава за плаћање рачуна, као и непостојање адекватних унутрашњих инсталација у кућама.

Лош квалитет постојећих објеката, физичка небезбедност и лош стамбени комфор. На територији Републике Србије око 40% објеката у ромским насељима направљено је од слабих материјала и материјала неповољних за изградњу. У Региону Војводине овај проценат је знатно виши, 63% објеката, мада треба имати у виду да су овим обухваћене и куће грађене од традиционалних материјала које нису нужно и лошег квалитета. Према подацима из Пописа из 2011. године у Републици Србији је од слабог материјала било подигнуто нешто више од 6.300 стамбених јединица у којима је носилац домаћинства лице ромске националности, што је око 20% од укупног броја станова где је носилац домаћинства Ром или Ромкиња. Лошим условима становања доприноси и непостојање унутрашњих инсталација, тоалета и купатила, недовољан број соба и пренасељеност стамбеног простора. Лош грађевински квалитет стамбених објеката представља велику препреку у процесу њихове легализације. Такође, процедура прибављања дозвола за изградњу и/или доградњу санитарних просторија и/или просторија (соба) скромних димензија, веома је сложена, дуготрајна, скупа и истоветна процедури за изградњу новог објекта, па се ове дозволе готово и не прибављају приликом извођења оваквих радова, било да их изводе сами становници, било да се изводе у оквиру програма стамбене подршке. Са становишта међународног права људских права прописано је да стамбена јединица, да би се сматрала адекватном, мора да пружи заштиту од хладноће, влаге, топлоте, кише, ветра или других претњи по здравље.

Неуређеност и недостаци социјалног становања. Мали број реализованих стамбених програма и пројеката намењен је задовољењу стамбених потреба Рома и Ромкиња који живе у неусловним и небезбедним становима или насељима која не могу бити унапређена. Укључивање Рома и Ромкиња у програме социјалног становања је најчешће у Београду и углавном се односи на породице које су принудно расељене из великих неформалних насеља „Газела” и „Белвил”. Оба насеља су расељена у склопу великих развојних пројеката које финансирају институције Европске уније. Међутим, не постоји довољно осмишљен стратешки приступ за решавање стамбених проблема Рома и Ромкиња кроз програме социјалног становања који не би био

реактиван. Такође, не постоје иницијативе усмерене на обезбеђивање адекватног смештаја за лица и породице (сезонске раднике и њихове породице) које повремено, из економских разлога, долазе у веће градове. Такође, постојећи видови социјалног становања нису приступачни домаћинствима са ниским приходима, укључујући и Роме и Ромкиње. Процена је да је око 5% Рома и Ромкиња у Републици Србији настањено у становима у јавном власништву. Број Рома и Ромкиња усељених у станове за социјално становање који су подигнути у претходној деценији забрињавајуће је низак, што је последица и постављених критеријума за остваривање овог права, који су недостижни за сиромашне ромске породице. У Београду је око 90 ромских породица које су раније биле смештене у контејнерским насељима усељено у градске социјалне станове. Међутим, неке од ових породица не могу да плате трошкове становања који су превисоки за њихове приходе, па су услед дуговања под сталном претњом исељавања из стана. Роми и Ромкиње интерно расељена лица, углавном смештени у колективним центрима, имају нешто лакши приступ програму социјалног становања у заштићеним условима и чине 7,7% (што је укупно 55 ромских породица и 204 особе) корисника ових станова у разним градовима у Републици Србији. Међутим, Роми и Ромкиње интерно расељена лица који живе у неформалним насељима веома слабо су обухваћени програмима стамбеног збрињавања које спроводи Комесаријат за избеглице и миграције.

Требало би поменути и то да је Комитет Уједињених нација за економска, социјална и културна права 2014. године тражио од Републике Србије да прошири капацитете социјалног становања за лица са ниским приходима, као и да спроведе мере којима би се Ромима и Ромкињама омогућио приступ адекватном и приуштивом становању. Опције које овај Комитет предлаже у том смислу су унапређење услова у постојећим насељима и изградња нових стамбених јединица за социјално становање.¹³² Комитет Уједињених нација за елиминацију расне дискриминације је 2011. године препоручио Републици Србији да развије програме социјалног становања за Роме и Ромкиње, али и да интензивира напоре усмерене против просторне сегрегације Рома и Ромкиња у становању. Проблем је са капацитетима ЈЛС с обзиром да је имплементације већине мера предвиђена на локалном нивоу а без обезбеђених трансфера са националног нивоа ове мере се тешко реализују или се спроводе кроз пројекте које финансирају донатори.

Расељавање неформалних ромских насеља се најчешће спроводи кроз **принудна исељавања**. Извештаји домаћих и међународних институција и организација истичу неадекватност процедура које су примењиване приликом расељавања неформалних ромских насеља – без благовременог обавештавања станара, без обезбеђивања било каквог смештаја или уз обезбеђивање смештаја који није адекватан, попут смештаја у нестамбене металне контејнере у сегрегираним контејнерским насељима у којима није обезбеђен приступ основним услугама, нити је обезбеђена подршка која подстиче социјално укључивање. Значајан и све израженији проблем представља постојање стереотипа и негативног јавног мњења усмереног против расељавања Рома и Ромкиња и одбијања већинског становништва да прихвати да се они доселе у њихов комшилук. Опште је присутно непознавање стандарда људских права од стране локалних самоуправа које спроводе расељавања и принудна исељења. Најчешће им је непознато да се расељавање насеља као мера може користити само у изузетним ситуацијама када ниједно друго решење није могуће, а да решење преваходно треба тражити у унапређењу постојећих насеља до нивоа који међународно право сматра адекватним. Комитет Уједињених нација за елиминацију расне дискриминације је 2011. године наложио Републици Србији да, између осталог, осигура да сва будућа расељавања буду без принудних исељења.

С обзиром да је примена мера планираних националним или локалним документима и акционим плановима у области унапређења становања Рома и Ромкиња у периоду до усвајања Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период 2016-2025- године била слаба, фрагментирана и некоординирана,¹³³ у периоду од 2016-2021 учињени су значајни напори да се координација унапреди, али видљиво је да је ситуација у области становања за Роме и Ромкиње значајно тежа него за остатак популације.

¹³² *E/C.12/SRB/CO/2* параграф 31.

¹³³ Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња у републици Србији за период 2016-2025. године

3.2.5. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Свако има право на опстанак и људско достојанство који се не могу постићи без права на минималну материјалну подршку за лица која живе у оскудици и сиромаштву и која се суочавају са изазовима у испуњавању својих основних потреба. Немогућност задовољавања основних егзистенцијалних потреба представља баријеру за остваривање осталих права: права на образовање, на здравље и запошљавање.

Чланом 69. Устава Републике Србије грађанима и породицама којима је неопходна друштвена помоћ гарантовано је право на социјалну заштиту које се заснива на начелима социјалне правде, хуманизма и поштовања људског достојанства. Ова одредба је операционализована Законом о социјалној заштити који уређује финансијска давања кључна за најсиромашније породице, а самим тим и за велики број ромских породица. Од значаја је и Закон о финансијској подршци породици са децом јер се њиме регулише дечји додаток. Препреке у приступу остваривању права на материјалну новчану помоћ имали су становници неформалних насеља који нису имали формално пријављено место пребивалишта. Изменама Закона о ванпарничном поступку и доношењем пратећих подзаконских аката формално правна препрека је донекле отклоњена¹³⁴ јер им је омогућено да боравиште пријаве на адреси центра за социјални рад уколико за то не постоји други основ. Међутим, неефикасношћу центара за социјални рад и служби Министарства унутрашњих послова **велики број најсиромашнијих лица ромске националности и даље је суочен са немогућношћу приступа новчаној помоћи**. Роми и Ромкиње који живе у неформалним и руралним насељима често немају основне информације о процедури остваривања ових права. Административна процедура је компликована и документа која је потребно прикупити да би се покренуо поступак за остваривање материјалне новчане помоћи захтевају како одређена знања о систему социјалне заштите и минимални ниво образовања који подносиоци захтева из ове циљне групе најчешће немају, тако и одређена новчана средства с којима такође не располажу.

Новчана социјална помоћ (НСП) је конципирана као инструмент социјалне заштите који се активира након што се исцрпе сви остали механизми подршке и спадају у групу социјалних давања која се не заснивају на доприносима. НСП се додељује уз проверу материјалног стања и основни циљ овог давања је смањење сиромаштва. Према Уредби о примањима и приходима који су од утицаја на остваривање права на новчану социјалну помоћ („Сл. гласник РС”, бр. 36/2011), у приходе су укључена сва примања укључијући и она од нерегистроване делатности (приход од пропуштене зараде који се утврђује на основу налаза и мишљења центара за социјални рад), а нису укључена социјална давања као што су дечији и родитељски додаток, додаток за негу и помоћ другог лица, примања по основу ученичког и студентског стандарда и сл. Ради смањења демотивације за запошљавање предвиђено је да породице у којима је већина чланова способна за рад не могу да остваре право дуже од 9 месеци у току једне календарске године. Закон отвара могућност и за увођење активације корисника помоћи. **Уредба о мерама социјалне укључености корисника новчане социјалне помоћи**¹³⁵ дефинише видове активације, као што су укључивање у процес формалног и неформалног образовања, запошљавања, лечења и друштвенокористан рад, односно рад у локалној заједници. Центар за социјални рад (ЦСР) са радно способним корисницима закључује споразум (индивидуални план активације) који садржи активности и обавезе корисника, као и могућност умањења и престанка права на НСП у случају неоправданог неизвршавања обавеза из споразума. НСП је у надлежности Републике, финансира се из републичког буџета, а администрирање права спроводе општински и градски центар за социјални рад. Републички и покрајински завод за социјалну заштиту су у новембру 2021. године започели рад на анализи Уредбе о мерама социјалне укључености корисника новчане социјалне помоћи.

¹³⁴ *Анализа поступака накнадног уписа у матичне евиденције*, PRAXIS, 2015.

¹³⁵ „Службени гласник РС”, бр. 112/2014

Подаци из Истраживања вишеструких показатеља о положају жена и деце у Србији за 2019. годину (MICS 6) указују да **пет од шест ромских домаћинстава (83%) живи у условима изражене материјалне депривације** (3 или више фактора материјалне депривације). Најзначајнија новчана давања усмерена на сиромашне у систему социјалне и дечје заштите Републике Србије јесу новчана социјална помоћ, дечји додаток и једнократна помоћ. **Сва домаћинства у ромским насељима су чула бар за једно новчано социјално давање, док 84% користи неко од њих.** Стопа обухвата угрожене ромске популације новчаном социјалном помоћи доста је значајна. **У ромским насељима је 2019. свако друго домаћинство примало новчану социјалну помоћ, 61% прима дечији додаток, а 6% је примило једнократну помоћ. Највећи проценат деце која примају дечији додаток је из ромских домаћинстава која су материјално депривирана по 3 или више основа (77 %), док из домаћинстава која нису депривирана или су депривирана по једном основу дечији додаток прима њих 64 %.** **Од оних који нису поднели захтев за дечији додаток, у највећем броју домаћинстава (72 %) родитељи се нису пријавили јер су или знали да не испуњавају услове или им је то усмено речено.** За 11 % родитеља ромске деце речено је да је административна процедура превише компликована, односно прескупа. За преко 8 % деце из најсиромашнијих домаћинстава у ромским насељима испитаници нису знали како да поднесу пријаву. **Више од половине чланова домаћинстава старости 5–24 године који похађају основно образовање или више нивое образовања примило је током школске 2019/2020. године субвенцију за обданиште, стипендију, кредит за школовање или неку другу врсту материјалне помоћи за школовање.**

Укупан износ **наменских трансфера за 2021.године**, из којих се у мање развијеним срединама финансирају услуге у заједници, битно је смањен у односу на претходне године и износи **556 милиона динара** (ранијих година – око 700 милиона дин.).

На основу података Републичког завода за социјалну заштиту који податке добија од установа социјалне заштите, у другој половини 2020. године евидентирано је укупно 9 деце жртава злоупотребе дечјег рада: 7 дечака и 2 девојчице. Сва деца су Роми, узраста од 2 до 14 година б.

Међународна организација рада (МОП) у Србији спроводи пројекат "Мерење, подизање свести и ангажовање политика ради унапређења борбе против злоупотребе дечјег рада и принудног рада". У оквиру наведеног пројекта Републички завод за статистику израдио је Упитник "Дечји рад" којим ће се у оквиру Анкете о радној снази прикупљати подаци о злоупотреби дечјег рада на територији Републике Србије

Досадашња истраживања¹³⁶ су показала да се запослење корисника новчане социјалне помоћи у формалном сектору исплати за појединца и породице без деце. Породице са децом, поготово једнородитељске, добијају нешто већу подршку кроз социјална давања, па су подстицаји да се прихвати запослење мањи. Ако се поред социјалних давања урачуна и зарада која може да се оствари у неформалном сектору, подстицаји се губе, а породица са децом су чак у бољој позицији ако су сви одрасли чланови незапослени. Ово истраживање констатује да стање у Србији није такво да постоји могућност подстицања запошљавања кроз смањење социјалних помоћи. Новчана социјална помоћ (НСП), чак ни збирно посматрано, заједно са дечијим додатком, не омогућава излазак из сиромаштва. Треба међутим имати у виду да унапређење адекватности погоршава замку неактивности и смањује мотивацију за рад у формалном сектору, посебно за породице са децом.

Област бесплатне правне помоћи регулисана у Републици Србији усвајањем Закона о бесплатној правној помоћи. Међутим, прве анализе примене овог закона урађене почетком 2021.

¹³⁶ Истраживање Центра за социјални политику и ГИЗ „Механизми за укључивање у формалном тржиште Рада корисника новчане социјалне помоћи“, Доступно на: <https://www.giz.de/en/downloads/giz-sr-istrazivanje-o-mehanizmima-za-ukljucivanje-u-formalno.pdf>, посећено 16.11.2021. године

године а које дају организације цивилног друштва¹³⁷, прва година примене Закона о бесплатној правној помоћи показала је да најугроженијим групама становништва није омогућен једнак приступ правди за најугроженије. Истраживање које је спровео Праксис уз подршку УНХЦР показало је да је само 32% општина и градова формирало службу за бесплатну правну помоћ, а да у 18% јединица локалне самоуправе није поднет ни један захтев за бесплатну правну помоћ, док у 32% није поднето више од 10 захтева за годину дана. Такође је проблематична чињеница да у две треће јединица локалне самоуправе особе које одлучују о захтевима истовремено и пружају бесплатну правну помоћ. Изузетно мали број лица у ризику од апатридије успео је да добије бесплатну правну помоћ на начин који је предвиђен Законом. Посебно је истакнуто да ови грађани скоро никада нису успели да самостално остваре право на бесплатну правну помоћ, док нису добили стручну подршку од стране правника из организација цивилног друштва. Истраживање Иницијативе А 11 указало је на неприступачност система бесплатне правне помоћи најугроженијим интерно расељеним лицима: они нису адекватно информисани о начину на који могу да приступе бесплатној правној помоћи, процедуре нису приступачне и транспарентне, и да њихови захтеви често бивају одбијени усменим путем. Поред тога, као посебан проблем који отежава приступ правној помоћи је образац захтева за одобравање бесплатне правне помоћи који је недовољно јасан, те да није усклађен са потребама и степеном образовања неких од најугроженијих грађана. Зато је јасно да и даље постоји недовољна подршка најсиромашнијим породицама за покретање прописаних поступака подршке у систему социјалне заштите од којих су најчешћи новчана социјална помоћ, туђа нега и помоћ и дечји додаток. Значајан део најсиромашнијих ромских породица остаје ускраћен за приступ материјалној подршци, чиме се крше њихова основна права и ускраћује приступ образовању, здравственој заштити и другим правима.

Инструкцијом о начину рада центра за социјални рад прописана је обавеза свих центара да воде евиденцију о корисницима који су били у ситуацији ризика од склапања дечјег брака и у дечјем браку, а у односу на које је предузимао мере и услуге из своје надлежности. У 2020. години центри су идентификовали 191 дете (11 дечака, 180 девојчица), од којих се у 141 случају ради о деци жртвама дечјег брака, а преосталих 50 случајева се односе на децу за коју је суд по службеној дужности од ЦСР тражио давање стручног мишљења у поступку давања сагласности за ступање малолетника/це у брачну заједницу.). Од тога 17,3% деце су без родитељског старања. Међу идентификованом децом доминира узраст деце од 16 и 17 година 70% (134 деце), али није занемарљив и број од 57 деце млађе од 16 година (30%). Подаци о националној припадности указују да је појава дечјег брака најбројнија међу децом ромске националности те је од укупног броја деце то 102 ромске деце (53,4%).

Цивилна регистрација је такође област где се бележи постојани тренд побољшања, иако интензитет овог тренда је знатно смањен. Да би се потпуно искоренио ризик од и сама апатридија до 2024. године потребно је да се рад на овом питању настави.

Живот у апсолутном сиромаштву повећава ризик од напуштања школе који прераста у ризик од незапослености. Посебно су угрожена деца која живе и раде на улици. Ова вишеструко и често екстремно маргинализована група деце, која живи у дубоком сиромаштву, свакодневно је изложена многоструким ризицима по живот, здравље и правилан раст и развој. Заштитник грађана је у својим годишњим извештајима указивао на то да положај деце која живе и раде на улици није промењен и да није предузета ниједна стратешка активност у циљу превенције и сузбијања живота и рада деце на улици, унапређивања њиховог положаја и смањивања и отклањања фактора ризика по живот и рад те деце.

¹³⁷ Иницијатива А11 <https://www.a11initiative.org/prva-godina-primene-pokazala-da-zakon-o-besplatnoj-pravnoj-pomoci-onemogucava-jednak-pristup-pravdi-za-najugrozeniye/> и Праксис http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/IZVESTAJ_ZAKON_O_BESPLATNOJ_PRAVNOJ_POMOCI_PRVA_GODINA.pdf

Друга област која је посебно важна за унапређење остваривања права и социјалне инклузије Рома и Ромкиња у Републици Србији односи се на услуге подршке социјалне заштите. **Деца ромске националности су презаступљена у рестриктивним формама заштите, као што су резиденцијалне установе за децу.** Удео ромске деце у хранитељству је такође већи него у општој популацији. Подаци MICS истраживања указују на то да се, када се екстремно сиромаштво укрсти са другим врстама вулнерабилности и дискриминације (инвалидитет, ромско порекло), повећава ризик од занемаривања деце. Због тога је важно развити превентивне услуге подршке породицама које се налазе у вишеструкој депривацији, што није учињено на одговарајући начин када је реч о ромској породици. То је уочљиво и у вези са дневним услугама у заједници, као што су дневни боравци за децу са сметањима у развоју, где иначе постоји велика несразмера између понуде и потражње, због чега се дешава да ромској деци ова подршка није доступна. Најчешћи разлози су недостатак превоза, недостатка проактивних мера за укључивање најугроженијих породица, а веома често небрига и дискриминација. Пилот услуге које су конципиране тако да подразумевају рад са породицама у вишеструкој депривацији, где постоји ризик од измештања детета из породице у Републици Србији, нису део формалног система заштите.

У остваривању већег степена укључености ромске популације важну улогу би требало да имају водитељи случаја у центрима за социјални рад. Њихово повезивање и остваривање њихове координационе улоге, када је циљ социјално укључивање изоловане ромске породице, од централног је значаја. Механизам вођења случаја, а поготову институт конференције случаја, обезбеђује проактиван приступ најважнијих актера у заједници у подршци искљученој породици или појединцу. Ова улога центра за социјални рад је посебно важна и представља добар начин на који би се унапредила сарадња са Националном службом за запошљавање и другим актерима који могу да унапреде положај Рома и Ромкиња на тржишту рада. Од посебног је значаја обавеза социјалних радника да пружају подршку родитељима како би њихова деца редовно похађала школу и остваривала призната права (дечји додатак, превоз до школе).

Најзад, унапређење положаја Рома и Ромкиња у систему социјалне заштите и поспешивање њихове друштвене укључености у директној је вези са подацима који се званично не прикупљају, као и редовним праћењем напретка у вези са социјалним укључивањем Рома и Ромкиња, које се такође не врши.

Пуна примена мера предвиђених Законом о социјалној заштити и другим прописима предуслов је остваривања других стратешких мера, јер велики број Рома и Ромкиња живи испод границе сиромаштва која их потпуно искључује из друштвених токова; стога су им потребни подстицај и подршка како би се укључили у образовање, рад и остварили друга права. По својој улози у систему социјална заштита омогућава такву врсту подршке, јер деловањем прожима све стратешке области: образовање, становање, запошљавање и здравствену заштиту. Остваривање ових циљева је могуће кроз обезбеђење материјалне подршке појединцу, односно породици која има потребе за њом, и пружањем услуга социјалне заштите. Мерама социјалне заштите се отклањају последице социјалне искључености. Пружањем услуга социјалне заштите кориснику се помаже да се укључи у друштвене активности, као и да својим радом или активностима допринесе унапређењу сопственог и благостања своје породице. Такође, услуге социјалне заштите помажу кориснику да се повеже са људима из свог окружења, али и утичу на развој амбијента за подршку и помоћ кориснику у његовом окружењу. Услуге доприносе инклузији корисника, односно помажу кориснику да развије оне облике понашања који унапређују његове односе са другим људима, као и у решавању животних тешкоћа и омогућавају прихватање позитивних друштвених вредности и норми.

Права из социјалне заштите се остварују пред и преко центара за социјални рад, чији стручњаци треба да препознају тешкоће које нека особа има у обављању свакодневних животних активности и управљању својим животом и у складу са том проценом да упуте корисника на коришћење одређене услуге социјалне заштите. Због тога центри за социјални рад треба да оснаже капацитете како би ефикасно пружали услуге лицима ромске националности, али и развијали

мере у локалним самоуправама које се односе на остваривање стратешких циљева. Поред центара за социјални рад важан чинилац остваривања права у социјалној заштити су јединице локалне самоуправе које стварају услове за пружање услуга подршке.

Користећи капацитете ових ресурса у систему социјалне заштите, али и надлежног Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, улога социјалне заштите у унапређењу делотворности стратешких мера је да се „осетљивим” припадницима ромске националне заједнице, односно њиховим породицама:

- повећа доступност права на материјална давања, услуге и програме из самог система социјалне заштите,
- повећа доступност услуга и програма из других система, који се односе на образовање, становање, запошљавање и здравствену заштиту.

Реализација ових циљева се остварује непосредним учешћем носилаца послова социјалне заштите у рад и активности тимова који се у јединицама локалне самоуправе старају о спровођењу *Стратегије*, као и отварањем центара за социјални рад према корисницима мера и услуга социјалне заштите из ромске заједнице – непосредан рад у ромским насељима, пружање тачних информација, пружање одговарајуће помоћи приликом остваривања права, непосредна сарадња са организацијама цивилног друштва и друго.

Систем услуга социјалне заштите је отворен и има капацитет за прихватање нових услуга и програма, а постојеће услуге и програми намењени су корисницима са различитим карактеристикама и потребама. Могуће је проширити систем услуга и програма социјалне заштите креирањем нових, који одговарају потребама припадника ромске националне заједнице и њиховим породицама. Осмишљавање и спровођење нових услуга засновано је на проактивној улози центара за социјални рад и њиховој сарадњи са носиоцима других јавних политика у локалној заједници.

Локалне самоуправе имају могућност организације службе правне помоћи¹³⁸ ради ефикаснијег решавања наведених потешкоћа, али овај институт није одговарајуће и делотворно постављен у локалној самоуправи и не штити најбоље интересе грађана и грађанки, поготово не оних који су, попут Рома и Ромкиња, правно потпуно неупућени. Унапређењем сарадње са локалним ромским координаторима и локалним организацијама цивилног друштва које заступају интересе Рома и Ромкиња могло би се ефикасније деловати у локалној заједници како у вези са квалитетнијим остваривањем постојећих услуга, тако и у вези са препознавањем потреба за новим услугама и програмима намењеним Ромима и Ромкињама.

Законом о социјалној заштити прописано је да из буџета јединице локалне самофинансирају: дневне услуге у заједници, услуге подршке за самосталан живот (осим услуге становања уз подршку за особе са инвалидитетом), саветодавно-терапијске и социоедукативне услуге, остале услуге социјалне заштите у складу са потребама локалне самоуправе, једнократне помоћи и друге врсте помоћи, програме унапређења социјалне заштите у јединци локалне самоуправе, иновационе услуге и друго. Међутим, локалне самоуправе ретко прате потребе својих грађана и грађанки. Неразвијеност услуга у заједници грађане приморава да користе постојеће, које су често неадекватне и нерационалне, и да на тај начин делимично задовоље потребе. Услуге које би у потпуности одговарале интересима грађана и грађанки који су се нашли у стању социјалне потребе не постоје у већини локалних самоуправа. Посебно креиране мере усмерене на решавање проблема Рома и Ромкиња су ретке.

Потребно је унапредити механизме који омогућавају ромској популацији да се у већем степену укључи у систем социјалне подршке, неопходно је афирмисати породицу као најбољи оквир заштите ове рањиве групе. Породице које се налазе у стању високе угрожености, особе без

¹³⁸ Закон о локалној самоуправи, „Сл. гласник РС”, бр. 129/07 и 83/14 и др. закон, II Јединица локалне самоуправе, став 2.1.1, чл. 20, тачка 31.

докумената, без решеног стамбеног питања, прихода, имовине, а при том су вишечлане и вишегенерацијске, могу бити критеријум за ургентну интервенцију. Ургентна интервенција може бити у виду материјалних давања (увећане или једнократне новчане помоћи, помоћи у натури, помоћи у огреву у зимском периоду, грађевинском материјалу за побољшање услова становања и друго). Такође, деца, млади, жене, жртве насиља у породици могу бити разлог ургентне интервенције, збрињавања по хитном поступку, покретања одговарајућих судских поступака, проширења капацитета прихватилишта за децу, младе, одрасле и старија лица, оснивања већег броја сигурних кућа, развијања услуга дневних центара и друго.

Неопходно је формулисати и протоколе о сарадњи између носилаца јавних политика социјалног укључивања Рома и Ромкиња на националном нивоу како би била успешно настављена сарадња центара за социјални рад и Националне службе за запошљавање у вези са давањем интегрисаних социјалних услуга према радно способним Ромима и Ромкињама, корисницима новчане социјалне помоћи, подстиче њихово запошљавање, као и сарадња центара за социјални рад и полицијских станица која би резултирала лакшим и бржим поступком пријаве пребивалишта Рома и Ромкиња на основу члана 11. став 2. Закона о пребивалишту и боравишту (пријава пребивалиште на адреси центра за социјални рад.

Треба поменути да центри за социјални рад воде евиденцију о етничком/националном пореклу корисника, али искуства указују на то изјашњавање корисника и по националној припадности није довољан показатељ тачног броја и структуре корисника, с обзиром на то да је изјашњавање добровољно те и даље остаје проблем недовољно прецизног увида у потребе корисника ромске националности. Међутим, имајући у виду препознатљивост Рома и Ромкиња у смислу њиховог неповољног социјално-економског положаја, на тим основама требало би осмислити одговарајуће програме, а на основу њих центри би развијали услуге за задовољење потреба ове маргинализоване корисничке групе.

Поред недовољног броја стручних радника у центрима и потребе за већим бројем запослених у социјалној заштити неопходна је и њихова сензибилизација за проблеме са којима се суочава ромска национална мањина, као и додатне обуке и едукација за рад са осетљивим групама, овладавање вештинама преговарања, заступања, специјализоване обуке за рад под притиском и у стресним ситуацијама. Такође, неопходно је увести обуку о антидискриминацији ради подизања свести запослених о проблемима ромске националне мањине и донети правилник о поступању у случају дискриминације.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања би требало да континуирано спроводи праћење рада центара за социјални рад и благовремено предузима одговарајуће мере, пружа помоћ у раду и указује на пропусте. Све ове мере у корелацији са афирмативним акцијама у другим јавним политикама допринеле би унапређењу положаја Рома и Ромкиња.

4. ДЕФИНИСАЊЕ ЖЕЉЕНЕ ПРОМЕНЕ

4.1.ВИЗИЈА

Визија ревидиране Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2022 до 2030. године је:

Република Србија је друштво засновано на једнакости, активној партиципацији и поштовању људских права свих грађана и грађанки.

4.2.ОПШТИ ЦИЉ

Општи циљ ревидиране Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2022 до 2030. године је:

Смањење разлике у животном веку код Рома и општег становништва кроз побољшање социјално-економског положаја ромске националне мањине у Републици Србији, уз пуно уживање мањинских права, елиминисање антициганизма и дискриминације и постизање веће социјалне укључености Рома и Ромкиња у свим сегментима друштва.

Имајући у виду да *Стратешки оквир ЕУ за једнакост, инклузију и учешће Рома за период 2020-2030*¹³⁹ као хоризонтални свепрожимајући циљ, наводи инклузију, односно смањење сиромаштва и социјалне искључености и затварање социо-економског јаза између Рома и опште популације, ова тема је интегрисана у Општем циљу ревидиране стратегије.

¹³⁹ Доступно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0620&qid=1615293880380>

5. ПОСЕБНИ ЦИЉЕВИ

Ревидирана стратегија има 7 посебних циљева у кључним областима који доприносе остваривању општег циља, а то су: антициганизам и дискриминација, партиципација, образовање, становање, запошљавање, здравље и социјална заштита.

- **Посебни циљ 1:** Борити се и спречити антициганизам и дискриминацију у свим областима у свим областима живота Рома и Ромкиња.
- **Посебни циљ 2:** Унапредити партиципацију Рома и Ромкиња као пуноправних грађана и грађанки у свим друштвеним процесима кроз оснаживање за активно учешће у свим фазама креирања и имплементације политика, оснаживање и изградњу капацитета цивилног друштва и развијање сарадње и поверења између свих актера у области социјалног укључивања Рома и Ромкиња у Републици Србији.
- **Посебан циљ 3:** Обезбедити пуну укљученост деце и младих из ромске заједнице у квалитетно предшколско, основно и средње образовање, већи обухват Рома и Ромкиња у студентској популацији и пружање подршке школовању младих и одраслих који се нису школовали или који су напустили школовање, уз повећање делотворности и ефикасности механизма за борбу против антициганизма и дискриминације и остваривање услова за уживање свих мањинских права за Роме и Ромкиње у образовном систему.
- **Посебни циљ 4:** Подстицати укључивање радно способних припадника ромске националне мањине на формално тржиште рада, повећање запошљивости, запошљавање и економско оснаживање, посебно Рома и Ромкиња који припадају групама вишеструко теже запошљивих незапослених лица уз борбу против дискриминације на тржишту рада.
- **Посебни циљ 5:** Унапредити здравље Рома и Ромкиња уз једнак приступ квалитетним здравственим услугама и омогућити пуно остваривање права на здравље, без дискриминације, нарочито у кризним ситуацијама, у здравственом систему Републике Србије.
- **Посебни циљ 6:** Унапредити услове становања Рома и Ромкиња у Републици Србији кроз обезбеђивање правне сигурности стамбеног статуса, доступности услуга, материјала, објеката, инфраструктуре, финансијске приуштивости, одговарајуће настањивости и приступачности, одговарајуће локације и културне адекватности, како је дефинисано међународним стандардима о праву на адекватно становање, а које је Република Србија ратификовала.
- **Посебни циљ 7:** Унапредити приступ услугама социјалне заштите, доступност и делотворност новчаних давања ради смањења сиромаштва и повећања социјалне укључености Рома и Ромкиња у локалној заједници.

Посебни циљеве остварују се мерама и активностима ка очекиваним исходима до 2030. године.

6. МЕРЕ

Посебни циљ 1: Борити се и спречити антициганизам и дискриминацију у свим областима у свим областима живота Рома и Ромкиња.

МЕРЕ:

- Спровођење анализе и усклађивање правног оквира за препознавање и борбу против антициганизма
- Развијање препознавања антициганства и његове историјске димензије, посебно холокауста Рома **и одговорности за деловање против њега;**
- Подизање свести о историји Рома и промовисање помирења у општој популацији кроз деловање у медијима, културне и образовне садржаје и рад цивилног друштва;
- Подизање свести о обостраној користи од различитости и инклузије кроз конструисање позитивних наратива; неговање узора, подржавање сусрета међу заједницама и интеркултурално учење у борби против стереотипа и дезинформација о Ромима у образовању, медијима, уметности, култури и историји;
- Сузбијање говора мржње и злочина из мржње као манифестације антициганизма и подстицања пријављивања кривичних дела мотивисаних пристрасношћу, узнемиравања и насиља;
- Успостављање специјализованих одељења за недискриминацију Рома/киња унутар формалних тела за недискриминацију, која би процесуирала жалбе Рома/киња, пружала правну подршку наводним жртвама и идентификовала обрасце дискриминације, укључујући институционалну и прикривену дискриминацију
- Побољшање функционисања механизма за унапређен приступ правди за жртве антициганизма и дискриминације;
- Подизање свести Рома о њиховим правима;
- Оснивање културних институција Рома; регулисати формулацију и правну форму Културних центара
- Успостављање већег броја медија на ромском језику и јачање капацитета у производњи медијских садржаја ромских и мејнстрим медија у области борбе против антициганизма и дискриминације
- Подстицање издаваштва код Рома
- Повећање броја културних манифестација Рома
- Успостављање листа НСРМ на ромском језику

СЕКТОРСКЕ

- Унапредити функционисање механизма за борбу против сегрегације, малтретирања и узнемиравања у образовању;
- Спречавање дискриминације у (приступу) запошљавању и сензибилизација послодаваца;
- Спречавање дискриминације у приступу квалитетној здравственој заштити
- Спречавање просторне сегрегације, принудних иселења без адекватног алтернативног смештаја
- Редовно прикупљање податак о равноправности (подаци о искуствима дискриминације; подаци органа за заштиту равноправности о случајевима дискриминације).

Посебни циљ 2: Унапредити партиципацију Рома и Ромкиња као пуноправних грађана и грађанки у свим друштвеним процесима кроз оснаживање за активно учешће у свим фазама креирања и имплементације политика, оснаживање и изградњу капацитета цивилног друштва и развијање сарадње и поверења између свих актера у области социјалног укључивања Рома и Ромкиња у Републици Србији.

МЕРЕ:

- Јачање капацитета локалних ромских и проромских организација цивилног друштва за учешће у креирању политика за Роме и Ромкиње
- Повећање броја запослених Рома и Ромкиња, нарочито високообразованих, у јавном сектору
- Формирање локалних савета за међунационалне односе и активно укључивање Рома у њихов рад у свим јединицама локалне самоуправе где су присутни припадници ромске националне мањине
- Створити могућности за оснаживање ромских заједница на локалном нивоу како би се омогућило власништво заједнице и акције које су експлицитно усмерене на доношење друштвених и политичких промена.
- Стварање услова да Роми буду заступљени у свој својој различитости (укључујући држављане и недржављане, маргинализоване и интегрисане, жене, децу и младе) у процесима политика и консултација;
- Ангажовање већег броја ромских професионалаца који ће деловати као посредници и помоћи у превазилажењу сталног недостатка поверења између Рома и већинских заједница;
- Унапређење сарадње цивилног друштва између организација фокусираних на Роме и мејнстрим организација, посебно оних које се баве правима деце, младих и жена;
- Промовисање позитивних акција за повећање учешћа Рома у националној и локалној администрацији у областима равноправности и инклузије, истраживања, итд.;

Посебан циљ 3: Обезбедити пуну укљученост деце и младих из ромске заједнице у квалитетно предшколско, основно и средње образовање, већи обухват Рома и Ромкиња у студентској популацији и пружање подршке школовању младих и одраслих који се нису школовали или који су напустили школовање, уз повећање делотворности и ефикасности механизма за борбу против антициганизма и дискриминације и остваривање услова за уживање свих мањинских права за Роме и Ромкиње у образовном систему.

МЕРЕ:

- Ефикасно спроводити постојеће и обезбедити нове програме за родитеље и децу узраста до три године у породици, заједници и предшколској установи којима се подстичу развој и учење деце и развој родитељских вештина.
- Унапредити доступност квалитетних предшколских програма за децу узраста од 3 до 4,5 године (целодневни, полудневни).
- Обезбедити потпуни обухват ромске деце узраста до 4,5 до 5,5 година квалитетним предшколским васпитањем и образовањем, пре свега кроз целодневне, али и четворочасовне програме.
- Обезбедити потпуни обухват и редовно похађање квалитетног припремног предшколског програма.

- Реализовати различите активности у локалној заједници и предшколским установама у циљу промовисања значаја раног укључивања у програме предшколског васпитања и образовања, као и помоћ породици у остваривању овог права.
- Увести обавезу да предшколске установе организују полудневне програме за децу узраста од 4,5 – 5,5 година који би били финансирани од стране јединице локалне самоуправе, док би недовољно развијене јединице локалне самоуправе добијале подршку са националног нивоа.
- Омогућити заинтересованима учење ромског језика и културе, као и језика на којем ће се школовати током похађања предшколских програма у мешовитим групама и без сегрегације и дискриминације.
- Унапредити и повећати капацитет предшколских установа, квалитет програма и компетенције васпитача да одговоре на образовне, развојне и културолошке потребе ромске деце како би им обезбедили адекватне подстицаје за рани развој и учење и припремљеност за похађање основне школе; обезбедити подршку предшколским установама путем обука, хоризонталног учења, умрежавања и креирања стручних материјала.
- Обезбедити идентификовање развојних и образовних потреба деце, као и потреба родитеља за различитим видовима подршке у подстицању раног развоја и учења, како би се развијали одговарајући видови подршке од стране предшколске установе.
- Индивидуализовати рад са децом, пружити им додатну образовну, социјалну и здравствену подршку и упућивати на интерресорне комисије ону децу за коју се процени да им је потребна подршка коју не могу добити у предшколској установи.
- Уредити улогу педагошког асистента за подршку ромској деци и ангажовати већи број педагошких асистената у предшколским установама. На овом узрасту они би пружали подршку ромским породицама приликом уписа и током процеса адаптације, а предшколским установама у прилагођавању образовним и културолошким потребама; индивидуализовати начин рада са децом.
- Обезбедити социјалну заштиту деце у предшколском образовању у складу са постојећом регулативом и кроз сарадњу са центрима за социјални рад, при чему је неопходно донети програм свих облика рада сарадника на унапређивању социјалне заштите у предшколској установи.
- Обезбедити већу партиципацију родитеља у образовним установама које похађају њихова деца и унапређивати њихове компетенције за стварање подстицајног породичног окружења за рани развој и учење и позитивно родитељство.
- Унапредити подршку родитељима ромске националности приликом уписа у предшколску установу и остваривања права на предшколско васпитање и образовање.
- Појачано промовисати важност предшколског образовања родитељима и доносиоцима одлука на локалном нивоу.
- Обезбедити делотворан систем мапирања ромске деце која не похађају предшколско васпитање и образовање, анализу потреба деце и породице и стратегије за укључивање деце у различите програме у складу са потребама.
- Уредити и ефикасно примењивати мере приоритетног уписа сиромашне деце ромске националности у целодневно предшколско васпитање и образовање; обезбедити праћење ових мера и увести последице за јединице локалне самоуправе у којима се ове мере не спроводе.
- Уредити несегрегисани упис деце у групе заједно са вршњацима и хитно реаговати када се отварају или временом настају сегрегисане групе за ромску децу.
- Деца ромске националности која живе у условима сиромаштва обезбедити бесплатно укључивање у предшколске програме, као и подршку за обезбеђивање додатних услова који су повезани са похађањем предшколских програма.

- Обезбедити финансијску подршку за јединице локалне самоуправе на чијој територији живи велики број деце ромске националности, а које по степену развијености спадају у четврту групу, односно девестирана подручја.
- Обезбедити делотворно спровођење постојећих прописа о упису деце у основну школу како би се осигурао правовремени полазак у редовно основно образовање и спречавање неоправданог уписа у специјално основно образовање за ромску децу, а посебно за децу која живе у ромским насељима и условима сиромаштва (нпр. преко активних мера информисања, обезбеђивања одговарајуће правне и друге подршке у остваривању права, објективног и валидног испитивања деце пред полазак у школу (по потреби) на матерњем ромском језику ради идентификације њихових образовних потреба и прилагођавања школе и наставника потребама деце, утврђивања јасних критеријума и услова за упис у специјално образовање, итд.).
- Унапредити спремност образовних установа, као и стручне капацитете који су потребни како би адекватно могли да одговоре на образовне потребе деце ромске националности и да им обезбеде једнаке шансе за учење и напредовање, завршетак основног образовања и стицање средњег образовања (подизање свести родитеља, локалне заједнице и просветних радника о правима ромске деце, тешкоћама и баријерама које отежавају редовно похађање, учење и напредовање, као и подизање одговарајућих стручних компетенција наставника).
- Обезбедити финансијске и друге ресурсе који су неопходни како би разноврсни облици додатне подршке образовању (различити школски тимови, педагошки асистенти, индивидуализација наставе, индивидуални образовни планови, облици додатне подршке које одређује интерресорна комисија и облици подршке из сектора социјалне заштите) били доступни за сву децу ромске националности која на њих имају право, како би се обезбедили услови за редовно образовање, напредовање и остварење образовних постигнућа.
- Обезбедити делотворне и ефикасне механизме за превенцију и спречавање раног напуштања образовања од стране деце и младих из ромске заједнице, као и капацитете образовних установа за њихово спровођење и праћење самостално или у сарадњи са јединицама локалне самоуправе и другим релевантним институцијама из здравственог сектора и сектора социјалне заштите; успоставити програме менторства и стипендирања на основу претходно спроведеног истраживања и анализе узрока раног напуштања школовања.
- Обезбедити редовно похађање наставе и напредовање деце ромске националности, нарочито девојчица, посебно на прелазу из четвртог у пети разред и на преласку из основног у средње образовање, кроз дефинисање одговорности школе да прати и реагује у таквим случајевима у сарадњи са родитељима и центром за социјални рад.
- Унапредити планирање и примену мера индивидуализације наставе у складу са образовним потребама ученика ромске националности кроз дефинисање јасних критеријума, који ће спречити неоправдану примену индивидуалних образовних планова у случајевима када је индивидуализација довољна, кроз унапређивање професионалних компетенција наставника за примену мера индивидуализације.
- Унапредити израду и примену индивидуалног образовног плана помоћу стручног упутства о његовом креирању и примени, као и подизање стручних компетенција наставника за примену ове мере.
- Обезбедити одговарајуће облике образовне подршке за децу ромске националности која су напустила основно образовање, децу која се враћају у Републику Србију према уговору о реадмисији и децу која често мењају место боравка како би се омогућила њихова (ре)интеграција у редован систем образовања или стицање бар основног образовања – посебно у виду програма учења српског језика као нематерњег и подршке учењу током летњег распуста.

- Обезбедити ефикасну примену мера афирмативног уписа у средње образовање за све ученике ромске националности који заврше основно образовање и имају услове за наставак школовања у средњем образовању и обезбедити облике подршке који су им потребни за редовно напредовање, учење и завршавање средњег образовања, у складу са Правилником о мерилима и поступку за упис ученика – припадника ромске националне мањине у средњу школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности.
- Унапредити функционисање педагошких асистената:–обезбедити потребан број и даље ширење мреже педагошких асистената, уредити и обезбедити њихово финансирање, унапредити статус педагошких асистената у образовним установама, дефинисати опис њиховог посла и одговорности, као и стручно усавршавање и напредовање, које укључује и области родне равноправности и превенције и заштите од дискриминације;
- Обезбедити делотворније функционисање интерресорних комисија кроз ојачавање компетенција њихових чланова за дефинисање одговарајућих облика додатне подршке (донети стручну упутство, идентификовати примере добре праксе, итд.) и обезбеђивање услова да јединица локалне самоуправе омогући деци ромске националности облике подршке који се предложе од стране интерресорне комисије.
- Обезбедити обавезу образовних установа да прате напредовање ученика ромске националности ради унапређивања сопствене праксе, као и да о томе редовно извештавају јединицу локалне самоуправе и школску управу.
- Обезбедити бољу сарадњу између образовних установа и родитеља ромске националности кроз информисање родитеља о њиховим правима, укључивање у рад и управљање школа и пружити им подршку у обезбеђивању других права из области образовања, здравствене и социјалне заштите, као и хуманитарну помоћ.
- Развити нове образовне програме и организационе облике који ће одговорити на потребе деце и младих из посебно осетљивих група који су често ван система образовања и/или су у највећем ризику од испадања из образовања (нпр. деца ромске националности која живе у условима дубоког сиромаштва, млади који су у браку и/или постали родитељи), као и капацитете образовних установа за реализацију ових програма.
- Пружити посебну подршку девојчицама за школовање и обезбедити додатни рад са њиховим породицама у циљу сензибилизације о важности њиховог даљег школовања.
- Обезбедити равноправно учешће ученика ромске националности у ваннаставним активностима, секцијама, екскурзијама, излетима и њихово учешће у ученичком парламенту.
- Обезбедити подршку деци ромске националности у припремама за полагање завршног испита, каријерном вођењу и упису у средње образовање.
- Уредити и доследно примењивати мере афирмативне акције за упис и завршавање средње школе кроз доношење правилника којим ће се регулисати права, корисници, процедуре, као и пакет подршке (стипендије, ученички стандард, менторство) и информисати ученици ромске националности и њихове породице о афирмативним мерама, итд.
- Обезбедити подршку деци ромске националности у основним и средњим школама и њиховим родитељима како би остварили право на социјалну заштиту, као и додатне облике подршке на коју имају право.
- Обезбедити ефективну и ефикасну сарадњу образовног система са тржиштем рада, јединицама локалне самоуправе и широм друштвеном средином како би се повезао индивидуални и друштвени интерес кроз процес образовања и васпитања, посебно кроз афирмативне мере.
- Обезбедити сарадњу између свих постојећих механизма инклузије Рома и Ромкиња на локалном нивоу, укључујући и интерресорне комисије, како би заједнички деловали у правцу унапређења образовног статуса Рома и Ромкиња, превасходно путем подршке њиховом упису у школе и спречавању раног напуштања школовања. Министарство просвете, науке и технолошког развоја ће обезбедити свеобухватни упис деце ромске

националности у припремни предшколски програм и редовне школе. Смањење броја деце која нередовно похађају и прерано напуштају припремни предшколски програм/школовање требало би да допринесе повећању броја деце која на време упишу и заврше основно и средње образовање, што би, такође, требало да допринесе смањењу прераног напуштања школовања. Цивилно друштво ће пратити имплементацију ових активности и упозоравати на потенцијалне недостатке у систему.

- Успоставити систем мониторинга и евалуације са циљем унапређења ефикасности и квалитета образовног система. У циљу што прецизнијих статистичких података о похађању образовања, Министарство просвете, науке и технолошког развоја ће у сарадњи са образовним институцијама припремати и достављати извештаје.
- Развијати образовне установе као инклузивне, интеркултуралне, недискриминаторне и безбедне средине за децу ромске националности (и сву другу) децу кроз развој инклузивног образовног окружења заснованог на уважавању различитости и промовисању равноправности, права детета и људских права.
- Обезбедити да свака предшколска установа, основна и средња школа донесе Програм заштите од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања, којим дефинише превентивне и интервентне активности, одговорна лица и временску динамику остваривања, у складу са регулативом.
- Обезбедити подршку деци, младима, родитељима ромске националности и просветним радницима у препознавању различитих облика дискриминације и заштиту права детета и својих права која су прописана постојећом правном регулативом.
- Едуковати запослене у образовном систему (наставнике, директоре, стручне сараднике, просветне саветнике и просветне инспекторе) о различитим облицима дискриминације и етнички заснованог насиља и ојачати њихове компетенције за препознавање дискриминације и примену усвојених протокола.
- Едуковати запослене у образовном систему (наставнике, директоре, стручне сараднике, просветне саветнике и просветне инспекторе) о специфичностима рада са децом која се образују на нематерњем језику, о потреби познавања елементарних фраза на ромском језику како би се деци олакшала адаптација и успоставила почетна комуникација, о ромској култури, језику и традицији, о начинима превазилажења стереотипа и дискриминације и развијања интеркултуралности.
- Обезбедити делотворну и ефикасну примену постојећих прописа на запослене, ученике и њихове родитеље који врше било који облик дискриминације припадника ромске мањине у образовном систему.
- Уклонити све садржаје из наставних програма који шире негативне стереотипе о припадницима ромске заједнице и обезбедити да афирмативни садржаји о ромском језику, култури, историји и традицији буду укључени у програм различитих предмета, као и да елементи интеркултуралног образовања буду укључени у програме различитих предмета.
- Обезбедити ефикасне мере за укидање сегрегисаних облика образовања, као што су непропорционалан и неоправдан упис у „специјалне школе”, сегрегисане редовне школе, формирање „ромских припремних предшколских група/ромских одељења” у редовним предшколским установама и школама.
- Обезбедити да надлежни државни орган одређен акционим планом за примену *Стратегије* систематски прати и извештава о дискриминацији и изложености различитим формама насиља припадника ромске заједнице у образовању, са посебним акцентом на родно заснованом насиљу, насиљу у породици и партнерским односима.
- Обезбедити спровођење мера које ће допринети јачању и очувању ромског језика и идентитета и инклузији Рома и Ромкиња у друштво насупрот њиховој асимилацији (обезбедити већу видљивости ромског језика, боље разумевању шире јавности идентитета ромске заједнице, учинити културу и историју ромске заједнице разумљивијом и приказати их на афирмативан начин).

- Организовати, у складу са стандардима научноистраживачког рада, истраживања посвећена језику, култури, обичајима, идентитету Рома и Ромкиња.
- Промовисати у медијима језик и културу Рома и Ромкиња, допринос ромске заједнице културном наслеђу Републике Србије, као о традиционално и савремено ромско културно стваралаштво.
- Организовати изборне курсеве – ромолошке студије на високошколским установама.
- Обезбедити делотворно спровођење постојећег упутства за образовне установе о анкетирању ромских родитеља о заинтересованости да њихова деца похађају предмет „Ромски језик са елементима културе” и условима под којима је установа обавезна да организује наставу из овог предмета (због специфичних проблема са којима се суочава ромска заједница израдити додатак упутству са ближим инструкцијама за реализацију постојећег упутства у случају ромске заједнице).
- Лекторат за ромски језик на Филолошком факултету Универзитета у Београду са циљем школовања наставника и истраживача за рад у настави и научноистраживачкој делатности језика и културе Рома.
- Обезбедити уџбенике и пратећа наставна средства за реализацију предмета „Ромски језик са елементима културе”.
- Обезбедити довољан број наставника за реализацију наставе у образовним установама у којима постоје услови за реализацију наставе, а постојећим наставницима обезбедити стручно усавршавање у ППМ (психолошкој, педагошкој и методичкој) области.
- Обезбедити да родитељи ромске националности буду информисани о томе да њихова деца, под одређеним условима, могу да похађају предмет „Ромски језик са елементима културе”.
- Уредити оснивање и рад двојезичних предшколских васпитних група и упис деце – израдити програм и приручнике за двојезични васпитно-образовни рад, уредити и обезбедити иницијалну и континуирану обуку стручног кадра (васпитача и асистената који говоре и ромски језик и језик средине).
- Обезбедити едукацију за ромски језик наставног кадра на високошколским установама (васпитача, наставника и педагошких асистената, као и наставника предмета „Ромски језик са елементима националне културе”) кроз отварање катедре за ромски језик на филолошким факултетима.
- Увести наставне јединице о ромској националној мањини у различите предмете.
- Развијати и унапређивати издаваштво на ромском језику и двојезично који ће се користити у предшколским установама, основним и средњим школама: уџбенике, радни материјал, лектире и сл.
- Обезбедити подршку младим Ромима и Ромкињама који са успехом завршавају четворогодишње средње образовање у припремама за упис, каријерном вођењу и даљем школовању.
- Унапредити постојеће критеријуме и процедуре примене афирмативних мера за упис у високо образовање како би се омогућио упис ученика ромске националности који нису успели да се упишу по редовној процедури и како би се смањила могућност злоупотребе афирмативних мера.
- Обезбедити систем стипендирања студената ромске националности који се опредељују за струке које су од посебног интереса за ромску заједницу и спровођење *Стратегије*.
- Обезбедити подршку у студирању за Роме и Ромкиње (буџетско финансирање и приоритет за места у студентским домовима, као и континуирану подршку током студирања – стипендије, менторска подршка, вршњачка подршка, итд.) који без ових облика додатне подршке не би могли да студирају успешно.

- Обезбедити стипендије за најуспешније студенте ромске националности који завршавају мастер студије да се упишу на докторске студије из области које су од приоритета за ромску заједницу и спровођење *Стратегије*.
- Увести афирмативне мере при запошљавању стручњака ромске националности у образовању, здравственом систему и систему социјалне заштите, који су неопходни за успешно и културно прилагођено спровођење стратешких мера.
- Уредити и унапредити основно и средње образовање младих и одраслих који се нису школовали или су напустили школу (проширити мрежу основних и средњих школа које организују програм основног и средњег образовања одраслих како би били доступни Ромима и Ромкињама у местима у којима живе; унапредити стручне капацитете наставног кадра путем обука које су стандардизоване и квалитетне, уредити улогу андрагошког асистента, обуку и опис његовог посла и запослити довољан број андрагошких асистената).
- Обезбедити упис и завршетак школовања за што већи број младих и одраслих путем информисања и кампања, стипендија и других облика подршке за редовно похађање и напредовање.
- Развити специфичне мере подршке и организације рада који одговарају женама, посебно младим мајкама, кроз омогућавање чувања деце, бесплатног превоза до школе и рада у ромским насељима.
- Укључити младе и одрасле у неформалне програме преквалификације и доквалификације који обезбеђују развој кључних компетенција и запошљивости, са посебним фокусом на жене.
- Уредити и обезбедити акредитацију програма и установа, као и механизме за осигурање њиховог квалитета.
- Усвојити годишњи план за образовање одраслих на основу искустава из „*Second Chance*” ИПА пројекта, којим се омогућује упис и завршетак школовања за што већи број младих и одраслих, са посебним фокусом на жене.

Посебни циљ 4: Подстицати укључивање радно способних припадника ромске националне мањине на формално тржиште рада, повећање запошљивости, запошљавање и економско оснаживање, посебно Рома и Ромкиња који припадају групама вишеструко теже запошљивих незапослених лица уз борбу против дискриминације на тржишту рада.

МЕРЕ:

- Формирати националне базе података о незапосленим припадницима ромске националне заједнице, без обзира на њихов статус на евиденцији Националне службе за запошљавање. Базу ће креирати Тело задужено за спровођење *Стратегије* уз стручну логистику Републичког завода за статистику и представља део јединствене базе података о спровођењу *Стратегије* и положају Рома и Ромкиња при органу који управља *Стратегијом*; подаци ће бити обезбеђивани истраживањем ромске популације са аспекта и запослености и незапослености на годишњем нивоу.
- Развијати и спроводити програме информисања и едукације припадника ромске заједнице (нарочито лица из категорије вишеструко рањивих) о значају и условима пријаве на евиденцију Националне службе за запошљавање, односно правима и

обавезама незапослених лица, уз подршку организација цивилног друштва која заговарају унапређење положаја Рома и Ромкиња.

- Повећати обухват незапослених Рома и Ромкиња обукама из система активног тражења посла.
- Унапредити процедуре Националне службе за запошљавање којима се регулише рад саветника за запошљавање са теже запошљивим категоријама незапослених лица.
- Повећати обухват незапослених Рома и Ромкиња методама и техникама раног профилисања и интензивнијег рада са лицима која активно траже посао, а којима су потребне додатна помоћ и подршка кроз посредовање и укључивање у мере активне политике запошљавања.
- Организовати семинаре и обуке за сензибилизацију саветника за запошљавање Националне службе за запошљавање за рад са теже запошљивим категоријама незапослених лица; семинари и обуке би били у оквиру програма стручног оспособљавања и усавршавања запослених у Националној служби за запошљавање ради повећања делотворности и квалитета пружених услуга.
- Укључивати агенције за запошљавање у активности едукације и јачања капацитета у раду са теже запошљивим категоријама незапослених лица ради повећања броја Рома и Ромкиња који запослење траже и посредством агенција за запошљавање.
- Обезбедити ефикасну примену Закона о забрани дискриминације у односу на област приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада, коју примарно прати континуирано јачање капацитета Повереника за заштиту равноправности.
- Креирати јасне и мерљиве индикаторе за препознавање дискриминације у областима приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада.
- Унапредити систем пружања бесплатне правне помоћи; повећати доступност бесплатне правне помоћи и обезбедити праведнију и делотворну примену Закона о бесплатној правној помоћи.
- Организовати семинаре и обуке о забрани дискриминације у односу на област приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада запослених у релевантним институцијама на националном и локалном нивоу, као и удружења послодаваца.
- Едуковати и јачати капацитете организација цивилног друштва које заговарају унапређење положаја Рома и Ромкиња у области забране дискриминације у односу на област приступа тржишту рада, запошљавања и права по основу рада.
- Подизати свест друштва (и ромске заједнице) о значају забране дискриминације и механизмима заштите од дискриминације, у сарадњи са ромским организацијама цивилног друштва.
- Промовисати примере позитивне праксе у запошљавању Рома и Ромкиња, посебно високо образованих, и као начине отклањања предрасуда и стереотипа.
- Кроз сарадњу институција из система социјалне заштите и образовања креирати и спроводити активности интегрисаног пружања услуга ради превенције раног напуштања школовања, односно подршке стицању виших нивоа квалификација.
- Активно промовисати и развијати политике и мере које имају за циљ повећавање запошљивости лица ромске националности, са посебним фокусом на категорије вишеструко рањивих лица.
- Укључити већи број незапослених лица ромске националности у програме функционалног и додатног образовања и обуке ради стицања додатних знања, вештина и компетенција ради конкурентнијег иступања на тржишту рада.
- Развијати и спроводити афирмативне мере финансијске и нефинансијске подршке са циљем подршке запошљавању и економском оснаживању пословних активности Рома и Ромкиња.
- Развијати одрживе програме финансијске подршке послодавцима у приватном сектору за запошљавање Рома и Ромкиња.
- Подстицати развој ромског предузетништва и реализацију посебних јавних позива за доделу средстава за самозапошљавање Рома и Ромкиња, у складу са расположивим средствима за мере активне политике запошљавања.

- Развијати алтернативне облике обезбеђења средстава у складу са примерима добре праксе на нивоу земаља Европске уније.
- Развијати и спроводити интензивније програме обуке за развој предузетништва и подршке у припреми планова пословања у сарадњи са ромским организацијама цивилног друштва.
- Спроводити програм менторства у трајању од најмање годину дана за ромске предузетнике.
- Промовисати и користити услуге бизнис инкубатора од стране ромских предузетника.
- Подстицати и развијати традиционална занимања код Рома и Ромкиња.
- Подстицати задругарство и друге облике удруживања Рома и Ромкиња.
- Подстицати запошљавање Рома и Ромкиња кроз партиципацију у облицима социјалне економије, између осталог и путем Закона о социјалном предузетништву.
- Развијати афирмативне програме агроразвоја за Роме и Ромкиње који живе на селу и кориснике новчане социјалне помоћи, а који желе да са баве пољопривредном производњом и/или сточарством.
- Јачати капацитете и оснажити организације цивилног друштва које заговарају унапређење положаја Рома и Ромкиња у пружању подршке у процесима економског оснаживања припадника ромске националне мањине.
- Јачати капацитете јединица локалне самоуправе у областима прикупљања и анализе индикатора локалног тржишта рада.
- Јачати капацитете јединица локалне самоуправе и локалних савета за запошљавање за креирање и спровођење мера усмерених ка унапређењу стања на локалном тржишту рада.
- Подстицати укључивање организација цивилног друштва које заговарају унапређење положаја Рома и Ромкиња у креирање мера и активности усмерених ка смањењу незапослености лица ромске националности на нивоу јединица локалне самоуправе.
- Јачати капацитете и подстицати дијалог и сарадњу актера од значаја за развој локалне економске политике и политике запошљавања.
- Пратити и извештавати о реализованим активностима у вези са планираним мерама запошљавања Рома и Ромкиња.
- Изменити Закон о државним службеницима и друге прописе којима се омогућава заштита података о личности приликом запошљавања националних мањина у јавним службама.
- Подстицати запошљавање Рома и Ромкиња у институцијама на локалном и националном нивоу, у сагласности са органима локалних самоуправа и у складу са фискалним ограничењима.
- Донети подзаконски акт којим се уређује афирмативна мера запошљавања националних мањина у органима јавне власти.
- Побољшати информисање о могућностима запошљавања посредством цивилног друштва, а посебно ромских организација; уз њихову помоћ информативна мрежа ће бити оснажена како би се осигурало информисање што већег броја припадника ромске националности о могућностима запошљавања.
- У Закону о управљању отпадом уредити забрану депоновања отпадног материјала који се може рециклирати.
- Подстицати локалне самоуправе да уреде питање управљања отпадом: израда локалних планова управљања отпадом којима се предвиђа укључивање индивидуалних сакупљача секундарних сировина у легалне токове управљања отпадом.
- Израдити локалне планске документе (Оперативни планови о сепарацији отпада, План локалног економског развоја, План социјалне политике и социјалне заштите) којима се уређује како положај индивидуалних сакупљача секундарних сировина, тако и систем локалног одрживог развоја који подразумева и сепарацију отпада на депонијама.
- Дати субвенције индивидуалним сакупљачима секундарних сировина за опремање потребном опремом.

Посебни циљ 5: Унапредити здравље Рома и Ромкиња уз једнак приступ квалитетним здравственим услугама и омогућити пуно остваривање права на здравље, без дискриминације, нарочито у кризним ситуацијама, у здравственом систему Републике Србије.

МЕРЕ:

- Ширити јавно-здравствене програме у односу на све Роме и Ромкиње на територији Републике Србије, без обзира на њихов статус, а имајући у виду првенствено њихове здравствене потребе, уз нагласак на оне код којих је вулнерабилност највише изражена.
- Развијати јавно-здравствене активности којима се отклањају услови који специфично утичу на здравље Рома и Ромкиња (унапређење хигијенско-епидемиолошких услова у ромским насељима, повећање обухвата обавезном имунизацијом, побољшање репродуктивног здравља, превенција хроничних незаразних обољења, побољшање нутритивног статуса одојчади и мале деце у ромским насељима, смањење болести зависности и други ризици).
- Унапредити приступ правовременој и свеобухватној антенаталној здравственој заштити кроз рад здравствених медијаторки.
- Поддржати циљане превентивне програме у ромској заједници за труднице у циљу смањења ризика по здравље детета (превенција пушења и употребе алкохола у трудноћи, правилна исхрана, редовне контроле трудноће) у сарадњи са сектором социјалне заштите.
- Израдити програм за побољшање ухрањености ромске деце који ће кроз превентивне прегледе (у амбуланти и на терену у ромској заједници) пратити нутритивни статус ромске деце, подстицати и штитити дојење, обезбеђивати едукацију родитељима по питању исхране, храњења и подстицаја развоја посебно мале деце, као и неопходне микронутриенте (витамин Д, флуор, по потреби гвожђе, итд.).
- Повећати обухват ромске деце имунизацијом кроз рад здравствених медијаторки, патронажну службу и редовне кампање имунизације у заједници.
- Унапредити капацитет здравствених радника који раде са децом да одговоре на развојне потребе ромске деце како би им обезбедили адекватне подстицаје за рани развој и очување здравља. Унапредити капацитет патронажне и педијатријске службе за процену и праћење ризика за развој деце (као што су повреде, лоши хигијенски услови, сиромаштво, ментално здравље родитеља) и њихово документовање, за процену и праћење развојних постигнућа и одступања коришћењем стандардних инструмената, као и за пружање адекватних услуга, и усмеравање ромске деце и њихових родитеља на друге услуге унутар здравственог и других система.
- Повећати обухват ромске популације услугама развојног саветовалишта (организационог и функционалног) стационарним и теренским радом.
- Приоритизовати обухват ромске деце патронажним посетама – постићи потпун обухват деце до четири године.
- Организовати мешовите групе, а не посебно групе за ромске родитеље.
- Повећати обухват ромских адолесцената саветовалиштима за младе. У сарадњи са образовним системом спроводити посебне програме за адолесценте труднице-мајке.
- Унапредити приступ услугама за заштиту репродуктивног здравља жена кроз интензивирање превентивног рада, приоритизацију пренаталних и постнаталних посета трудницама.
- Приликом промоције и реализације скрининг програма на карцином колона, цервикса и дојке, планирати мере које треба да обезбеде обухват популације ромских насеља.
- Обезбедити здравствено-промотивне активности и промотивне културно-одговарајуће материјале који указују на штетне последице неодговарајуће исхране, пушења и алкохолизма и друге факторе ризика.
- Обезбедити доступност и информације о саветовалишном раду који се односи на незаразне болести (првенствено дијабетес).

- Дефинисати и правно уредити одговарајући програм едукације за радно место здравствене медијаторке кроз формално образовање, номенклатуру занимања и реализовано запошљавање здравствених медијаторки у домовима здравља, као и програм њиховог континуираног стручног усавршавања.
- Код запошљавања кадрова у систему здравствене заштите, у случајевима кандидата са истим компетенцијама, дати предност запошљавању кандидата ромске националности.
- Обезбедити Ромима и Ромкињама приступ релевантним информацијама које се односе на права из области здравствене заштите на нивоу здравствене установе, локалне самоуправе и независних тела и редовно пратити функционисање ових механизма. Оснажити и подржати ромску популацију да користи расположиве механизме за заштиту права на здравствену заштиту;
- Организовати здравствено-васпитни рад и едукацију Рома и Ромкиња у неформалним насељима и породицама кроз рад здравствених медијаторки и института за јавно здравље; упознати ромску популацију са ризицима по здравље и здравим стиловима живота путем организације предавања, радионица и израде промотивних материјала.
- Организовати јавно-здравствене активности и заговарање ка другим системима у циљу унапређења хигијенско-епидемиолошких услова (унапређење приступа пијаћој води и санитацији, дератизација, дезинсекција и дезинфекција простора неформалних насеља и уређено уклањање отпада, итд.).
- Решавати питања која доводе до додатне рањивости Рома и Ромкиња услед епидемиолошке кризе, са фокусом на приступ: основној инфраструктури (води, струји и канализацији), систему образовању (посебно транзицији између различитих нивоа образовања), изворима прихода (кроз радно ангажовање и материјалну подршку кроз систем социјалне заштите) и услугама у заједници.

Посебни циљ 6: Унапредити услове становања Рома и Ромкиња у Републици Србији кроз обезбеђивање правне сигурности стамбеног статуса, доступности услуга, материјала, објеката, инфраструктуре, финансијске приуштивости, одговарајуће настањивости и приступачности, одговарајуће локације и културне адекватности, како је дефинисано међународним стандардима о праву на адекватно становање, а које је Република Србија ратификовала.

МЕРЕ:

- Израдити и усвојити локалне акционе планове за унапређивање услова становања Рома и Ромкиња. Локалне самоуправе ће у акционим плановима за инклузију Рома и Ромкиња посебно разрадити услове за унапређење становања Рома и Ромкиња на својој територији, са прецизно одређеним главним носиоцем спровођења акционог плана (стамбена агенција, дирекција за изградњу и сл.), укљученим подацима о становницима неформалних насеља, као и са одређеним носиоцима појединачних мера постављених у акционом плану, успоставити ефикасну координацију међу надлежним институцијама и јачати њихове капацитете како би могле да спроводе планиране мере и одговоре на стамбене потребе Рома и Ромкиња.
- Едуковати удружења која заговарају унапређење положаја Рома и Ромкиња на тему дискриминације у области становања, остваривања права у области становања и пружања бесплатне правне помоћи становницима насеља. Локалне самоуправе треба да осигурају пуну партиципацију Рома и Ромкиња и цивилног друштва у процесу израде и примене локалних акционих планова.

- Ресорно министарство ће, у сарадњи са телом/органом задуженим за управљање *Стратегијом*, водити просторну базу података за праћење ромских насеља.
- Обезбедити ефикасно и редовно достављање информација о реализацији активности на просторном регулисању и унапређењу насеља, као и о легализацији објеката у овим насељима од стране јединица локалне самоуправе.
- Ресорно министарство ће пружити стручну и финансијску подршку сиромашним локалним самоуправама у изради и имплементацији локалних акционих планова за област становања Рома и Ромкиња и, у сарадњи са телом које ће управљати *Стратегијом*, обезбедити директну финансијску подршку са националног и међународног нивоа за реализацију локалних акционих планова. Ресорно министарство ће водити јавно доступну базу свих локалних акционих планова за унапређење становања Рома и Ромкиња.
- Локалне самоуправе ће одредити буџетска средства, израдити или ажурирати урбанистичке планове за подручја на којима се налазе ромска насеља, полазећи од идеје унапређења насеља, а са ажурираним подацима о становницима тих насеља. Урбанистички планови ће садржати детаљну регулацију и нивелацију, одредбе које ће омогућити директно спровођење плана (правила уређења и грађења) и план препарцелације и/или парцелације, усклађено са фактичким стањем и његовим унапређењем.
- Урбанистички планови ће бити саставни део локалних акционих планова за свеукупно уређење и развој ромских насеља или једна од првих фаза спровођења акционих планова. Уколико постојећи просторни и урбанистички планови (детаљне или генералне регулације) могу бити основа за издавање дозвола за изградњу и/или легализацију објеката и инфраструктуре, тада није потребно доношење нових.
- Локалне самоуправе ће преиспитати урбанистичке планове који предвиђају расељавање ромских насеља са постојећих локација и извршити ревизију ових планова или доказати оправданост планираног расељавања.
- Локалне самоуправе ће обавезати, кроз тендерске услове или уговор о финансирању, носиоце израде урбанистичког плана да осигурају рану партиципацију становника ромског насеља, као и пуну партиципацију током израде плана.
- Локалне самоуправе ће ресорном министарству редовно достављати податке о израђеним и ажурираним урбанистичким плановима за ромска насеља ради евидентирања у постојећој ГИС бази и континуираног праћења.
- Ресорно министарство ће, у сарадњи са телом/органом који управља/координира *Стратегијом* и другим правним лицима, обезбедити стручну и финансијску помоћ сиромашним јединицама локалне самоуправе да израде одговарајућу планску документацију за ромска насеља.
- Локалне самоуправе ће уврстити регулисање имовинско-правног статуса парцела и објеката у локални акциони план за побољшање становања Рома и Ромкиња и осигурати буџетска средства за спровођење ових мера. Део планираних мера треба да буде и прецизно утврђивање броја и врсте захтева за легализацију објеката које су поднели Роми и Ромкиње. Јединице локалне самоуправе ће предузети мере како би утврдиле могућности за легализацију постојећих стамбених објеката у одрживим неформалним насељима.
- Локалне самоуправе ће покренути поступак и уредити власничке односе у случајевима када се већи број парцела или све парцеле у ромском насељу налазе у јавном власништву, уз стручну помоћ надлежних министарстава и других релевантних институција за управљање имовином, а на основу урбанистичког плана за територију ромског насеља.
- Локалне самоуправе ће обезбедити правну, техничку и финансијску помоћ Ромима и Ромкињама да регулишу имовинско-правна питања над објектима и парцелама, да легализују објекте, при укњижби и ажурирању података у катастру непокретности, кроз организован и финансијски подржан рад општинских канцеларија за бесплатну правну

помоћ, локалних стамбених агенција и надлежних органа у локалној самоуправи, организација цивилног друштва, адвокатских канцеларија и сл. Приликом регулисања имовинско-правних питања, а посебно приликом укњижбе непокретности, неопходно је осигурати остваривање једнаких права Ромкињама, што може да буде угрожено као последица традиционалних породичних односа.

- Ресорно министарство ће предузети мере и активности, укључујући и измене и доношење прописа, којима ће се обезбедити ефикасније просторно регулисање и санација насеља уз што мање рушења постојећих објеката, обезбедити сигурност правног статуса објеката и земљишта, као и повећати одрживост традиционалних ромских насеља.
- Влада и општински органи ће уложити напоре да законски регулишу постојећа подстандардна одржива ромска насеља или да обезбеде локације за њихову релокацију, у складу са међународним и домаћим законодавством и стандардима. У случајевима када је релокација неопходна, иста ће се спроводити тек након што су житељи претходно консултовани и довољно раније обавештени о томе, уз потпуно поштовање њихових људских права и у складу са међународним стандардима. Влада ће израдити обавезујући правни акт којим се дефинишу поступци надлежних органа у случајевима релокације неформалних насеља и о истима обавестити органе власти на локалном нивоу.
- Влада и јединице локалне самоуправе ће, уз подршку међународних партнера, реализовати програме побољшања инфраструктурних услова у подстандардним насељима, али и пресељење у одговарајуће стамбене објекте социјалног становања на територији јединица локалних самоуправа.
- Локалне самоуправе ће уврстити изградњу комуналних инфраструктура у ромским насељима у локални акциони план за инклузију Рома и Ромкиња и осигурати буџетска средства за њихову реализацију.
- Локалне самоуправе и њихова комунална предузећа ће изградити потребну инфраструктуру и прикључке на објекте уз прибављање адекватних грађевинских и употребних дозвола. Инфраструктурна мрежа и прикључци морају бити укњижени и укључени у комунални систем и структуре, чиме ће се обезбедити редовно одржавање, поправке и доградње ових структура од стране надлежних комуналних предузећа.
- Локалне самоуправе ће обезбедити финансијску помоћ организацијама цивилног друштва које ће организовати и спроводити активности у вези са јачањем свести и информисањем становника ромских насеља о могућностима да остварују права у вези са бољом доступношћу комуналних услуга и сервиса, о значају комуналног уређења насеља, као и уређења и очувања животне средине, о потреби редовног плаћања рачуна и могућностима и начинима остваривања субвенција за плаћање комуналних трошкова.
- Ресорно министарство ће обезбедити подршку за финансирање или суфинансирање изградње инфраструктурне мреже и прикључака за објекте у ромским насељима у оним локалним самоуправама које су претходно за ове радове израдиле потребну техничку документацију својим средствима или средствима која су самостално набавиле.
- Локалне самоуправе ће уврстити мере унапређења постојећих објеката у којима живе Роми и Ромкиње у локалне акционе планове за инклузију Рома и Ромкиња и осигурати буџетска средства за њихову реализацију. Мере за унапређивање су просторно-функционалне, санитарне, конструктивне, енергетске и друге зависно од ситуације на локалу.
- Локалне самоуправе ће, преко својих установа и предузећа, пружити правну, инжењерску и материјално-финансијску помоћ Ромима и Ромкињама приликом прибављања и израде правно-техничке документације и извођења грађевинских радова на доградњи и поправци стамбених објеката.
- Локалне самоуправе ће пружити подршку при оснивању грађевинских предузећа и стамбених задруга у којима ће бити запослени Роми и Ромкиње из локалних заједница и омогућити им равноправно учешће у извођењу радова на унапређењу становања Рома и Ромкиња у циљу економског оснаживања породице и појединца.

- Ресорно министарство ће развијати различите стамбене програме за унапређење постојећег стамбеног фонда у ромским насељима, обезбеди техничку и финансијску подршку локалним самоуправама да самостално или у сарадњи са организацијама цивилног друштва, задругама и предузећима раде на унапређењу постојећих објеката у ромским насељима. Ови стамбени програми треба да буду повезани са постојећим и планираним националним и локалним иницијативама у вези са унапређењем енергетске ефикасности стамбених објеката.
- Ресорно министарство ће, у складу са утврђеним надлежностима, развити посебне стамбене програме и програме социјалног становања који ће задовољити специфичне потребе рањивих група становништва, укључујући и Роме и Ромкиње, одредити обим потребних средстава и обезбедити финансије за реализацију ових програма. Приликом планирања стамбених програма ће примењивати различите модалитете стамбене подршке који су приуштививи и одговарајући за рањиве групе становништва, као што су: регулисана и подржана самоградња, додела нове куће у власништво (монтажна или зидана), изградња нове куће уместо старе, додела куће на селу, програм „плац и комуналије” и друго, у складу са међународним стандардима за одговарајуће становање.
- Локалне самоуправе ће израдити урбанистичко-планску документацију и обезбедити локације за изградњу станова за социјално становање у складу са критеријумима прописаним уредбом која уређује питања услова и стандарда прибављања и коришћење станова за социјално становање и међународних стандарда.
- Локалне самоуправе ће обезбедити адекватан привремени смештај за сезонске раднике и њихове породице који у периоду сезонских послова долазе на рад углавном у веће градске центре или изразите пољопривредне рејоне.
- Локалне самоуправе ће радити на јачању постојећих и стварању нових финансијских и институционалних механизма, а посебно на јачању капацитета локалних стамбених агенција и других непрофитних стамбених организација, у складу са Законом о социјалном становању и другим релевантним прописима и стратегијама.
- Локалне самоуправе ће у сарадњи са Асоцијацијом стамбених агенција организовати обуку запослених у организацијама и институцијама које су задужене за рад са корисницима социјалних станова у вези са остваривањем права на адекватан смештај станара. Центри за социјални рад ће редовно пратити стање и промене социјалног и финансијског статуса домаћинства, ради правовременог обезбеђивања подршке оним домаћинствима која се суочавају са тешкоћама у плаћању закупа и других дажбина.
- Локалне стамбене агенције и друге организације и институције које су задужене за рад са корисницима ће организовати радионице за кориснике социјалних станова о потреби редовног плаћања рачуна и механизмима за остваривање права која се тичу стамбених субвенција, додатака, олакшица и друго.
- Локалне стамбене агенције у сарадњи са Комесаријатом за избеглице и миграције ће обезбедити стамбене услове за Роме и Ромкиње интерно расељене са Косова и Метохије који не планирају повратак.
- Изменити и допунити одредбе у вези са исељењем и расељавањем у Закону о становању и Закону о планирању и изградњи и другим релевантним законима (попут Закона о општем управном поступку, Закона о извршењу и обезбеђењу, Закона о приватизацији и др.) како би се ускладиле са одредбама међународног права о праву на адекватан смештај и принципима недискриминације.
- Израдити одговарајући правни акт са дефинисаним процедурама за исељење и расељавање у складу са Општим коментаром бр. 7: право на адекватно становање – принудна исељавања Комитета Уједињених нација за економска, социјална и културна права, укључујући и смернице и препоруке за локалне самоуправе како да поступају у овим ситуацијама.
- Израдити и усвојити националне методологије за утврђивање одрживости подстандардних ромских насеља.

- Пре почетка расељавања локалне самоуправе ће изградити детаљну студију о разлозима и оправданости расељавања, уз благовремено консултовање и информисање становника насеља. Ова студија треба да буде саставни део програмско-техничке документације (развојних) пројеката у оквиру којих се врши расељавање.
- Локалне самоуправе ће, уз подршку државе, обезбедити расељеним породицама адекватан смештај на начин на који је адекватан смештај дефинисан Општим коментаром бр. 4: право на адекватно становање Комитета Уједињених нација за економска, социјална и културна права.
- Центри за социјални рад ће обезбедити професионалне медијаторе који ће пре, током и након пресељења посредовати између Рома и Ромкиња и већинске популације ради повећања међусобног поверења, а посебно сензитивизације већинског становништва на стамбене потребе и права Рома и Ромкиња.
- Центри за социјални рад ће пружити расељеним становницима континуирану помоћ и социоекономску подршку у оквиру институција и након пресељења на нове локације.
- Утврдити концепт културе као подстицаја унапређења положаја Рома и Ромкиња у образовању, становању, здравственом просвећивању и економском оснаживању.
- Оснивати ромске културне центре у већим одрживим ромским насељима или у јединицама локалне самоуправе у којима живи најмање 300 Рома и Ромкиња.
- Донети препоруке локалним самоуправама у складу са чл. 23 Закона о култури.
- Осмислити програм развоја ромских насеља као целовитих просторно-стамбено-културних целина.
- Подстицати интеркултуралну размену.

Посебни циљ 7: Унапредити приступ услугама социјалне заштите, доступност и делотворност новчаних давања ради смањења сиромаштва и повећања социјалне укључености Рома и Ромкиња у локалној заједници.

МЕРЕ:

- Министарство унутрашњих послова и Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања с посебном пажњом ће пратити остваривање права на пријаву пребивалишта на адреси центра за социјални рад лица која ни по ком другом основу не могу пријавити пребивалиште. У пружању социјалних и здравствених услуга, посебни напори биће уложени од стране Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, као и Министарства здравља, да подигну свест локалних власти о том питању како би се омогућио потпуни приступ социјалним и здравственим услугама, спречила дискриминација и обезбедила доследна примена релевантног законодавства, између осталог и са циљем обухвата интерно расељених лица са пребивалиштем на Косову и Метохији.
- Унапредити систем вођења случаја у центрима за социјални рад у циљу развоја културно компетентне праксе и досезања до најугроженијих ромских породица.
- Развијати локалне споразуме о сарадњи између центара за социјални рад, пружалаца услуга социјалне заштите и школа, као и споразуме о подршци породицама у којима деца не похађају школу или су у ризику од осипања.
- Уз Националну стратегију за превенцију и заштиту деце од насиља за период од 2020. до 2023. године изградити јасан план досезања деце ромског порекла која живе у неформалним насељима.
- Обезбедити пуну примену Стратегије за спречавање и борбу против родно заснованог насиља према женама и насиља у породици за период 2021–2025. године у деловима који се односе на превенцију и заштиту од насиља коме су изложене Ромкиње.
- Развијати и институционализовати локалне протоколе за заштиту деце ромске националности која живе и/или раде на улици и обезбедити одрживу финансијску

подршку за „градске” услуге у заједници, као што су прихватни центри, који доприносе заштити и социјалној инклузији.

- Организовати подршку за децу која живе и/или раде на улици, уз повећану употребу капацитета установа социјалне заштите које пружају услуге повремених или трајног смештаја, укључујући и услуге интензивне терапије за децу са структуралним поремећајима личности или понашања.
- Идентификовати методе за интензивнију инклузију деце Рома и Ромкиња у локалне услуге социјалне заштите, унапредити програме подршке за мајке и јачати саветодавне улоге у раду са породицама Рома и Ромкиња.
- Унапредити систем превенције, заштите, подршке и реинтеграције жртава трговине људима у складу са новом Стратегијом за борбу против трговине људима, укључујући и жртве ромске националности.
- Унапредити систем реинтеграције тражилаца азила и повратника, међу којима је велики број Рома и Ромкиња, по основу Споразума о реадмисији.
- Центри за социјални рад ће радити на интензивнијем укључивању деце ромске националности у локалне услуге социјалне заштите, са посебним нагласком на деци без родитељског старања и унапређивању програма подршке мајкама.
- Центри за социјални рад ће јачати своју саветодавну услугу у раду са ромским породицама и уопште корисницима ромске националности.
- Пилотирати рад центара за подршку као механизам за таргетирање популације из вишеструко депривираних средина.
- Унапредити систем превенције и подршке с циљем смањења броја малолетничких и принудних бракова и малолетничких трудноћа у ромској заједници.
- Унапредити систем новчаних давања намењених угроженим породицама деце са инвалидитетом у складу са принципима социјалне инклузије кроз измене и допуне Закона о социјалној заштити и Закона којим се уређује финансијска подршка породицама са децом.
- Вршити надзор над остваривањем права на пријаву места пребивалишта на адреси центра за социјални рад.
- Дистрибуирати информације из базе података Министарства здравља о Ромима и Ромкињама унапређењем софтвера Министарства, а поштујући Закон о заштити података о личности, релевантним секторима са циљем постизања једноставнијег и садржајнијег одговора социјалних служби по питању социјалног укључивања Рома и Ромкиња. Податке из базе ће користити Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
- Развити методологију прикупљања података који су разврстани према националној припадности о остваривању права из социјалне заштите.
- Успоставити редовно извештавање о остваривању права Рома и Ромкиња у области социјалне заштите кроз извештавање Републичког завода за социјалну заштиту, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања и тела задуженог за управљање *Стратегијом*.
- Унапредити рад Савета за права детета кроз техничку подршку за анализу доступности услуга социјалне заштите за децу ромске националности.
- Спроводити истраживања о искуствима ромске националне заједнице у вези са услугама социјалне заштите на годишњем нивоу.

05. УПРАВЉАЊЕ РЕВИДИРАНОМ СТРАТЕГИЈОМ

У оквиру Министарства за људска и мањинска права и друштвени дијалог формиран је **Одсек за унапређење положаја Рома и Ромкиња**, који представља техничку подршку **Координационом телу** за унапређење положаја и социјално укључивање Рома и Ромкиња и праћење реализације Стратегије за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, а чији задатак је био да у сарадњи са Стручном групом Координационог тела, ревидира Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња и усклади је са актуелним стратешким оквиром ЕУ за Роме и новим законима Републике Србије. У сарадњи свих релеватних актера Стручна група Координационог тела ће управљати имплементацијом Ревидиране стратегије.

Највећи део одговорности за спровођење појединачних мера у оквиру *Стратегије* лежи на органима јавне власти на националном и локалном нивоу, у зависности од надлежности за појединачне мере и активности. Овим моделом ће се обезбедити одговарајуће ефективно и ефикасно управљање *Стратегијом*, праћење остваривања стратешких мера и редовно извештавање о спровођењу *Стратегије*, предлагање надлежним органима измене мера које нису делотворне, иницирање, припрема и успостављање сарадње са другим државним органима, допринос измени прописа који се односе на остваривање стратешких мера, сарадња са јединицама локалне самоуправе и пружање одговарајуће стручне помоћи у вези са спровођењем *Стратегије*, подршка изради процена стања социјално-економског положаја Рома и Ромкиња у јединицама локалне самоуправе као основе за креирање локалних јавних политика унапређења положаја Рома и Ромкиња.

Нарочито се мора водити рачуна да се у телима задуженим за праћење процеса примене *Стратегије* и координацију послова у вези са социјалним укључивањем Рома и Ромкиња осигура учешће представника ромске заједнице. Осим тога, неопходно је осигурати да и представници Националног савета ромске националне мањине и организација цивилног друштва буду укључени у процес спровођења *Стратегије*, али и процес праћења и евалуације мера предвиђених *Стратегијом*.

Стратегија, односно већина стратешких мера се остварује у локалној самоуправи. Према Попису становништва, Роми и Ромкиње настајују 92 јединице локалне самоуправе, а њихов број варира од општине до општине; стога стратешко планирање инклузивних мера захтева да се он процењује у односу на апсолутни и релативни удео у укупном становништву јединице локалне самоуправе. Искуства указују на то да је у претходном периоду успех у вези са унапређењем положаја Рома и Ромкиња постигнут у локалним самоуправама у којима је постојало тело које се бавило ромском популацијом на локалном нивоу, док већина локалних самоуправа није предузимала активности у вези са интеграцијом Рома и Ромкиња и остваривањем циљева претходног стратешког документа и акционих планова.

Због тога је потребно да се у наредном периоду пружи подршка општинама са значајним бројем Рома и Ромкиња у укупној популацији јединице локалне самоуправе да оснују и унапреде рад координатора. То подразумева и неопходност систематизације постојећих позиција *координатора за ромска питања на нивоу јединица локалне самоуправе*, повећање њиховог броја и јачање њихових капацитета. Улога координатора за ромска питања је да пружа техничку подршку локалној самоуправи у развоју и спровођењу постојећих и нових политика и програма инклузије Рома и Ромкиња у складу са националним и локалним стратешким оквиром; да прикупља и анализира податке о социоекономским потребама као основу за израду и праћење локалних стратешких докумената у вези са инклузијом Рома и Ромкиња; да комуницира и посредује између ромске заједнице и локалне администрације; да пружа подршку организацијама цивилног друштва које се баве укључивањем и унапређивањем ромске заједнице на локалном нивоу; да поспешује секторску и међусекторску сарадњу педагошких асистената и здравствених медијаторки са представницима центра за социјални рад, Националном службом за запошљавање (филијале у локалним самоуправама) и организацијама цивилног друштва. Осим тога, ромски координатори прате остваривање усвојених мера и о томе извештавају Скупштину јединице локалне самоуправе и орган који прати спровођење *Стратегије*. Координатор за ромска питања у име јединице локалне самоуправе води припрему годишњег извештаја о примени стратешких мера и положају Рома и Ромкиња у јединицама локалне самоуправе, координира припрему акционог плана за социјално укључивање Рома и Ромкиња сваке две године, прати остваривање

акционог плана и одобрених пројеката за социјално укључивање Рома и Ромкиња, обилази подстандардна насеља и утврђује актуелне потребе и проблеме Рома и Ромкиња.

7. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА РЕЗУЛТАТА И ИЗВЕШТАВАЊЕ

За праћење и процену остваривања спровођења Стратегије надлежно је Координационо тело у чији састав су представници централних институција, превасходно надлежна министарства, као и представници ромске националне мањине и цивилног сектора и међународних организација. Координативно тело добија извештаје о спровођењу Стратегије на три нивоа: јединице локалне самоуправе, министарства / друге централне институције; и Републички завод за статистику. Јединице локалне самоуправе до сада су извештавале путем упитника. У току је унапређење овог система. Министарства достављају годишњи извештај о спровођењу Стратегије. Поред министарства, у следећем периоду треба да се укључе и друге централне институције (као Повереник за равноправност и друге релевантне институције).

Централне институције извештавају према регионално усвојеним стандардима извештавања о остваривању циљева према стратешком оквиру, активностима, буџету, корисницима. Републички завод за статистику ће сваке треће године спроводити истраживање којим се процењује утицај ове Стратегије, према методологији која треба да се припреми у складу са стандардима извештавања у Европској унији и потребама праћења Познањске декларације. Јединствени информациони систем јавних политика – уносе се инфо о стратегије и АП – надлежно министарство уноси информације о јавној политици и онда се извештава о остваривању. Свако министарство има администратора који уноси податке у том систему.

Као значајни механизми праћења имплементације Ревидиране стратегије биће: редовно одржавање седница Координационог тела и континуирано праћење и извештавање о свим имплементираним мерама. Затим, унапређење процеса прикупљања података кроз предстојећи Попис становништва и у оквиру тематских области. Од изузетне је важности улагање у јачање локалних механизма (педагошки асистенти/киње, координатори/ке за ромска питања, здравствене медијаторке, мобилни тимови) кроз повећање броја ангажованих, надоградњу капацитета, оснаживање сарадње са локалним и националним актерима. Праћење и подстицање синергија између програма намењених социјалном укључивању Рома и Ромкиња који се имплементирају уз подршку донаторских средстава.

8. ПРОЦЕНА ФИНАНСИЈСКИХ СРЕДСТАВА ЗА СПРОВОЂЕЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

Стратегија ће се спроводити користећи средства из централног буџета Републике Србије, из буџета јединица локалних самоуправа и донација од стране приватног сектора и међународних организација, укључујуће Европску унију. Процењене финансијске потребе ове Стратегије на годишњем нивоу су 3 милиона евра.

9. АКЦИОНИ ПЛАН

Први акциони план за спровођење Стратегије за период од 2022. До 2024. Године донеће се у року од 90 дана од дана усвајања ове стратегије.

10. ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Ову стратегију објавити на интернет страници Владе, интернет страници Министарства за људска и мањинска права и друштвени дијалог и порталу е-Управе, у року од седам радних дана од дана усвајања.

Ову стратегију објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 Број: XX-XXXX/2022

У Београду, XX. XX. 2022. године

В Л А Д А
ПРЕДСЕДНИК

Ана Брнабић

11. ЛИСТА СКРАЋЕНИЦА

АСА – Асоцијација стамбених агенција

ГПВО – Група за послове предшколског васпитања и образовања

ГСИ – Група за социјалну инклузију

ДЗ – Дом здравља

ЗУ – Здравствене установе

ЗУОВ – Завод за унапређење образовања и васпитања

ЗВКОВ – Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања

ИРК – Интерресорна комисија

ИПА – Инструмент за претприступну помоћ

ЈЛС – Јединице локалне самоуправе

КИРС – Комесаријат за избеглице и миграције

КЉМП – Канцеларија за људска и мањинска права

КСЦД – Канцеларија за сарадњу са цивилним друштвом
КТСУРР – Координационо тело за праћење реализације Стратегије за социјално укључивање
Рома и Ромкиња
КТРР – Координационо тело за родну равноправност
ЛСА – Локалне стамбене агенције
МОДС – Мрежа организација за децу Србије
МЗ – Министарство здравља
МГСИ – Министарство грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре
МКИ – Министарство културе и информисања
МПЗЖС – Министарство пољопривреде и заштите животне средине
МПР – Министарство правде
МП – Министарство привреде
МПНТР – Министарство просвете, науке и технолошког развоја
МДУЛС – Министарство државне управе и локалне самоуправе
МРЗБСП – Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања
МОС – Министарство омладине и спорта
МУП – Министарство унутрашњих послова
МФ – Министарство финансија
ОЦД – организације цивилног друштва
НСНМ – Национални савет националних мањина
НС РНМ – Национални савет ромске националне мањине
НСЗ – Национална служба за запошљавање
ОШ – Основне школе
ПУ – Предшколске установе
ПУСЗ – Пружаоци услуга социјалне заштите
ПЗСЗ – Покрајински завод за социјалну заштиту
РГЗ – Републички геодетски завод
РЗС – Републички завод за статистику
РЗСЗ – Републички завод за социјалну заштиту
СИПРУ – Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва
СКГО – Стална конференција градова и општина
СШ – Средње школе

УК – Установе културе

УНИЦЕФ – Дечији фонд Уједињених нација

ЦСР - Центар за социјални рад